

Büdcə
terminləri
izahlı lüğət

Budget glossary

“Ekspert” jurnalı

Bakı - 2003

“Ekspert” iqtisad jurnalı
“Büdcə terminləri: izahlı lüğət”
Bakı; 2003, səh.100

Rəyçilər: **R.B.Əliyev**, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
“İqtisadi təhlil” kafedrasının professoru, iqtisad elmləri doktoru

M.X.Həsənlı, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
“Maliyyə” kafedrasının professoru, iqtisad elmləri doktoru

Elmi redaktor: **Z.H.İbrahimov**, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
“Bank işi və pul tədavülü” kafedrasının dosenti,
iqtisad elmləri namizədi

Tərtib edənlər:

i.e.n. Azər MEHTİYEV
i.e.n. Qubad İBADOĞLU
Samir ƏLİYEV

“Şəffaf büdcə” layihəsi çərçivəsində “Oxfam GB” beynəlxalq humanitar təşkilatının maliyyə dəstəyi ilə çap olunub.

Layihənin rəhbəri: Azər MEHTİYEV

Kitabda büdcə prosesində, o cümlədən dövlət və bələdiyyə büdcələrinin tərtibi, müzakirəsi, təsdiq edilməsi və icrası mərhələlərində geniş istifadə edilən, habelə əhalinin həyat səviyyəsini, büdcə ilə bağlı sosial prosesləri və büdcə şəffaflığını xarakterizə edən iqtisadi terminlərin və ifadələrin izahı verilmişdir.

Lüğət dövlət məmurlarının, iqtisadçıların, müəllimlərin, tələbələrin, jurnalistlərin, QHT nümayəndələrinin, habelə iqtisadiyyatla maraqlanan digər qrupların istifadəsi üçün nəzərdə tutulub.

ISBN 9952-8031-2-5

“Ekspert” iqtisad jurnalı

ÖN SÖZ

Müasir dövrdə qlobal əhəmiyyətli məsələlər sırasında ən çox gündəlikdə olanı kütləvi yoxsulluq və korrupsiyanın yüksək səviyyəsi kimi sosial-iqtisadi hadisələrdir. Dünya ölkələrinin yarısından çoxu üçün ağır sosial bəlaya çevrilmiş bu problemlərin həlli, həmin ölkələrlə yanaşı, inkişaf etmiş ölkələrin və beynəlxalq təşkilatların da diqqət mərkəzindədir. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, qeyd edilən məsələlər bu gün ölkəmiz üçün də həlli vacib problemlər sırasındadır.

Ölkədə yoxsulluğun və korrupsiyanın azaldılması istiqamətində həyata keçiriləsi mühüm tədbirlərdən biri və daha əhəmiyyətli si ictimai gəlirlərin və xərclərin şəffaflığının artırılmasıdır. Hazırda dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələri və beynəlxalq təşkilatları bu istiqamətdə səylərini birləşdirərək ciddi kampaniyalar keçirirlər. Təbii ki, həmin proseslər dünya təsərrüfatına inteqrasiya olunmaq, orada özünəməxsus yer tutmaq istəyən Azərbaycandan da yan keçə bilməz.

Məlum olduğu kimi, ictimai gəlirlərin toplanması və xərclənməsi əsasən müxtəlif səviyyəli (dövlət və yerli özünüidarəetmə qurumlarının) büdcələr vasitəsilə baş verir. Buna görə də ictimai gəlir və xərclərin şəffaflığı bütün səviyyələrdə büdcə proseslərinin şəffaflığının təmin olunmasını tələb edir. Buna isə büdcə prosesinin bütün mərhələlərində ictimai iştirakın genişləndirilməsi ilə nail olmaq mümkündür. Büdcə şəffaflığı vətəndaş cəmiyyəti institutlarının büdcə proseslərində və büdcə siyasəti məsələləri üzrə qərarların qəbulunda iştirakının təmin edilməsi yolu ilə əhalinin yoxsul təbəqələrinə büdcənin təsirinin artırılması imkanlarını ifadə edir. Şəffaflıq həm də büdcə vəsaitlərinin təyinatı üzrə xərclənməsinə nəzarət üçün şərait yaratmaqla korrupsiya ilə mübarizədə əhəmiyyətli vasitə hesab olunur. Büdcə şəffaflığı demokratiyanın inkişafının zəruri aləti olaraq, öz növbəsində həm də əhalinin və

vətəndaş cəmiyyəti institutlarının bütçə proseslərinə ictimai nəzarəti həyata keçirməyə, bütçə siyasəti məsələləri üzrə qərarların qəbulunda iştirak etməyə hazır olmasından və bunları reallaşdırma bilmək qabiliyyətindən asılıdır. Bunun üçün bütçə prosesində ictimai iştiraka marağ göstərən vətəndaşlar, hər şeydən əvvəl, həmin prosesləri anlamalı, bütçənin hazırlanmasında və icrasında geniş istifadə olunan iqtisadi-sosial terminləri və anlayışları başa düşməli, bir sözlə, bütçəni “oxumağı” bacarmalıdır.

Lakin sirr deyil ki, hətta gündəlik məişətimizə belə daxil olmasına baxmayaraq, belə sözlərin və anlayışların əksəriyyəti ictimaiyyət tərəfindən tam mənası ilə qavranılmır. Elə bu qənaətlə tərtib etdiyimiz izahlı lüğətdə bütçə proseslərində geniş istifadə olunan, milli qanunvericilikdə və beynəlxalq təcrübədə rast gəlinən maliyyə-hüquqi terminlər toplanmış və onların sadə və izahlı təqdimatı verilmişdir. Vəsaitin hazırlanmasında məqsəd bütçə terminlərini populyarlaşdırmaq, geniş ictimaiyyətin başa düşəcəyi tərzdə onlara çatdırmaq və bununla da vətəndaşlarımızın bu istiqamətdə iqtisadi biliklərinin dərinləşməsinə yardım göstərməkdir.

Güman edirik ki, bu vəsait onunla tanış olan hər bir şəxsə bütçəni “oxumağa” və “dilini” başa düşməyə, onu təhlil etməyə, ödədiyi vergilərin nəyə və necə xərclənməsini görməyə imkan verəcək, onu bütçə proseslərində ictimai iştiraka stimullaşdıracaq. Bu işə son nəticədə bütçə proseslərində ictimaiyyətin iştirakı imkanlarını genişləndirilməsinə şərait yaradacaq.

İnanırıq ki, yeni iqtisadi sistemə təzəcə qədəm qoymuş ölkəmizdə bütçə proseslərinin ictimailəşməsi və bütçə terminlərinin populyarlaşması məqsədilə hazırlanmış bu kitab bütçə prosesi ilə, habelə ümumiyyətlə, iqtisadi-sosial proseslərlə maraqlananlar üçün dəyərli vəsait rolunu oynayacaq.

Qubad İbadoğlu,
“Ekspert” iqtisad jurnalının baş redaktoru

Açıq ictimai dinləmə

Açıq ictimai dinləmə - ictimai proseslərdə geniş əhali təbəqələrinin iştirak formalarından olan ictimai dinləmənin bir növüdür. Belə dinləmələrdə iştirak və çıxış etmək imkanları sərbəst olur. Qapalı ictimai dinləmədən fərqli olaraq açıq dinləmələrdə marağı olan şəxslərə və təşkilatlara onların iştirakı və çıxışı üçün geniş şərait yaradılır. Açıq ictimai dinləmələrdə iştirakçıların və çıxışçıların siyahısında məhdudiyətlər o halda ola bilər ki, belə məhdudiyətlər çoxlu sayda müxtəlif qrupları təmsil edən nümayəndələrin iştirakını təmin etmək naminə edilsin. (**Bax:** ictimai dinləmə; qapalı ictimai dinləmə)

Açıq səhmdar cəmiyyəti

Açıq səhmdar cəmiyyəti - səhmdar cəmiyyətinin bir tipidir. Belə cəmiyyətin iştirakçıları onlara mənsub səhmləri digər səhmdarların razılığı olmadan özgəninkiləşdirə bilər. Bu cür səhmdar cəmiyyəti buraxdığı səhmlərə açıq abunə yazılışını və onların sərbəst satışını həyata keçirə bilər. Açıq səhmdar cəmiyyəti illik hesabatını və mühasibat balansını hamının tanış olması üçün hər il dərc etməyə borcludur. (**Bax:** səhmdar cəmiyyəti, qapalı səhmdar cəmiyyəti)

Adlı qiymətli kağızlar

Adlı qiymətli kağızlar - müəyyən şəxsin adına verilmiş qiymətli kağızdır (məsələn, müəyyən şəxsin adına verilmiş səhm yaxud veksəl və s.). Adlı qiymətli kağız üzrə borclu (yəni, həmin qiymətli kağızı dövrüyyəyə buraxan şəxs) borc öhdəliyini yalnız həmin sənədin sahibi olan, yaxud özünü adına həmin sənədin verildiyi şəxs kimi və ya belə şəxsin hüquqi varisi kimi təsdiq edən şəxsə icra edir. Əgər borclu icranı bu cür təsdiq olmadan həyata keçirərsə, o öz ixtiyarını sübut edəcək üçüncü şəxs (yəni, adına həmin qiymətli kağızın verildiyi şəxs) qarşısında öhdəliyindən azad edilmir. (**Bax:** qiymətli kağızlar)

Adsız qiymətli kağızlar

Adsız qiymətli kağızlar - qiymətli kağız o halda adsız sayılır ki, ona əsasən borclu öhdəliyi bu qiymətli kağızı təqdim edən istənilən şəxsə icra etməyi öz üzərinə götürür (məsələn, təqdim edənə veksel və s.) (**Bax:** qiymətli kağızlar).

Advolar rüsumları

Advolar rüsumları - malların gömrük dəyərinə faizlə hesablanmış gömrük rüsumlarıdır. Gömrük dəyəri bəyannaməçi tərəfindən elan edilir, ancaq onların məlumatları dəqiq olmalıdır. Rüsumların dərəcəsi hökumət tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Ailə büdcəsi

Ailə büdcəsi - ailənin müəyyən dövr (məsələn, bir ay, bir il) ərzində gəlir və xərclərinin balansıdır (**Bax:** istehlak büdcəsi).

Akkord (müqavilə) vergiləri

Akkord (müqavilə) vergiləri - gəlirlərin və mal alışının həcmindən (məbləğindən) asılı olmayaraq dövlət tərəfindən konkret səviyyədə müəyyənləşdirilən vergilərdir. Belə vergilər ayrı-ayrı konkret mallara münasibətdə tətbiq edilə bilər.

Aksiz

Aksiz - vergilərin bir növüdür. Aksizli malların satış qiymətinə daxil edilən, aksizli malları istehsal edən və satan vergi ödəyicilərindən tutulan dolayı vergidir. Bütün dolayı vergilər kimi aksizlər əmtəənin qiymətini formalaşdırır və onun ödənilməsi faktiki olaraq alıcıların üzərinə keçir. Formal olaraq bu verginin ödəyiciləri aksizli mal istehsal edən və ya satan müəssisələr olsa da, faktiki olaraq onun ödəyiciləri istehlakçılardır. Azərbaycan Respublikasının ərazisində istehsal edilən, yaxud idxal olunan spirtli içkilərdən, pive və pive tərkibli içkilərdən, tütün məmulatlarından aksiz vergisi tutulur. Azərbaycan Respublikasında aksiz vergisinin büdcə gəlirlərində xüsusi çəkisi 2000-ci ildə 3,1%, 2001-ci ildə 14,1%, 2002-ci ildə isə 9,5% olub.

Antidempinq rüsumları

Antidempinq rüsumları - ölkə ərazisinə kənardan gətirilən mallara konkret hallarda tətbiq olunan rüsum növüdür. Belə rüsumlar aşağıdakı hallarda tətbiq edilir:

- idxal olunan malların qiyməti ölkənin gömrük ərazisinə gətirildiyi anda onun ixrac olunduğu ölkədəki real dəyərindən xeyli aşağı olduqda;

- bu hal həmin qəbildən olan malların yerli istehsalçılara ziyan vurduqda və ya ziyanın vurulması istisna edilmədikdə;

- ölkədə belə malların istehsalının təşkilinə və genişləndirilməsinə bu cür ixrac maneçilik törətdikdə.

Aşkarlıq (büdcədə)

Aşkarlıq (büdcədə) - büdcə layihəsinin tərtibi, ona baxılması, müzakirəsi, təsdiqi və icrası ilə bağlı qərarların qəbul edilməsinin, habelə büdcə ilə əlaqədar digər məsələlərin cəmiyyət və kütləvi informasiya vasitələri üçün açıq olması, təsdiq edilmiş büdcə və onun icrası haqqında hesabatın, büdcənin icrası zamanı informasiyanın dolğun verilməsi, eyni zamanda qanunverici və yerli idarəetmə orqanlarının qərarlarının və digər məlumatların açıq nəşri kimi başa düşülür. (**Bax:** büdcə şəffaflığı)

Avtomatik büdcə

Avtomatik büdcə - yeni ilin büdcəsi qanunla müəyyən olunmuş müddətdə təsdiq olunmadıqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müvəqqəti belə büdcə qəbul edilir. Bu zaman, bir qayda olaraq, başa çatan ilin sonuncu rübündə büdcənin faktiki gəlirləri və xərclərinin həcmi əsas götürülür.

Aylıq gəlirin vergi tutulmayan məbləği

Aylıq gəlirin vergi tutulmayan məbləği - fiziki şəxslərin aylıq gəlirinin gəlir vergisinə cəlb edilməyən minimum həddidir. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinə uyğun olaraq aylıq gəlirin vergi tutulmayan məbləği 2004-cü ilin yanvarın 1-dən etibarən 150000 manatdır.

Bank

Bank - fiziki və hüquqi şəxslərin pul vəsaitini depozitə cəlb etmək, həmin vəsaiti müddətilik və faizlə geri qaytarmaq şərti ilə öz adından və öz hesabına yerləşdirmək, fiziki və hüquqi şəxslərin hesablarını açmaq və aparmaq əməliyyatlarının məcmusunu həyata keçirmək üçün müstəsna hüquqa malik kredit təşkilatıdır. Azərbaycan Respublikasında bank fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə, "Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında" Qanunla, "Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı haqqında" Qanunla, digər qanunvericilik aktları və Milli Bankın normativ aktları ilə tənzimlənir.

Bank olmayan kredit təşkilatı

Bank olmayan kredit təşkilatı - ayrı-ayrı bank əməliyyatlarını həyata keçirmək üçün Milli Bankdan lisenziya almış hüquqi şəxsdir.

Bazar qiyməti

Bazar qiyməti - malın (işin, xidmətin) tələblə təklifin qarşılıqlı təsiri nəticəsində təşəkkül tapan qiyməti deməkdir. Malın (işin, xidmətin) bazar qiymətindən ayrı-ayrı vergilərin hesablanması üçün gəlirlərin məbləğinin müəyyən edilməsi zamanı istifadə olunur.

Beh

Beh - müqavilənin bağlanmasını təsdiq və icrasını təmin etmək məqsədilə razılığa gələn tərəflərdən birinin müqavilə üzrə digər tərəfə verəcəyi ödənişlər hesabına əvvəlcədən ödədiyi pul məbləğidir.

Beynəlxalq Bütçə Layihəsi

Beynəlxalq Bütçə Layihəsi (The International Budget Project) - ABŞ-ın müstəqil qeyri-hökumət təşkilatı olan Bütçə və Siyasi Prioritetlər Mərkəzinin həyata keçirdiyi beynəlxalq layihədir. Beynəlxalq Bütçə Layihəsi (BBL) ayrı-ayrı ölkələrdə bütçə prosesləri və institutlarının inkişafı üçün QHT-lərə və bütçə siyasəti təhlili ilə məşğul olan tədqiqatçılara texniki-metodiki yardım göstərir. Layihə tətbiqi bütçə məsələləri, bütçə təhlili, bütçə prosesində ictimai iştirak və bütçənin yoxsulluğa təsiri kimi məsələləri daha çox diqqət mərkəzində saxlayır. Layihənin məqsədi müxtəlif səviyyəli bütçələrin ictimaiyyətə açıqlığını təmin etmək və onu daha şəffaf etməkdir. BBL əsasən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə fəaliyyət göstərən tədqiqatçı və QHT-lərlə əməkdaşlıq edir.

Beynəlxalq Valyuta Fondu

Beynəlxalq Valyuta Fondu (The International Monetary Fund) - 1945-ci ildə BMT tərəfindən dünya iqtisadiyyatını sağlamaq məqsədilə yaradılıb. Fondun mərkəzi qərargahı Vaşinqtonda yerləşir. Hazırda 184 ölkə onun üzvüdür. Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) beynəlxalq maliyyə sisteminin mərkəzi institutudur. Onun məqsədi zəruri iqtisadi siyasəti yerinə yetirməklə ölkənin milli valyutasının sabitliyini təmin etməklə böhranın qarşısını almaqdır. BVF beynəlxalq maliyyə əməkdaşlığını, məzənnə sabitliyini və məzənnə təyinatlarnı inkişaf etdirmək, iqtisadi inkişafı gücləndirmək, məşğulluğu yüksəltmək, ölkələrə müvəqqəti maliyyə yardımının göstərilməsi və tədiyə balansının tənzimlənməsinin sadələşdirilməsi məqsədlərini güdür. Bu məqsədlə Fond ayrı-ayrı ölkələrə çox aşağı faizlərlə uzunmüddətli kreditlər ayırır. BVF 1992-ci ildən Azərbaycan hökuməti ilə əməkdaşlıq edir. İndiyədək BVF Azərbaycana milli valyutanın sabitliyinin təmin edilməsi məqsədilə müxtəlif məbləğlərdə kredit xətləri açıb.

Bələdiyyə

Bələdiyyə - qanunla müəyyən edilmiş ərazi hüduqları daxilində yerli özünüidarəetmə formasıdır. Bələdiyyələr öz mülkiyyətinə, bütçəsinə və seçkili bələdiyyə orqanlarına malikdirlər. Bələ-

diyyələr Konstitusiyaya və qanunlarla onların səlahiyyətlərinə aid edilmiş yerli əhəmiyyətli məsələləri müstəqil surətdə həll edirlər. Bələdiyyələr bərabərlik əsasında qurulur və fəaliyyət göstərirlər.

Bələdiyyə büdcəsi

Bələdiyyə büdcəsi - ayrıca bələdiyyə qurumunun mərkəzləşdirilmiş maliyyə resursları fondudur. Bələdiyyə büdcəsi yerli özünüidarəetmənin aparılması predmetinə aid olan vəzifə və funksiyaların təmin olunması üçün nəzərdə tutulmuş pul vəsaitlərinin toplanması və xərclənməsi formasıdır. Bələdiyyə büdcəsi ölkənin büdcə sisteminin tərkib hissəsidir. Lakin bələdiyyə büdcələri dövlət büdcəsinin tərkib hissəsi deyil. Dövlət büdcəsindən bələdiyyə büdcələrinə dotasiyalar nəzərdə tutula bilər.

Bələdiyyə büdcəsinin gəlirləri

Bələdiyyə büdcəsinin gəlirləri - **bax:** yerli büdcənin gəlirləri

Bələdiyyə büdcəsinin xərcləri

Bələdiyyə büdcəsinin xərcləri - **bax:** yerli büdcənin xərcləri

Bələdiyyə qulluğu

Bələdiyyə qulluğu - yerli özünüidarə orqanlarının səlahiyyətlərini icra etmək üçün həmin orqanlarda daimi peşə fəaliyyətidir.

Bələdiyyə qulluqçusu

Bələdiyyə qulluqçusu - yerli özünüidarə orqanlarında təyin olunmaqla vəzifə tutan və ödənişli əsaslarla xidmət göstərən şəxs hesab olunur. Məsələn, bələdiyyənin icra aparatında çalışan mütəxəssislər, müfəttişlər və s. Bələdiyyə orqanlarında vəzifə tutan şəxslər bələdiyyə qulluqçularıdır. Bələdiyyə orqanlarında qulluq müddəti dövlət qulluğu haqqında qanunvericiliyə uyğun olaraq güzəştlər və təminatlar verilməsi üçün hesablanan staja daxil edilir. Bələdiyyə Şurasının üzvləri bələdiyyə qulluqçusu ola bilməzlər.

Bələdiyyə maliyyəsi

Bələdiyyə maliyyəsi - yerli əhəmiyyətli məsələlərin həlli üçün maliyyə resurslarının formalaşması, bölgüsü və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan sosial-iqtisadi münasibətlərin məcmusudur. Bu münasibətlər yerli özünüidarəetmə (bələdiyyə) orqanları ilə həmin bələdiyyə qurumunun ərazisində yaşayan əhali, habelə orada fəaliyyət göstərən təsərrüfatçılıq subyektləri arasında meydana çıxır. Bələdiyyə maliyyəsi bələdiyyə mülkiyyəti ilə yanaşı yerli özünüidarəetmənin iqtisadi əsaslarını təşkil edir.

Bələdiyyə mülkiyyəti

Bələdiyyə mülkiyyəti - bələdiyyəyə mənsub olan bütün növ daşınar və daşınmaz əmlakdır. Bələdiyyənin mülkiyyətində torpaq, bina və qurğular, yollar və küçələr, körpülər, texnika, bələdiyyə müəssisələri və s. ola bilər.

Bələdiyyə orqanları

Bələdiyyə orqanları - bələdiyyə tərəfindən yaradılan, yerli əhəmiyyətli məsələləri həll etmək səlahiyyətləri verilən və dövlət orqanları sisteminə daxil olmayan seçkili və başqa orqanlardır. Məsələn, bələdiyyənin icra aparatı, bələdiyyənin vergi xidməti, bələdiyyə polisi və s.

Bələdiyyə orqanlarının seçkili vəzifəli şəxsi

Bələdiyyə orqanlarının seçkili vəzifəli şəxsi - əhalinin bilavasitə və ya nümayəndəli yerli özünüidarə orqanının öz tərkibindən seçdiyi, bələdiyyənin nizamnaməsinə uyğun yerli əhəmiyyətli məsələləri həll etmək səlahiyyətləri verilmiş vəzifəli şəxsdir. Məsələn, bələdiyyə sədri, müavini, komissiya sədrləri və s.

Bələdiyyə orqanlarının vəzifəli şəxsi

Bələdiyyə orqanlarının vəzifəli şəxsi - yerli özünüidarə orqanlarında təşkilatçılıq-sərəncamçılıq funksiyalarını yerinə yetirən və dövlət qulluqçuları kateqoriyasına aid olmayan, kontrakt (əmək müqaviləsi) üzrə işləyən şəxsdir.

Bələdiyyə sifarişi

Bələdiyyə sifarişi - yerli büdcənin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilən yerli özünüidarəetmə orqanı ilə hər hansı təşkilat arasında işin görülməsi (xidmət göstərilməsi) barədə razılıq. Bələdiyyə sifarişləri bələdiyyələrin müvafiq sosial inkişafı, iqtisadi inkişaf və digər proqramlarının icrası ilə əlaqədar verilir.

Bələdiyyə üzvü

Bələdiyyə üzvü - bələdiyyə seçkilərində seçilmiş, mandatı ərazi seçki komissiyası tərəfindən təsdiq edilmiş şəxsdir. Bələdiyyənin iclaslarında bələdiyyə üzvünün müzakirə olunan məsələlər barəsində çıxış etmək, təkliflər və düzəlişlər vermək, qeydlər etmək, çıxış edənlərə və ya təyin edilməsinə razılıq verilən vəzifələrə göstərilmiş namizədlərə suallarla müraciət etmək, arayış vermək, səsvermədə iştirak etmək hüququ vardır. Əmək haqqını bələdiyyədən alan bələdiyyə üzvünün əsas iş yeri bələdiyyə hesab olunur. Bələdiyyə üzvü 6 ayda bir dəfədən az olmayaraq seçicilərinə hesabat verir.

Birbaşa vergilər

Birbaşa vergilər - vergi ödəyicilərinin bilavasitə gəlirlərindən və əmlaklarından müvafiq dərəcələrlə dövlət büdcəsinə, habelə yerli büdcələrə alınan vergilərdir. Belə vergilərə fiziki şəxslərdən gəlir vergisi, müəssisənin mənfəətindən vergi, əmlak vergisi, torpaq vergisi və s. aiddir.

Birləşdirilmiş büdcə

Birləşdirilmiş büdcə - ölkənin büdcə sisteminin bütün səviyyələrdə büdcələrinin toplusudur.

Bonus

Bonus - mükafat xarakterli birdəfəlik ödənişlər olmaqla, dövlətin gəlirlərinin cüzi bir hissəsini təşkil edir. Buna görə də ona müqavilədə dövlət gəlirlərinin artırılmasına yönəldilmiş əlavə müddəə kimi baxılır. Beynəlxalq təcrübədə mineral resursların hasıla-

tında tətbiq edilən ödənişlər sırasında (royalti, vergilər, icarə haqqı (rentals) və s.) bonuslar xüsusi yer tutur. Bonuslar bir və ya bir neçə mərhələdə ödənilə bilər. Belə mükafatlar adətən müqavilələr imzalananda (və ya parlamentdə ratifikasiya ediləndə), kəşfiyyat mərhələsi başa çatanda, ilkin hasilat baş tutanda ödənilir. Bu baxımdan bonuslar xronoloji olaraq birinci ödənişlər hesab olunur. Azərbaycanda bağlanan neft müqavilələri üzrə müxtəlif dərəcəli bonuslar - "Azəri", "Çıraq", "Günəşli" yatağının işlənməsinə (350 milyon dollara yaxın) və "Zəfər"- "Məşəl" strukturlarının işlənməsi layihəsinə (90 milyon dollar) görə alınıb.

Büdcə

Büdcə - ingilis mənşəli söz ("budget") olub çanta, torba mənasını verir. XVIII əsrdən etibarən maliyyə kateqoriyası kimi leksikona daxil olmuş, məna etibarilə xəzinə sözüne yaxın olmuşdur.

Büdcə müvafiq dövlət hakimiyyəti və özünüidarəetmə orqanlarının vəzifə və funksiyaları yerinə yetirmək üçün lazım olan pul vəsaitləri fondunun yığılması və istifadə olunması formasıdır. Büdcə dövlətin, özünüidarəetmə orqanlarının, ayrı-ayrı təşkilatların və hətta ailənin müəyyən dövr (adətən bir il) üçün gəlir və xərclərini əks etdirən maliyyə sənədidir.

Büdcənin iki tərəfi olur: gəlirlər (və ya mədaxil) və xərclər (və ya məxaric). Gəlirlər hissəsində müəyyən dövr ərzində büdcəyə bütün mənbələr üzrə daxilolmalar, xərclər hissəsində isə həmin dövr ərzində bütün istiqamətlər üzrə məsrəflər (maliyyələşdirmələr) əks olunur. (**Bax:** ailə büdcəsi, dövlət büdcəsi, bələdiyyə büdcəsi)

Büdcə aləti

Büdcə aləti - büdcə qanunvericiliyinə müvafiq olaraq büdcə sisteminin qurulması və təşkili prinsipləridir.

Büdcə artıqlığı (profisit)

Büdcə artıqlığı (profisit) - müəyyən dövr ərzində büdcə gəlirlərinin büdcə xərclərindən artıq olan məbləğidir.

Büdcə gəlirləri

Büdcə gəlirləri - müvafiq qanunvericilik aktları ilə müəyyən olunmuş qaydada müxtəlif səviyyəli büdcələrə daxil olan vergilər, rüsumlar, digər ödəniş və daxilolmalardır. Məsələn, dövlət büdcəsinin gəlirləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- cari gəlirlər, o cümlədən vergilər haqqında qanunvericiliklə müəyyən edilmiş dövlət vergiləri, habelə həmin vergilərə görə hesablanmış faiz və maliyyə sanksiyaları;
- dövlət rüsumları, birdəfəlik rüsumlar və gömrük rüsumları;
- əsas vəsaitlərin və ya dövlət ehtiyatında olan malların satışından və ya icarəyə verilməsindən gəlirlər;
- daxili və xarici mənbələrdən alınan qrantlar və transfertlər;
- qanunvericiliklə müəyyən edilən digər daxilolmalar.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə, o cümlədən keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin əksəriyyətində dövlət büdcəsi gəlirlərinin ÜDM-də xüsusi çəkisi 30-35% intervalında dəyişir. Azərbaycanda dövlət büdcəsi gəlirlərinin ÜDM-də xüsusi çəkisi hazırda 15-20% təşkil edir. (**Bax:** yerli büdcənin gəlirləri)

Büdcə gəlirlərinin təsnifatı

Büdcə gəlirlərinin təsnifatı - müxtəlif səviyyəli büdcələrin gəlirlərinin mənbələrinə görə qruplaşdırılmasından ibarətdir. Belə təsnifat müxtəlif səviyyəli büdcələrin gəlirlərinin formalaşması mənbəyini müəyyən edən qanunvericilik aktlarına əsaslanır. (**Bax:** dövlət büdcəsi gəlirlərinin təsnifatı)

Büdcə hüququ

Büdcə hüququ - büdcənin quruluşunu, büdcə prosesini, yeni gəlir mənbələrinin təyin edilməsi, gəlirlərin və xərclərin büdcə növləri arasında bölüşdürülməsi, büdcənin tərtibi, müzakirəsi, təsdiqi və icrası qaydalarını, habelə büdcənin icrasının təşkili sahəsində bütün dövlət hakimiyyəti orqanlarının səlahiyyətlərini müəyyən edən hüquqi normaların məcmusudur.

Büdcə xərcləri

Büdcə xərcləri - büdcə təsnifatına uyğun olaraq müxtəlif səviyyəli büdcələrdən (məsələn, dövlət büdcəsindən, yerli büdcələrdən) qanunvericiliklə nəzərdə tutulan tələbatları ödəmək üçün ayrılan vəsaitlərdir. Məsələn, dövlət büdcəsinin xərclərinə aşağıdakılar daxildir:

- cari xərclər, o cümlədən əmək haqqı, əmək haqqına üstəlik, pensiya və başqa sosial müavinətlər və ödənişlər, mallar və başqa xidmətlər üzrə xərclər, faiz üzrə ödənişlər, qrantlar, subsidiyalar və cari köçürmələr;

- əsaslı xərclər, o cümlədən əsas vəsaitlərin alınması, kapital qoyuluşları və səhmlərin alınması;

- kreditlər üzrə borclar, faizlərə xidmət xərcləri və layihələrdə pay iştirakı.

- sair xərclər.

Büdcə xərclərinin blokirovkası

Büdcə xərclərinin blokirovkası - qəbul edilmiş büdcə öhdəliklərinin təsdiqindən imtina edilməsi, yaxud büdcə təxsisatı ilə müqayisədə büdcə öhdəlikləri limitinin ixtisar edilməsidir. Büdcə xərclərinin blokirovkası əsasən büdcə vəsaitlərinin təyinatına uyğun istifadə olunmaması faktı aşkar edildikdə həyata keçirilir.

Büdcə xərclərinin funksional təsnifatı

Büdcə xərclərinin funksional təsnifatı - ölkənin büdcə sistemini təşkil edən bütün səviyyəli büdcələrin xərclərinin, müvafiq olaraq, dövlətin və ya yerli özünüidarəetmənin (bələdiyyənin) yerinə yetirdikləri əsas funksiyalar üzrə qruplaşdırılmasıdır. Məsələn, dövlət büdcəsi xərclərinin funksional təsnifləşdirilməsi aşağıdakı **bölmələrdən** ibarətdir:

1. Ümumi dövlət xidmətləri xərcləri (qanunvericilik və icra hakimiyyəti, yerli özünüidarəetmə orqanlarının saxlanması xərcləri, beynəlxalq təşkilatlara üzvlük haqqı, xarici dövlətlərə iqtisadi yardım xərcləri, elm xərcləri və s.);

2. Müdafiə xərcləri;

3. Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə, təhlükəsizlik orqanlarının və prokurorluğun saxlanması xərcləri;

4. Təhsil xərcləri;
5. Səhiyyə xərcləri;
6. Sosial müdafiə və sosial təminat xərcləri;
7. Mədəniyyət, incəsənət, kütləvi informasiya, bədən tərbiyəsi və din sahəsində fəaliyyətin xərcləri;
8. Mənzil-kommunal təsərrüfatı xərcləri;
9. Yanacaq-enerji kompleksi xərcləri;
10. Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq xərcləri;
11. Sənaye və tikinti xərcləri;
12. Nəqliyyat və rabitə xərcləri;
13. İqtisadi fəaliyyətlə bağlı digər xərclər;
14. Əsas bölmələrə aid edilməyən xərclər.

Büdcə xərclərinin iqtisadi təsnifatı

Büdcə xərclərinin iqtisadi təsnifatı - ölkənin büdcə sistemini təşkil edən bütün səviyyəli büdcələrin xərclərinin onların iqtisadi məzmunu üzrə qruplaşdırılmasıdır. Dövlət büdcəsinin xərcləri iqtisadi məzmunu üzrə aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

1. Cari xərclər: malların alınması və xidmətlərin haqqının ödənilməsi (əməyin ödənilməsi, işəgötürənlərin ayırmaları, sair malların alınması və xidmətlərin haqqının ödənilməsi); faizlər üzrə ödənişlər (daxili borc üzrə ödənişlər, xaricdən cəlb edilmiş kreditlər üzrə faizlərin ödənilməsi); subsidiyalar və cari ödənişlər (transfərtlər).

2. Əsaslı xərclər: əsas fondlara əsaslı vəsait qoyuluşu (əsas vəsaitlərin alınması, əsaslı tikinti, əsaslı təmir); dövlət ehtiyatlarının yaradılması; torpaq və qeyri-maddi aktivlərin alınması; əsaslı ödənişlər (transfərtlər).

3. Ödənilən məbləğ çıxıldıqdan sonra kreditlərin verilməsi: ölkə daxilində ödənilən məbləğ çıxıldıqdan sonra kreditlərin verilməsi (ölkə daxilində kreditlərin verilməsi, ölkə daxilində verilmiş kreditlərin qaytarılması, daxili sərmayədə dövlətin iştirakı, dövlətə məxsus olan daxili səhmlərin və sərmayənin satışından daxilolmalar); xaricdə ödənilən məbləğ çıxıldıqdan sonra kreditlərin verilməsi (xaricə kreditlərin verilməsi, xaricdən kreditlərin qaytarılması, xarici sərmayədə dövlətin iştirakı, dövlətə məxsus olan xarici səhmlərin və sərmayənin satışından daxilolmalar).

Büdcə xərclərinin təsnifatı

Büdcə xərclərinin təsnifatı - büdcə xərclərinin qanunvericiliyə uyğun olaraq müxtəlif prinsiplər üzrə qruplaşdırılmasıdır. Büdcə xərcləri iqtisadi, funksional, təşkilati və başqa prinsiplər üzrə qruplaşdırıla bilər.

Büdcə xərclərinin təşkilati təsnifatı

Büdcə xərclərinin təşkilati təsnifatı - büdcənin xərclərinin qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq vəzifə və funksiyaları həyata keçirən dövlət və ya yerli özünüidarəetmə (bələdiyyə) orqanları və təşkilatları üzrə qruplaşdırılmasıdır.

Büdcə idarəsi

Büdcə idarəsi - dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən idarəetmə, sosial-mədəni, elmi-texniki və digər qeyri-kommersiya xarakterli funksiyaları həyata keçirmək məqsədilə yaradılan və gəlir və xərclər smetası əsasında büdcədən və büdcədən kənar fondlardan maliyyələşən və hesablaşma hesabı olmayan qeyri-kommersiya təşkilatıdır. Bu təşkilatlara vəsaitlərin ayrılması, büdcə planlaşdırılması vasitəsilə həyata keçirilir.

Büdcə ili

Büdcə ili - büdcənin icrasının həyata keçirildiyi bir illik zaman müddətidir. Büdcə ilinin zaman çərçivələri ayrı-ayrı ölkələrdə fərqlidir. Məsələn, ABŞ-da maliyyə ili oktyabrın 1-dən başlayıb növbəti ilin sentyabrın 30-da, Böyük Britaniyada isə mayın 1-dən başlayıb növbəti ilin aprelin 30-da başa çatır. Əksər ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda, büdcə ili yanvarın 1-dən başlayıb dekabrın 31-də başa çatır.

Büdcə kəsiri (defisit)

Büdcə kəsiri (defisit) - büdcə xərclərinin gəlirlərlə təmin olunmayan məbləğidir. Büdcə kəsirinin maliyyələşməsi dövlət borcu, kredit və digər mənbələr hesabına həyata keçirilir. Hər bir dövlət büdcə kəsirinin müəyyənləşdirilmiş limiti keçməsinə imkan ver-

məməyə və onu aradan qaldırmağa çalışır. Məsələn, Avropa Birliyi ölkələri arasında 1992-ci ildə bağlanmış Maastrixt razılaşmasına görə, adıçəkilən Birliyə üzv dövlətlərdə büdcə kəsiri ÜDM-nin 3%-dən çox ola bilməz. Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə büdcə kəsirinin ÜDM-də xüsusi çəkisinin ən yüksək göstəricisi 1994-cü ildə (9,4%), ən kiçik göstəricisi isə 2001 və 2002-ci illərdə (0,4%) qeydə alınıb.

Büdcə krediti

Büdcə krediti - hüquqi şəxslərə yaxud başqa ölkələrə əvəzsiz yaxud aşağı faizlə və qaytarılma şərti ilə vəsaitlərin verilməsini nəzərdə tutan büdcə xərcidir. Büdcə kreditini almaq istəyən hüquqi şəxslər onun vaxtında qaytarılmasına təminat verməlidirlər. Belə təminat rolunda bankın təminat məktubu, əmlakın girov qoyulması və s. çıxış edə bilər. Büdcə krediti vergi krediti formasında da təqdim edilə bilər.

Büdcə quruluşu

Büdcə quruluşu - ölkənin dövlət büdcəsinin və büdcə sisteminin təşkilini, onların ayrı-ayrı həlqələri arasında qarşılıqlı münasibətləri, büdcə sistemində daxil olan büdcələrin fəaliyyətinin hüquqi-təşkilati əsaslarını, büdcələrin tərkib və strukturunu, büdcə vəsaitlərinin yaradılması və istifadəsinin üsullarını müəyyən edir.

Büdcə layihəsi

Büdcə layihəsi - növbəti dövr üçün büdcənin gəlir və xərclərinin mənbələr və istiqamətlər üzrə detallaşdırılmış ilkin proqnozu və ya qiymətləndirilməsidir. Növbəti büdcə ili üzrə büdcənin layihəsi ölkənin (bələdiyyənin və s.) iqtisadi və sosial inkişafının proqnozları, məqsədli proqramlar, iqtisadiyyatın sahələrinin, inzibati rayonların, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün müəssisələrin cari və növbəti il üzrə maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi əsasında hazırlanır. Büdcə layihəsi müvafiq icra hakimiyyəti strukturları tərəfindən hazırlanır, müzakirə və təsdiq edilmək üçün qanunverici orqana göndərilir. Büdcə layihəsi təsdiq edildikdən sonra qanun statusu alır.

Büdcə layihəsinin hazırlanması mərhələsi

Büdcə layihəsinin hazırlanması mərhələsi - büdcə prosesinin birinci mərhələsidir. Bu mərhələdə qanunvericiliklə müəyyənləşdirilən müvafiq icra strukturları tərəfindən büdcənin layihəsi hazırlanır. Büdcənin həcmi, növbəti ildə büdcə-vergi siyasətinin əsas istiqamətləri, gəlirlərin mənbələri və büdcə sisteminin həlqələri arasında bölgüsü, xərclərin əsas istiqamətləri, büdcə kəsininin gözlənilən səviyyəsi və onun örtülməsi mənbələri və s. kimi məsələlər əsasən məhz bu mərhələdə müəyyənləşdirilir. Büdcə prosesinin bu mərhələsinin uzunluğu ayrı-ayrı ölkələrdə fərqlidir. Dövlət büdcəsinin layihəsinin hazırlanması üzrə işlər yeni büdcə ilinin başlanmasına xeyli müddət, məsələn, Almaniyada - 6 ay, Yaponiyada - 7 ay, Fransada - 14 ay, ABŞ-da 18 ay qalmış başlayır. Azərbaycan Respublikasında dövlət büdcəsi layihəsinin tərtibi prosesi növbəti büdcə ilinə 11 ay qalmış başlanır və büdcə layihəsinin Milli Məclisə təqdim edildiyi günədək olan dövrü əhatə edir.

Büdcə müddəti

Büdcə müddəti - büdcə prosesinin başlanmasından (yəni, əvvəlcədən) qurtarmasına qədər (sonunadək) olan zaman müddətidir. Azərbaycanda növbəti ilin büdcə layihəsinin tərtibi prosesinə cari ilin fevralında başlanır. Büdcənin icrası haqqında hesabat isə büdcə ili başa çatdıqdan sonrakı ilin mayında Milli Məclis tərəfindən təsdiq olunur. Beləliklə, büdcə müddəti 18 ayı əhatə edir.

Büdcə nəzarəti

Büdcə nəzarəti - büdcə layihəsinin tərtibi, müzakirəsi, təsdiqi, icrası və icra haqqında hesabatın tərtibi prosesində büdcə vəsaitlərinin formalaşması, bölüşdürülməsi və istifadəsinin qanunvericilikdə nəzərdə tutulan norma, qayda və şərtlərinə əməl edilməsi vəziyyətinin yoxlanmasıdır. Büdcə nəzarəti dövlət maliyyə nəzarəti və ictimai nəzarət formalarında ola bilər. Dövlət maliyyə nəzarətini müvafiq qanunverici və icra strukturları (məsələn, Milli Məclis, Maliyyə Nazirliyi, Hesablama Palatası və s.) həyata keçirir. Büdcəyə ictimai nəzarət qeyri-hökumət təşkilatları (QHT) və küt-

ləvi informasiya vasitələri (KİV) tərəfindən təşkil edilə bilər. Bütçə nəzarəti onun həyata keçirildiyi zaman baxımından qabaqcadan nəzarət, cari nəzarət və sonradan nəzarət şəklində olur.

Bütçə nizamlanması

Bütçə nizamlanması - ərazinin sosial və iqtisadi inkişafına yönəlmiş bütçələrin gəlir bazasının vacib minimal səviyyəsinə qədər eyniləşdirilməsi məqsədilə müxtəlif səviyyəli bütçələr arasında gəlirlərin bölüşdürülməsi və vəsaitlərin yenidən bölüşdürülməsi prosesidir.

Bütçə öhdəlikləri

Bütçə öhdəlikləri - bütçəni icra edən orqan tərəfindən tanınan və bütçə haqqında müvafiq qanuna uyğun olaraq bütçə siyahısı əsasında müəyyən dövr ərzində bütçə vəsaitlərinin xərclənməsi üzrə öhdəlikdir.

Bütçə öhdəlikləri limiti

Bütçə öhdəlikləri limiti - bütçəni icra edən orqan tərəfindən bütçə vəsaitlərinin sərəncamçıları və istifadəçiləri üçün üç aydan artıq olmayan müddətdə müəyyən edilən və təsdiqlənən bütçə öhdəliklərinin həcmidir.

Bütçə planlaşdırılması

Bütçə planlaşdırılması - müxtəlif səviyyəli bütçələrin və bütçə-dənkənar fondların tərtibi və icrası zamanı ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf proqramı əsasında ÜDM-in və milli gəlirin maliyyə sisteminin qolları arasında mərkəzləşdirilmiş şəkildə bölüşdürülməsi və yenidən bölüşdürülməsi prosesidir.

Bütçə prosesi

Bütçə prosesi - mərkəzi və yerli bütçələrin tərtibi, baxılması, təsdiqi və icrası üzrə hakimiyyət orqanlarının qanunvericiliklə rəqləmləndirilmiş fəaliyyətidir. Onun məzmunu ölkənin dövlət və

büdcə quruluşu, habelə müvafiq orqanların və hüquqi şəxslərin büdcə hüquqları ilə müəyyən edilir.

Büdcə prosesi büdcə fəaliyyətinin 4 mərhələsini əhatə edir:

- 1) büdcə layihəsinin hazırlanması;
- 2) büdcəyə baxılması və təsdiq edilməsi;
- 3) büdcənin icrası;

4) büdcənin icrası barədə hesabatın hazırlanması və təsdiq edilməsi.

Ayrı-ayrı ölkələrdə bu mərhələlərin uzunluğu fərqlidir. Büdcə prosesi 1,5 ildən 3 ilədək olan müddəti əhatə edə bilər.

Büdcə səlahiyyəti

Büdcə səlahiyyəti - büdcə prosesi iştirakçılarının hüquq və öhdəliklərinin məcmusudur.

Büdcə sistemi

Büdcə sistemi - ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən bütün büdcələrin iqtisadi münasibətlərə və hüquqi normalara əsaslanan məcmusudur. Məsələn, Azərbaycan Respublikasında büdcə sistemini Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi, Naxçıvan MR-in büdcəsi və yerli büdcələr (ölkəmizdə 2600-dən çox bələdiyyə fəaliyyət göstərir) təşkil edir. Büdcə sistemi bu sistemə daxil olan büdcələrin vahid prinsiplər əsasında fəaliyyətinə və onların müstəqilliyinə əsaslanır.

Büdcə sisteminin vahidliyi

Büdcə sisteminin vahidliyi - büdcə sisteminin qurulması prinsiplərindən biridir. Bu, hüquqi bazanın, pul sisteminin, büdcə prosesinin prinsiplərinin, büdcə sənədləri formalarının, habelə büdcə qanunvericiliyinin pozulmasına görə tətbiq edilən sanksiyaların vahidliyi və eyniliyini nəzərdə tutur. Büdcə sisteminin vahidliyi həm də vahid büdcə təsnifatından, eyni büdcə sənədləri və formalarından istifadə olunması, büdcələrin icrasına dair müntəzəm hesabatın və icmal büdcə hesabatının hazırlanması və qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada təqdim edilməsi yolu ilə təmin edilir.

Büdcə siyahısı

Büdcə siyahısı - büdcə gəlirləri və xərclərinin rüblər üzrə bölüşdürülməsini, büdcə təxsisatının onun alıcıları arasında bölüşdürülməsini, habelə kəsinin maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan vəsait mənbələrindən daxilolmaların həcmi müəyyənləşdirən büdcə sənədidir. Həmin siyahı büdcə təsnifatına uyğun tərtib edilir.

Büdcə şəffaflığı

Büdcə şəffaflığı - şəffaflıq büdcə prosesində cəmiyyətin iştirakının zəruri şərtidir. Büdcə və büdcə prosesinin şəffaflığının mahiyyəti heç də bunların barəsində cəmiyyətin yalnız informasiya əldə edə bilmə imkanları ilə müəyyən edilmir. Büdcə şəffaflığı demokratiyanın inkişafının zəruri aləti olaraq, öz növbəsində həm də onun (yeni demokratiyanın) yetkinlik dərəcəsindən, əhalinin və vətəndaş cəmiyyəti institutlarının büdcə proseslərinə ictimai nəzarəti həyata keçirməyə, büdcə siyasəti məsələləri üzrə qərarların qəbulunda iştirak etməyə hazır olmasından və bunları reallaşdırma bilmək qabiliyyətindən asılıdır. Büdcə şəffaflığı həm də vətəndaş cəmiyyəti institutlarının büdcə proseslərində və büdcə siyasəti məsələləri üzrə qərarların qəbulunda iştirakının təmin edilməsi yolu ilə əhalinin yoxsul təbəqələrinə büdcənin təsirinin artırılması imkanlarını ifadə edir. Büdcə şəffaflığına yoxsulluğun azaldılması istiqamətində vacib fəaliyyət sahəsi olan sosial texnologiya kimi baxılır.

Büdcənin şəffaflığı: cəmiyyətin hər bir üzvünə büdcənin dilini və rəqəmlərini başa düşməyə, onun ödədiyi vergilərin necə xərcləndiyini görməyə imkan verir; ictimaiyyətə büdcə barəsində informasiya almaq hüququnu reallaşdırmaq, büdcənin ictimai müzakirəsinə və büdcə üzrə son qərarların qəbuluna təsir göstərmək üçün şərait yaradır; büdcənin işlənilməsində və həyata keçirilməsində icra hakimiyyətinin məsuliyyətini artırır; büdcə vəsaitlərinin təyinatı üzrə xərclənməsinə nəzarət üçün şərait (zəminlər) yaradır və korrupsiya ilə mübarizədə əhəmiyyətli vasitə hesab olunur; əhalinin və vətəndaş cəmiyyəti institutlarının hakimiyyətə inamını (etibarını) artırır və bununla da ictimai sabitlik

üçün zəminlər yaradır; sosial siyasətin səmərəliliyini artırır, yoxsulluğun aradan qaldırılmasında büdcənin imkanlarını daha tam reallaşdırmağa şərait yaradır və s.

Büdcə tapşırığı

Büdcə tapşırığı - büdcə siyahısında büdcə vəsaitlərinin bölüşdürücüsü və ya alıcısı üçün nəzərdə tutulan büdcə vəsaitidir.

Büdcə tarazlığı

Büdcə tarazlığı - büdcənin gəlir və xərclərinin uyğunluğunu (bir-birinə bərabərliyini) göstərir. Büdcənin gəlirləri xərclərindən çox olduqda profisit (artıqlıq), xərcləri gəlirlərindən çox olduqda isə kəsir (defisit) yaranır.

Büdcə təhlili

Büdcə təhlili - büdcə elmi və tətbiqi (praktiki) məqsədlərlə təhlil oluna bilər. Büdcənin elmi təhlili əsasən büdcə sisteminin və büdcə siyasətinin təkmilləşdirilməsi üçün istifadə olunur. Tətbiqi büdcə təhlili isə büdcə prosesində iştiraka marağı olan qeyri-hökumət (ictimai) təşkilatlarının, ayrı-ayrı sosial qrupların informasiya təminatına və ictimai iştirakın peşəkarlığının yüksəldilməsinə xidmət edir. Hər iki təhlilin eyni zamanda əlaqəli şəkildə aparılması daha dolğun nəticələr əldə etməyə və əhəmiyyətli təkliflər irəli sürməyə imkan verir. (**Bax:** tətbiqi büdcə təhlili)

Büdcə təsnifatı

Büdcə təsnifatı - müxtəlif səviyyəli büdcələrin, habelə büdcə-dənkənar fondların gəlirlərinin, xərclərinin və maliyyələşmə mənbələrinin funksional, iqtisadi, təşkilati və digər prinsiplər əsasında qruplaşdırılmasıdır. Büdcə təsnifatı büdcə gəlirlərinin təsnifatından, büdcə xərclərinin funksional, iqtisadi, təşkilati və sair prinsiplər əsasında tərtib olunmuş təsnifatından ibarətdir. Büdcə təsnifatının gəlirlər, funksional, iqtisadi, təşkilati və sair üzrə tərkibi qanunvericiliklə müəyyən edilir. (**Bax:** büdcə xərclərinin təsnifatı)

Büdcə təqvimi

Büdcə təqvimi - büdcə prosesinin hərəkətinin zaman üzrə bölgüsü planıdır. Azərbaycanda büdcə təqvimi qanunvericiliyə uyğun olaraq aşağıdakı kimidir:

Büdcə prosesi	Müddət
Büdcə ili	1 yanvardan 31 dekabrədək
Növbəti ilin büdcə prosesinə başlanılması	yanvar ayının üçüncü ongünlüyü ərzində
Dövlət büdcəsi layihəsinin tərtibinə başlanılması	növbəti büdcə ilinə 11 ay qalmış
Dövlət büdcəsinin, icmal büdcənin və investisiya proqramının ilkin layihəsinin Nazirlər Kabinetinə təqdimatı	aprel ayının 15-dək
Dövlət büdcəsi və icmal büdcənin layihəsi və sonrakı üç il üçün icmal büdcə göstəricilərinin tərtibi	may ayının 1-dək
Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrasını təmin edən və büdcədən maliyyələşən orqanlarla büdcə layihələri üzrə müzakirələrin aparılması	iyul-avqust aylarında
Büdcə layihəsi və sonrakı üç il üçün icmal büdcənin son göstəricilərinin Nazirlər Kabinetinə təqdimatı	sentyabr ayının 10-dək
Büdcə layihəsi və sonrakı üç il üçün icmal büdcənin göstəricilərinin ölkə prezidentinə təqdim edilməsi	sentyabr ayının 25-dək
Növbəti büdcə ili üzrə dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsinin ona əlavə edilmiş digər sənədlərlə birlikdə Milli Məclisin müzakirəsinə və təsdiqinə təqdimatı	oktyabr ayının 15-dən gec olmayaraq
Növbəti il üzrə dövlət büdcəsinin layihəsinin Milli Məclisdə təsdiqi	dekabr ayının 20-dən gec olmayaraq
Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatın və müvafiq qanun layihəsinin Milli Məclisə təqdim edilməsi	növbəti ilin may ayının 15-dən gec olmayaraq

Büdcə vəsaitinin sərəncamçıları

Büdcə vəsaitinin sərəncamçıları - büdcə vəsaitinin tabeçilikdəki büdcə təşkilatları arasında bölüşdürmək hüququ olan dövlət hakimiyyəti orqanı və ya yerli özünüidarəetmə orqanı sayılır.

Büdcə vəsaitini alanın şəxsi hesabı

Büdcə vəsaitini alanın şəxsi hesabı - büdcə öhdəlikləri limitini, qəbul edilmiş pul öhdəliklərini, maliyyə və kassa xərclərinin həcmi hesabatda əks etdirmək üçün nəzərdə tutulur. Bu hesab büdcə vəsaitlərinin sərəncamçıları və alanları tərəfindən xərclərinin icrası prosesini həyata keçirən xəzinədarlıq orqanının analitik hesabat cədvəlidir.

Büdcə vəsaitinin baş sərəncamçısı

Büdcə vəsaitinin baş sərəncamçısı - dövlət büdcəsinin xərclərinin təşkilatlar üzrə təsnifatı əsasında büdcə vəsaitini alanlar arasında bölgüsünü həyata keçirmək hüququ olan ilk birbaşa büdcə vəsaiti alan Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanıdır - Maliyyə Nazirliyidir.

Büdcədənkənar dövlət fondları

Büdcədənkənar dövlət fondları - qanunvericiliyə uyğun olaraq dövlət tərəfindən hüquqi şəxs qismində təsis edilmiş və dövlət büdcəsindən kənar müstəqil büdcəyə malik olan məqsədli dövlət maliyyə fondlarıdır. Azərbaycanda Dövlət Neft Fondu və Dövlət Sosial Müdafiə Fondu kimi büdcədənkənar dövlət fondları fəaliyyət göstərir.

Büdcədənkənar əməliyyatlar

Büdcədənkənar əməliyyatlar - müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının və büdcə təşkilatlarının qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada büdcədən kənar əldə etdikləri gəlirləri və həyata keçirdikləri xərcləri üzrə maliyyə əməliyyatlarıdır.

Büdcələrarası münasibətlər

Büdcələrarası münasibətlər - müvafiq büdcələrin formalaşması və icrası ilə əlaqədar müxtəlif səviyyəli büdcələrin (məsələn, Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsi və yerli büdcələrlə) qarşılıqlı əlaqəsini ifadə edir. Bu, həm də nizamlayıcı gəlirlərin bölüşdürülməsi və vəsaitlərin büdcələr arasında yenidən bölüşdürülməsi məsələləri üzrə dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanları arasındakı qarşılıqlı münasibətləri əks etdirir. Büdcə qanunvericiliyinə əsasən, dövlət büdcəsinin Naxçıvan MR-in büdcəsi və yerli büdcələrlə qarşılıqlı əlaqəsi gəlir mənbələrinin bölüşdürülməsi vasitəsilə həyata keçirilir.

Büdcənin cari xərcləri

Büdcənin cari xərcləri - büdcənin iqtisadi təsnifatı ilə əlaqədar əsaslı xərclərə daxil edilməyən, dövlət hakimiyyəti orqanlarının, yerli özünüidarəetmə orqanlarının, büdcə idarələrinin cari xərclərini təşkil edir. Buraya əməyin ödəniş fondu, əmək haqqına üstəlik, malların alınması və xidmətlərin haqqının ödənilməsi, faizlər üzrə ödənişlər, daxili borc üzrə ödənişlər, subsidiyalar, transfertlər, mənfəətsiz işləyən müəssisələrə ödənişlər, əhaliyə ödənişlər, xarici ölkələrə cari ödənişlər və s. daxildir.

Büdcənin əsaslı xərcləri

Büdcənin əsaslı xərcləri - büdcə xərclərinin əsaslı kapital qoyuluşlarına, investisiya və innovasiya fəaliyyətinin təmin edilməsinə yönəldilən hissəsidir. Buraya əsas vəsaitlərin alınması, əsaslı tikinti, əsaslı təmir, dövlət ehtiyatlarının yaradılması, torpaq və qeyri-maddi aktivlərin alınması, əsaslı ödənişlər, ölkə daxilində kreditlərin verilməsi, xaricə kreditlərin verilməsi, xaricdən alınan kreditlərin qaytarılması və s. daxildir. Büdcənin əsaslı xərclərinin tərkibində inkişaf büdcəsi formalaşdırıla bilər. İnkişaf büdcəsinin formalaşdırılmasının qaydaları və şərtləri qanunla müəyyən olunur. (**Bax:** büdcə xərclərinin iqtisadi təsnifatı)

Büdcənin xüsusi gəlirləri

Büdcənin xüsusi gəlirləri - ölkənin qanunvericiliyi ilə müvafiq səviyyəli büdcələrə daimi əsaslarda tam və ya qismən təhkim edilmiş müəyyən gəlir növləridir. Məsələn, fiziki şəxslərin əmlak vergisi, fiziki şəxslərin torpaq vergisi, bələdiyyə müəssisələrinin mənfəət vergisi və yerli əhəmiyyətli tikinti materiallarının istismarından hasilat vergisi yerli büdcənin xüsusi gəlirləridir. Maliyyə yardımları büdcənin xüsusi gəliri ola bilməz.

Büdcənin icrası

Büdcənin icrası - təsdiq edilmiş büdcənin gəlirlərinin yığılması və xərclərinin həyata keçirilməsi prosesidir. Bu prosesdə icra hakimiyyəti orqanları, maliyyə və vergi orqanları, kredit təşkilatları, vergi ödəyiciləri olan hüquqi və fiziki şəxslər, büdcə vəsaitini alan şəxslər və təşkilatlar iştirak edirlər. Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların vəzifəli şəxsləri tabeliyində olan müəssisələrin həyata keçirdikləri maliyyə əməliyyatlarına, xərc normalarına və müvafiq maliyyə qaydalarına riayət etmələrinə görə məsuliyyət daşıyırlar. Bu qaydalara riayət etməyən, o cümlədən vəsaitin hərəkətinə və istifadəsinə dair məlumatı təqdim etməyən, həmin vəsaitin təyinatını dəyişən büdcə təşkilatlarına qarşı qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş tədbirləri həyata keçirə bilər.

Büdcənin icrası mərhələsi

Büdcənin icrası mərhələsi - büdcə prosesinin mühüm mərhələsi olmaqla, büdcə vəsaitlərinin yığılması və istifadəsi proseslərini əhatə edir. Büdcə prosesinin bu mərhələsi bir il davam edir ki, həmin dövr büdcə ili adlanır. Büdcə prosesinin bu mərhələsinin şəffaflığının artırılmasına daha çox ehtiyac var. Bunun üçün qeyri-hökumət təşkilatları və ictimaiyyətin nümayəndələri ictimai nəzarətin artırılması istiqamətində fəaliyyətini qura bilərlər.

Büdcənin icrasının təhlili

Büdcənin icrasının təhlili - təsdiq edilmiş büdcənin müəyyən dövr üçün gəlirlər və xərclər üzrə proqnozlarının yerinə yetirilməsi vəziyyətinin qiymətləndirilməsidir. Büdcənin icrasının təhlili

aşağıdakı istiqamətləri nəzərdə tutur: ayrı-ayrı mənbələr üzrə gəlirlərin yerinə yetirilməsi vəziyyətinin təhlili; bütün maliyyələşdirilmə istiqamətləri üzrə xərclər planının yerinə yetirilməsinin təhlili; büdcə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinin təhlili; büdcənin kassa icrasının təhlili və s.

Büdcənin inkişaf proqnozu

Büdcənin inkişaf proqnozu - büdcənin gəlir və xərc hissələrinin inkişaf yollarının və ehtimal olunan hədlərinin qiymətləndirilməsidir.

Büdcənin kassa icrası

Büdcənin kassa icrası - büdcə gəlirlərinin büdcəyə daxil olmasını, onların saxlanması və xərclərin büdcə təsnifatına uyğun olaraq xəzinədarlıq vasitəsilə ünvanlı istifadəsini təmin edən icra mexanizmidir. Dövlət büdcəsinin kassa icrası xəzinənin vahidliyi prinsipinə əsaslanır və dövlət xəzinədarlığı vasitəsilə həyata keçirilir. Dövlət xəzinədarlığı dövlət maliyyəsindən istifadə sahəsində şəffaflığı təmin etmək məqsədilə dövlət büdcəsindən maliyyələşən bütün idarə, müəssisə və təşkilatlar üzrə maliyyə əməliyyatlarının müvafiq uçot qaydalarına uyğun uçotunu aparır. Dövlət büdcəsinin icrası prosesində qəbul edilmiş öhdəliklər üzrə əməliyyatlar büdcə ili qurtardıqdan sonra həyata keçirilə bilməz. Belə öhdəliklər üzrə ödəmələr növbəti büdcə ilindəki ayırmalar hesabına təmin olunur.

Büdcənin müstəqilliyi

Büdcənin müstəqilliyi - büdcə sisteminin qurulması prinsiplərindən biridir. Büdcə sisteminin hər bir səviyyəsində müstəqil büdcə prosesinin həyata keçirilməsini əks etdirir. Müstəqillik - mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq büdcə sisteminin hər bir səviyyəsində dövlət hakimiyyətinin və yerli özünüidarəetmənin qanunverici orqanlarının büdcənin mədaxil mənbələrini və vahid büdcə təsnifatı çərçivəsində xərclərin istiqamətlərini müstəqil müəyyənləşdirmək hüququnun olması ilə təmin edilir.

Büdcənin müzakirə mərhələsi

Büdcənin müzakirə mərhələsi - büdcə prosesinin ikinci mərhələsidir. Onu adətən, büdcəyə baxılması və təsdiqi mərhələsi də adlandırırlar. Bu mərhələ büdcə layihəsinin hazırlanmasının başa çatması ilə başlayır və onun parlamentdə qəbul edilməsi anınadək davam edir. Bu mərhələdə büdcə layihəsi qanunvericilik orqanında (məsələn, dövlət büdcəsi - parlamentdə, yerli büdcə - bələdiyyənin ümumi yığıncağında və s.) geniş müzakirə edilir, təkliflər dinlənilir və zəruri dəyişikliklər həyata keçirilir. Belə müzakirələrdə bütün maraqlı tərəflərin - mütəxəssis-ekspertlərin, ayrı-ayrı sosial qrupların, ictimai təşkilatların, QHT və KİV nümayəndələrinin və s. - iştirakının təmin edilməsi məqsədəuyğundur.

Büdcənin özəl gəlirləri

Büdcənin özəl gəlirləri - **bax**: büdcənin xüsusi gəlirləri.

Büdcənin tənzimləyici gəlirləri

Büdcənin tənzimləyici gəlirləri - bu, dövlət büdcəsindən aşağı səviyyəli büdcələrə (məsələn, yerli büdcələrə) növbəti maliyyə ili üçün və ya uzun müddətə normativlər əsasında təyin olunmuş maliyyə vəsaitidir. Büdcələrin tənzimləyici gəlirlərinə transfert ödənişləri də daxildir.

Büdcədən vəsait alan

Büdcədən vəsait alan - büdcə vəsaitlərinin sərəncamçısı, müvafiq il üçün büdcə cədvəlinə uyğun olaraq büdcə vəsaitlərinin alınmasına hüququ olan büdcə idarəsi və ya digər təşkilat hesab olunur.

Cari xərclər büdcəsi

Cari xərclər büdcəsi - müxtəlif səviyyəli büdcələrdən maliyyələşən müvafiq təşkilatların cari tələbatlarının ödənilməsinə təmin edən büdcə xərcləridir.

Cari ödənişlər (büdcəyə)

Cari ödənişlər (büdcəyə) - hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən büdcə qarşısında yaranan vergi və qeyri-vergi öhdəliklərinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddətlərdə və qaydada yerinə yetirilməsidir.

Cari valyuta əməliyyatları

Cari valyuta əməliyyatları - qanunvericiliyə uyğun olaraq cari valyuta əməliyyatlarına aşağıdakı əməliyyatlar aiddir: malların, işlərin və xidmətlərin ixracı və idxalı üzrə hesablaşmaların, eləcə də ixrac-idxal əməliyyatlarının 180 gündən artıq olmayan müddətə kreditləşdirilməsi ilə əlaqədar hesablaşmaların həyata keçirilməsi üçün xarici valyutanın ölkəyə və ölkədən köçürülməsi; 180 gündən artıq olmayan müddətə maliyyə kreditlərinin alınması və verilməsi; əmanətlər, investisiyalar, kreditlər və kapitalın hərəkəti ilə bağlı başqa əməliyyatlar üzrə faizlərin, dividendlərin və digər gəlirlərin ölkəyə və ölkədən köçürülməsi; ölkəyə və ölkədən qeyri-ticarət xarakterli köçürmələr, o cümlədən, əmək haqqı, təqaüd, aliment və miras üzrə məbləğlərin köçürülməsi, eləcə də digər bu kimi əməliyyatlar.

Cini indeksi

Cini indeksi - cəmiyyətdə gəlirlərin bölgüsünün qeyri-bərabərliyini əks etdirən statistik göstəricidir. Cini indeksindən cəmiyyətdə gəlirlərin diferensasiya dərəcəsini qiymətləndirmək üçün istifadə olunur. Onu gəlirlərin təmərküzləşməsi əmsalı da adlandırırırlar.

Cini indeksinin qiyməti sıfırla vahid arasında dəyişir. Hər bir sosial qrup cəmiyyətin ümumi gəlirlərində özünün sayına proporsional paya malik olduqda Cini indeksi 0-a bərabər olur və bu, ideal variant sayılır. Cini indeksinin qiymətinin 0-dan uzaqlaşdıqca 1-ə yaxınlaşması cəmiyyətdə sosial bərabərsizliyin dərinləşməsinə əks etdirir. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu indeksin qiymətinin 0-a yaxınlaşma meyli üstünlük təşkil edir. Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycanda Cini indeksinin qiyməti 1990-cı ildəki 0,346-dan 1997-ci ildə 0,703-dək artıb. Başqa sözlə, həmin dövrdə ölkəmizdə sosial bərabərsizlik səviyyəsi kəskin dərəcədə artmışdır. Son illərdə də gəlirlərin kiçik bir qrupun əlində təmərküzləşməsi meyli davam etməkdədir.

Çek

Çek - orderli qiymətli kağızdır. Bu, müəyyən (orada ifadə edilən) pul məbləğinin çek sahibinə ödənilməsi barədə çek verənin banka sadə və heç nə ilə şərtləndirilməyən tapşırığı - yazılı sərəncamıdır.

Daxili borc

Daxili borc - bir qayda olaraq, dövlət qiymətli kağızlarının emissiyası və satışı yolu ilə müəssisələrin, təşkilatların və əhəlinin pul vəsaitlərinin dövlət proqramlarının reallaşdırılması üçün müvəqqəti cəlb edilməsindən yaranan və ölkənin milli valyutasında ortaya çıxan öhdəlikdir. (**Bax:** dövlət daxili borcu)

Daxili kreditlər üzrə dövlət zəmanətləri

Daxili kreditlər üzrə dövlət zəmanətləri - Azərbaycan Respublikasının kreditlər üzrə dövlət zəmanətlərinin tərkib hissəsi olmaqla, zəmanət müqavilələrinə uyğun olaraq milli valyutada ifadə olunmuş məbləğin kredit təşkilatlarına ödənişi üzrə Maliyyə Nazirliyinin dövlət adından üzərinə götürdüyü bütün şərti öhdəliklərin məbləğini özündə əks etdirir.

Daimi təxsisat

Daimi təxsisat - il ərzində təsdiq olunmuş büdcə qanununda yenidən təsdiqi tələb edilməyən, qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş müəyyən məqsəd üçün həyata keçirilən büdcə xərcləridir.

Defolt

Defolt - borcun ödənilməsi üzrə üzərinə götürdüyü öhdəliklərdən dövlətin (yaxud təsərrüfat subyektinin) imtina etməsidir. Dövlət başqa dövlətlərdən, beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından, xarici banklardan, habelə yerli hüquqi və fiziki şəxslərdən götürdüyü borcları mövcud şəraitdə vaxtında və müəyyən edilmiş həcmlərdə qaytarmaq imkanında olmadığı hallarda defolt vəziyyəti yaradır. Dövlətin elan etdiyi defolt bir sıra mənfə nətəcələrə gətirib çıxarır: dövlətin daxili və xarici tərəfdaşlarında hökumətə qarşı inamsızlıq yaradır; ölkəyə xarici investisiyaların axınını zəiflədir; ölkədən kapital axınını stimullaşdırır; ölkənin xaricdə olan aktivlərinə və mülkiyyətinə həbs təhlükəsi yaradır; beynəlxalq maliyyə təşkilatlarını həmin ölkəyə münasibətdə daha sərt maliyyə siyasəti yeritməyə məcbur edir və s. Əksər hallarda defolta getməmək üçün borcların restrukturizasiyası həyata keçirilir. (**Bax:** xarici borcların restrukturizasiyası)

Dəbbə pulu

Dəbbə pulu (cərimə, penya) - müqavilə ilə müəyyənləşdirilən öhdəliyin icra edilmədiyi və ya lazımınca icra edilmədiyi, o cümlədən icranın gecikdirildiyi halda borclunun kreditora ödəməli olduğu pul məbləğidir. Əgər öhdəliyin məzmununu hərəkətdən çəkinmək təşkil edirsə, dəbbə pulu hərəkətin edildiyi andan tutulmalı-

dir. Dəbbə pulunun ödənilməsi tələbi üzrə kreditor ona zərər vurulduğunu sübuta yetirməyə borclu deyildir.

Diferensial rüsum

Diferensial rüsum - ayrı-ayrı ölkələrdən idxal olunan mallara münasibətdə gömrük rüsumlarının fərqli dərəcələrinin tətbiqindən yaranır. Daha doğrusu, müəyyən ölkələrdən idxal olunan məhsullara nisbətən aşağı dərəcələrlə tətbiq edilən gömrük rüsumları belə adlanır. Belə rüsumlar müəyyən ölkələr üçün daha əlverişli ticarət şərtlərinin təmin edilməsi məqsədi ilə, habelə başqa məqsədlərlə tətbiq edilə bilər.

Diskontlu qiymətli kağız

Diskontlu qiymətli kağız - nominal dəyərindən aşağı qiymətə satılan qiymətli kağızdır. Belə qiymətli kağızlar, bir qayda olaraq, müəyyən müddətdən sonra emitenti tərəfindən nominal dəyəri ilə geri alınır. Məsələn, qısamüddətli dövlət istiqraz vərəqələri bu qəbildən olan qiymətli kağızlardır.

Dividend

Dividend - hüquqi şəxsin xalis mənfəətinin bölüşdürülməsindən onun təsisçilərinin (payçıların) və yaxud səhmdarlarının pul və ya digər ödəmələr şəklində əldə etdiyi vəsaitdir. Qeyd etmək lazımdır ki, hüquqi şəxsin ləğvi ilə bağlı əmlakın bölüşdürülməsi nəticəsində əldə edilən gəlir, həmçinin səhmdarların səhmlərinin faiz nisbətini dəyişdirməyən səhmlərin bölüşdürülməsi, səhmlərin (hissələrin, payların) nominal dəyəri hüdudlarında geri alınması ilə bağlı edilən ödənişlər dividend sayılmır.

Dolay Vergilər

Dolay vergilər - vergi ödəyicisinin gəlirlərindən asılı olmayaraq müəyyənləşdirilən vergilərdir. Məsələn, əlavə dəyər vergisi, aksiz vergisi, gömrük rüsumları və s. Belə vergilər müvafiq mərkəzi və yerli orqanların qərarları ilə müəyyən əmtəələrin qiymətlərinə və ya xidmətlərin tariflərinə artımlar şəklində daxil edilərək sonradan həmin artımlar məbləğində tutulur. Əslində bu vergilərin ödəyici-

ləri son istehlakçılardır. Buna görə də onları istehlak vergiləri də adlandırırlar. Burada istehsalçı və satıcılar bir növ "vergi toplayanlar" rolunda çıxış edirlər.

Dotasiya

Dotasiya - dövlət büdcəsindən digər səviyyəli büdcələrə (məsələn, Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsindən Naxçıvan MR büdcəsinə və yerli büdcələrə) onların gəlir və xərclərini tənzimləmək məqsədilə əvəzsiz verilən maliyyə vəsaitidir.

Dövlət borcu

Dövlət borcu - müvafiq xərclərin maliyyələşdirilməsi üçün dövlət zamanəti ilə alınan və dövlətin öhdəliyi əsasında müəyyən edilmiş müddətlərdə qaytarılması nəzərdə tutulan maliyyə vəsaitidir. Büdcə ili ərzində alınan dövlət borcunun məbləği, onun istifadəsi və dövlət borcuna xidmət göstərilməsi ilə bağlı xərclər dövlət büdcəsində əks etdirilir. Büdcə gəlirlərinin həcmindən və ayrılmaların səviyyəsindən asılı olmayaraq dövlət borcu üzrə xidmətlər (əsas borc və faiz) tam və vaxtında həyata keçirilməlidir. Faizlər və borclar kredit müqaviləsinə yaxud dövlət qiymətli kağızlarının şərtlərinə əsasən vaxtında ödənilməlidir. Daxili və xarici dövlət borclarının yuxarı həddi müvafiq büdcə ili üçün dövlət büdcəsi haqqında qanunla müəyyənləşdirilir. (**Bax:** dövlət daxili borcu, dövlət xarici borcu)

Dövlət borcunun konversiyası

Dövlət borcunun konversiyası - dövlət daxili borc öhdəlikləri (məsələn, istiqrazlar) üzrə ilkin müəyyənləşdirilmiş (onların ödənilməsi müddətlərinin, faiz dərəcələrinin, onlara xidmət qrafikinin və s. kimi) şərtlərin dəyişdirilməsini nəzərdə tutur. Konversiya məcburi və könüllü ola bilər. Məcburi konversiyada kreditor köhnə istiqraz vərəqələrini aşağı faiz dərəcəli yeni istiqraz vərəqələrinə dəyişməyə məcbur edilir. Könüllü konversiya zamanı yeni şərtlərə kreditorun münasibəti mütləq nəzərə alınır, yəni kreditor həmin şərtlərlə razılaşmazsa, o, borcunu dövlətdən əvvəlki şərtlərlə geri tələb edə bilər.

Dövlət büdcəsi

Dövlət büdcəsi - dövlətin baş maliyyə planıdır. Dövlət büdcəsinin məqsədi ölkənin iqtisadi, sosial və digər strateji proqramlarının və problemlərinin həlli, dövlətin funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada maliyyə vəsaitinin toplanmasını və istifadəsini təmin etməkdir. Büdcə həm də ölkənin iqtisadi-sosial inkişaf proseslərini tənzimləmək alətidir. (**Bax:** büdcə, dövlət büdcəsinin gəlirləri, dövlət büdcəsinin xərcləri)

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin təsnifatı

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin təsnifatı - dövlət büdcəsinin gəlirlərinin yaranma mənbələrinə görə qruplaşdırılmasıdır. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin hazırladığı Azərbaycan Respublikası Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin təsnifatına əsasən dövlət büdcəsinin ümumi gəlirləri 4 bölmədə və 18 köməkçi bölmədə qruplaşdırılır, köməkçi bölmələr isə öz növbəsində paraqraflara ayrılır. Dövlət büdcəsi gəlirlərinin qruplaşdırıldığı bölmələr və köməkçi bölmələr aşağıdakılardır:

1. Vergilərdən daxilolmalar

1. Gəlirlərdən (mənfəətdən) vergilər
 - 1.1. Əhalidən tutulan gəlir vergisi
 - 1.2. Mənfəətdən (gəlirlərdən) vergi
 - 1.3. Əmtəə-material dəyərlilərinin yenidən qiymətləndirilməsindən daxilolmalar
2. Məcburi dövlət sosial sığorta haqqları
3. Əmək haqqı fonduna və işçi qüvvəsinə vergilər (ehtiyat)
4. Mülkiyyətdən vergilər
 - 4.1. Torpaq vergisi
 - 4.2. Əmlak vergisi
 - 4.3. Hədiyyələrdən və vəərəsə qalan əmlakdan vergi
 - 4.4. Qiymətli kağızlarla əməliyyatlardan vergi
5. Mal və xidmətlərdən alınan daxili vergilər
 - 5.1. Əlavə dəyər vergisi
 - 5.2. Aksiz vergisi

- 5.5. Malların istifadəsinə, yaxud istifadə hüququ verilməsinə vergilər, hər hansı bir fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün vergilər
- 5.5. Mədən vergisi
- 6. Xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergilər (gəlirlər)
- 2. Vergi olmayan gəlirlər
 - 8. Mülkiyyətdən və sahibkarlıq fəaliyyətindən gəlirlər
 - 8.1. Büdcə təşkilatlarının xüsusi vəsaitlərinin daxil olması
 - 8.2. Maliyyə və qeyri-maliyyə müəssisə və idarələrindən vergi olmayan daxilolmalar
 - 8.3. Xarici dövlətlərdən mülkiyyətlə bağlı gəlirlər
 - 8.4. Xarici qeyri-dövlət strukturlarından mülkiyyətlə bağlı gəlirlər
 - 8.5. Daxili xüsusi sektordan daxil olan mülkiyyətlə bağlı gəlirlər
 - 8.6. Mülkiyyətdən daxil olan sair gəlirlər
 - 9. İnzibati tədiyələr və rüsumlar
 - 10. Cərimə və sanksiyalar üzrə daxilolmalar
 - 11. Dövlət idarəçiliyi daxilində dövlət qulluqçularının sosial təminat və təqaüd fondlarına ayırmalar (ehtiyat)
 - 12. Vergi olmayan sair daxilolmalar
- 3. Əsaslı gəlirlər
 - 13. Əsaslı vəsaitlərin özəlləşdirilməsi
 - 14. Dövlətin maddi ehtiyatlarının satışından daxilolmalar
 - 15. Torpağın və qeyri-maddi aktivlərin satışından daxilolmalar
 - 16. Qeyri-rəsmi mənbələrdən əsaslı ödənişlər (transfərtlər)
- 4. Rəsmi qaydada alınan vəsaitlər (transfərtlər)
 - 17. Xaricdən alınan vəsaitlər
 - 18. Digər səviyyəli büdcələrdən alınan vəsaitlər

Qeyd etmək lazımdır ki, 1-ci (vergilərdən daxilolmalar) və 2-ci (vergi olmayan gəlirlər) bölmələrin cəmi büdcənin **cari gəlirlərini** əmələ gətirir. Cari gəlirlərə 3-cü (əsaslı gəlirlər) və 4-cü (rəsmi qaydada alınan vəsaitlər) bölmələr üzrə gəlirlər əlavə edildikdə büdcənin **ümumi gəlirləri** alınır.

Dövlət büdcəsinə borclar

Dövlət büdcəsinə borclar - vergi orqanları ilə hüquqi şəxslər arasında təsdiq edilmiş üzləşmə aktlarına görə dövlət büdcəsinə ödənilməli olan, lakin ödənilməmiş vergilər, qeyri-vergi ödənişləri üzrə borclar və vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə vergi orqanları tərəfindən hesablanmış penya və maliyyə sanksiyalarıdır.

Dövlət daxili borcu

Dövlət daxili borcu - dövlət proqramlarının və sifarişlərinin həyata keçirilməsi zamanı əhalidən və müəssisələrdən vəsaitlərin cəlb olunması ilə əlaqədar yaranır. Daxili borc əvvəlki illərin borclarını və yenidən yaranmış borcları əhatə edir. Daxili borc qiymətli kağızların buraxılması vasitəsilə həyata keçirilən dövlət istiqrazları, kreditlər və hökumət tərəfindən zəmanət verilən digər borc öhdəlikləri şəklində ola bilər. Borc öhdəlikləri müddətinə görə, qısamüddətli (1 ilə kimi), ortamüddətli (1 ildən 5 ilə kimi) və uzunmüddətli (5 ildən 30 ilə kimi) olur. (**Bax:** daxili borc, dövlət borcu)

Dövlət gömrük orqanları

Dövlət gömrük orqanları - ölkənin gömrük sərhəddindən mallar keçirildikdə iqtisadi təhlükəsizliklə əlaqədar qanunvericiliklə nəzərdə tutulan hüquq və vəzifələri həyata keçirən, habelə malların gömrük sərhədlərindən keçirilməsi zamanı ödənilməli olan vergilərin (məsələn, tranzit vergisi, idxal-ixrac əməliyyatları üzrə vergilər) və rüsumların tutulması sahəsində qanunvericiliklə müəyyən edilən funksiyaları yerinə yetirən müvafiq dövlət icra hakimiyyəti orqanıdır. Azərbaycan Respublikasında belə qurum Dövlət Gömrük Komitəsidir. Gömrük orqanları eyni zamanda öz səlahiyyətləri çərçivəsində hüquq mühafizə orqanlarının funksiyalarını da həyata keçirirlər.

Dövlət xarici borcu

Dövlət xarici borcu - dövlətin maliyyə öhdəlikləri zamanı ortaya çıxan, xarici mənbələrdən (xarici dövlətlərdən, xarici hüquqi

şəxslərdən və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından) hökumətin adından və yaxud onun zəmanəti ilə cəlb edilmiş borcdur. Azərbaycanda beynəlxalq müqavilələr və mülki-hüquqi saziş əsasında həyata keçirilən dövlət xarici borclarının həyata keçirilməsi hüququ hökumətin səlahiyyətinə daxildir. Dövlət xarici borcun yol verilən ölçüsü hər il dövlət büdcəsi haqqında qanunla tənzimlənir. Azərbaycan beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından (Dünya Bankı, BVF, AYİB, İslam İnkişaf Bankı və s.) aşağı faizlə uzunmüddətli kreditlər alır. Hazırda Azərbaycanın dövlət xarici borcu 1,5 milyard ABŞ dollarından çoxdur.

Azərbaycanın dövlət xarici borcları üç qrupda təsnifləşdirilir.

- bilavasitə hökumətə verilən kredit (G);
- hökumətə verilən və icraçıya ötürülən kredit (G/O);
- hökumət zəmanəti ilə təqdim edilən kredit(GG).

Hökumətə birbaşa verilən kreditlərə (G) BVF və DB -nin iqtisadi islahatların dəstəklənməsi üçün ayırdığı bütün kreditlər, İİB -nin güzəştli şərtlərlə ayırdığı investisiya kreditləri, eləcə də DB-nin bu məqsədlə ayırdığı bəzi kreditlər, Özbəkistan, Türkmənistan və İsveçrə hökumətinə olan borclar daxildir. İkinci qrupa (G/O) Almaniya KVF-nin, KTİBF-in, Yaponiya Eksimbankının, İİB-in kommersiya şərtilə ayırdıqları kreditləri aid etmək olar. Nisbətən kiçik olan üçüncü qrupa (GG) Türkiyə və Amerika Eksimbankları ilə, AYİB-lə, Niçimen korporeyşinlə və Britaniya Banklar qrupu ilə imzalanmış layihələr daxildir.

Dövlət xərcləri

Dövlət xərcləri - geniş mənada bu, dövlət büdcəsindən həyata keçirilən bütün xərclərdir. Lakin, bəzi hallarda bu termini büdcə vəsaitlərinin bilavasitə dövləti funksiyaların (məsələn, dövlət idarəetməsinin və milli müdafiənin təşkili, hüquq-mühafizə və məhkəmə xidmətlərinin təmin edilməsi və s.) icrasının maliyyələşdirilməsinə yönəldilmiş hissəsini fərqləndirmək üçün istifadə edirlər.

Dövlət investisiyası

Dövlət investisiyası - dövlət büdcəsindən və büdcədən kənar dövlət fondlarından əsaslı tikintinin müxtəlif formalarının maliyyələşdirilməsinə yönəldilən dövlət kapital qoyuluşlarıdır.

Dövlət krediti

Dövlət krediti - dövlət tərəfindən verilir və bir qayda olaraq məqsədli səciyyə daşıyır (məüyyən növ məhsulun istehsalının təşkili-nə, konkret iqtisadi inkişaf məqsədləri üçün). Özəl bank kreditləri ilə müqayisədə dövlət kreditləri güzəştli olur, uzun müddətə, ay-rı-ayrı hallarda, hətta faizsiz (əvəzsiz) də verilə bilər.

Dövlət qiymətli kağızları

Dövlət qiymətli kağızları - hökumətin dövlət adından dövriyyəyə buraxdığı müddətli borc öhdəlikləridir. Məsələn, Maliyyə Nazirliyi büdcə kəsirini örtmək üçün qısamüddətli istiqrazlar buraxır. Dövlət qiymətli kağızları yerli və xarici hüquqi və fiziki şəxslərə satıla bilər. (**Bax:** dövlət daxili borcu)

Dövlət Neft Fondu

Dövlət Neft Fondu - (**tam adı:** Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondu - ARDNF) - büdcədən kənar dövlət fondudur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr 1999-cu il tarixli 240 sayılı fərmanı ilə neft yataqlarının xarici şirkətlər ilə birgə işlənməsindən əldə edilən mənfəət neftinin satışından daxil olan valyuta vəsaitlərinin və digər gəlirlərin toplanması və səmərəli idarə edilməsi, həmin vəsaitlərin öncül sahələrin inkişafına və sosial-iqtisadi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edən layihələrin həyata keçirilməsinə yönəldilməsini təmin etmək məqsədi ilə yaradılmışdır. ARDNF büdcədən kənar dövlət təsisatı olmaqla hüquqi şəxsdir, yalnız Azərbaycan Respublikasının prezidenti qarşısında hesabat verir və məsuliyyət daşıyır.

ARDNF-nun gəlirləri aşağıdakı mənbələr hesabına formalaşır: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti və ya səlahiyyətli dövlət orqanı ilə sərmayəçilər arasında bağlanmış Azərbaycan Respublikasında, o cümlədən Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində neftin və qazın kəşfiyyatı, işlənməsi və hasilatın pay bölgüsünə dair sazişlərin həyata keçirilməsindən əldə edilən gəlirlər; Fondun aktivlərinin yerləşdirilməsindən və idarə olunmasından əldə edilən gəlirlər, o

cümlədən faiz gəlirləri, dividendlər, valyuta aktivlərinin yenidən qiymətləndirilməsindən alınan gəlirlər və sair; qrantlar və digər təmənnasız yardımlar; qanunvericiliyə uyğun olaraq digər gəlirlər və daxilolmalar. 2003-cü ilin yanvarın 1-nə Fondada 3,387 trilyon manat və ya 692 milyon dollar vəsait olub.

Dövlət rüsumu

Dövlət rüsumu - müvafiq dövlət orqanlarının göstərdikləri xidmətlərə və hüquqi hərəkətlərə görə müəssisə, təşkilat və fiziki şəxslərin dövlət büdcəsinə ödədikləri məcburi ödənişdir. Məsələn, notarial xidmətlərə görə ödənilən rüsumlar. Ayrı-ayrı xidmətlər və hüquqi hərəkətlər üzrə ödənilməli olan dövlət rüsumunun dərəcələri xidmətin dəyərinə görə faizlə yaxud şərti maliyyə vahidi ilə təyin edilə bilər.

Dövlət satınalmaları

Dövlət satınalmaları - dövlət ehtiyaclarının ödənilməsi, habelə müxtəlif təyinatlı ehtiyatların yaradılması və artırılması üçün səlahiyyətli dövlət qurumları tərəfindən məhsulların (xidmətlərin, işlərin) sifarişlə əldə edilməsi və ödənilməsi sistemidir. Dövlət satınalmaları vasitəsilə zərurət olduqda strateji ehtiyatlar, xüsusilə neft və neft məhsullarının ehtiyatı, ərzaq ehtiyatı və s. yaradılır və genişləndirir. İri məbləğlərlə ifadə olunan dövlət satınalmaları zamanı tender (müsabiqə) elan edilir. (**Bax:** dövlət sifarişi)

Dövlət sifarişi

Dövlət sifarişi - dövlətin xüsusi marağının olduğu məhsulların istehsalı, xidmətlərin göstərilməsi və işlərin görülməsi üçün səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən verilən və dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına ödənilən sifarişdir. Belə sifarişlər yalnız dövlət müəssisələri yox, eyni zamanda digər müəssisələr tərəfindən də yerinə yetirilə bilər. Dövlət sifarişləri müvafiq müqavilələrlə rəsmiləşdirilir.

Dövlət vergi orqanları

Dövlət vergi orqanları - Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi və bilavasitə ona tabe olan ərazi vergi orqanları təşkil

edir. Vergi orqanları eyni zamanda öz səlahiyyətləri çərçivəsində hüquq mühafizə orqanlarının səlahiyyətlərini də həyata keçirirlər. Onlar fəaliyyətlərini yerli dövlət hakimiyyəti orqanlarından asılı olmayaraq müstəqil həyata keçirirlər. Vergi orqanları tərəfindən qəbul edilən qərarlar bütün hüquqi və fiziki şəxslər üçün məcburidir. Vergi orqanları vergilərin (tranzit vergisi, idxal-ixrac əməliyyatları üzrə vergilərdən başqa) tam və vaxtında ödənilməsinə nəzarəti həyata keçirirlər.

Dövlət vergiləri

Dövlət vergiləri - ölkənin qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən və ölkənin bütün ərazisində ödənilməli olan və mərkəzi büdcəyə (yəni, dövlət büdcəsinə) keçirilən vergilər nəzərdə tutulur. Dövlət vergiləri ölkənin vergi sisteminin əsasını təşkil edir. Dövlət vergilərinin siyahısı və dərəcələri, vergi tutulması obyektləri, imtiyazların növləri, vergi ödəyiciləri, vergilərin hesablanması qaydaları və onların büdcəyə və ya büdcədən kənar fondlara ödənilməsi proseduru Vergi Məcəlləsinə, həmin məsələlərin əks olunduğu digər qanunlara və dövlət icra strukturlarının müvafiq aktlarına əsasən tətbiq edilir.

Dünya Bankı

Dünya Bankı (The World Bank) - dünyada inkişaf məqsədlərinə xidmət edən ən böyük donor təşkilatlarından biridir. Bankın əsas məqsədi kasıb ölkələrə struktur islahatlarının həyata keçirilməsində və yoxsulluğun azaldılmasında yardım göstərməkdir. Ayrı-ayrı ölkələrdə sabit və davamlı inkişafa nail olmaq üçün Dünya Bankı öz maliyyə resurslarından, yüksək ixtisaslı kadrlarından və biliklər bazasından istifadə edir. Dünya Bankı heç də klassik mənada bank deyil, ixtisaslaşmış agentlikdir. BMT tərəfindən yaradılan bu agentliyin hazırda 184 üzvü var. Həmin ölkələr bu qurumun fəaliyyətinə nəzarət edirlər. Dünya Bankı inkişaf etməkdə olan ölkələrə çox aşağı faiz dərəcəsi ilə və ya faizsiz uzunmüddətli kreditlər və qrantlar verir. Dünya Bankı Azərbaycan hökuməti ilə də struktur islahatlarının aparılması istiqamətində əməkdaşlıq edir.

Ehtiyat fondu

Ehtiyat fondu - müxtəlif səviyyəli büdcələrdə (dövlət büdcəsində, yerli büdcələrdə və s.) nəzərdə tutulmayan xərclər və fəvqəladə hallar üçün məbləği müəyyən edilən fondur. Bu fondun vəsaitləri büdcə proqnozu hazırlanarkən hələ konkret məlum olmayan, lakin sonradan müxtəlif səbəblərdən meydana çıxan və büdcədən ödənilməsi zəruri olan xərclərə yönəldilir. Ehtiyat fondunda vəsaitin həcmi növbəti büdcə ilinin gəlirinin 5 faizindən artıq olmamaqla, əvvəlki illərdə bu xərcin faktiki icrası və baş verən fəvqəladə halların statistikasını nəzərə alınmaqla müəyyən edilir. Ehtiyat fondunun vəsaitinin istifadə müddəti büdcə ilinin sonunda başa çatır.

Emissiya qiymətli kağızları

Emissiya qiymətli kağızları - buraxılışlarla yerləşdirilən və qiymətli kağızların əldə edilməsi vaxtından asılı olmayaraq bir buraxılış daxilində hüquqlarının həyata keçirilməsinin həcmi və müddəti eyni olan qiymətli kağızdır.

Emitent

Emitent - müvafiq qiymətli kağızları dövriyyəyə buraxaraq onlarda təsbit edilmiş hüquqların həyata keçirilməsi üzrə öz adından öhdəliklər daşıyan hüquqi şəxs, icra hakimiyyəti və ya bələdiyyə orqanlarıdır. Emitent qiymətli kağızların sahibi (yəni, onları alan) qarşısında onlarda göstərilən hüquqların həyata keçirilməsi üzrə məsuliyyət daşıyır. Məsələn, dövlət istiqrazlarının emitenti Maliyyə Nazirliyidir.

Ev təsərrüfatlarının pul gəlirləri

Ev təsərrüfatlarının pul gəlirləri - buraya əmək gəlirləri, pensiyalar, müavinətlər, təqaüdlər və digər sosial transfertlər, kənd təsərrüfatı məhsullarının satışından əldə olunan gəlirlər, mülkiyyətdən əldə olunan gəlirlər, qiymətli kağızların faizləri, dividendlər, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin gəlirləri, xarici val-

yutaların satışından əldə olunan gəlirlər, ailə üzvlərinin digər gəlirləri daxildir. Natura şəkilində daxil olmuş ərzaq məhsullarının, yardım və güzəştlərin pulla ifadəsi də pul gəlirlərinə aid edilir.

Ev təsərrüfatlarının istehlak xərcləri

Ev təsərrüfatlarının istehlak xərcləri - ərzaq və qeyri-ərzaq məhsullarının, alkoqollu içkilərin alınmasına, xidmətlərin ödənilməsinə çəkilən xərcləri əhatə edir. Ev təsərrüfatlarının vergi, rüsum, ödəmə, borc, aliment, qohumlara yardım, cərimə, kreditlərin ödənilməsi və s. kimi istehlaka aid olmayan xərcləri istehlak xərclərinə aid edilmir. (**Bax:** istehlak büdcəsi)

Ev təsərrüfatlarının pul xərcləri

Ev təsərrüfatlarının pul xərcləri - ev təsərrüfatı üzvlərinin müəyyən dövr ərzində çəkdiyi cəmi faktiki xərclərdir. İnterestiyalar, xarici valyuta və qiymətli kağızların alınmasına çəkilən xərclər və banklara qoyulan vəsaitlər pul xərclərinin tərkibinə daxil edilmir (**Bax:** istehlak büdcəsi).

Ev təsərrüfatlarının sərəncamında qalan gəlirləri

Ev təsərrüfatlarının sərəncamında qalan gəlirləri - ev təsərrüfatında xərcləri təmin etmək və əmanətlər yaratmaq üçün pul vəsaitlərinin, eləcə də natura şəkilində daxil olmuş ərzaq məhsullarının, yardım və güzəştlərin dəyərinin cəmindən ibarətdir. Ssuda və kreditlərin, əvvəl yığılmış pul kütləsinin və ev təsərrüfatlarının ümumi gəlirinin cəmi kimi hesablanır.

Əlavə dəyər vergisi (ƏDV)

Əlavə dəyər vergisi (ƏDV) - istehlakçılardan tutulan dolayı vergilərdən biridir. Məhsulun istehsalı, işlərin görülməsi və xidmətlər göstərilməsi zamanı əlavə edilən dəyərdən hesablanır. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə əsasən Azərbaycan Respublikası ərazisində malların istehsalı, işlərin görülməsi, xidmət-

lərin göstərilməsi və tədavülü prosesində onların dəyərində əlavənin bir hissəsinin, həmçinin, Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən və vergi tutulan bütün malların dəyərində bir hissəsinin büdcəyə tutulması formasıdır. ƏDV mallar istehsalının və göndərilməsinin, işlər görülməsinin və xidmətlər göstərilməsinin bütün mərhələlərində ödənilir. Vergi tutulan dövriyyədən ödənilməli olan ƏDV-nin məbləği bu cür dövriyyədən hesablanan verginin məbləği ilə Vergi Məcəlləsinin müddəalarına uyğun olaraq verilən hesab-fakturalara müvafiq surətdə əvəzləşdirilməli olan verginin məbləği arasındakı fərq kimi müəyyən edilir. Hazırda Azərbaycan Respublikasında ƏDV “0” və “18%” dərəcələrlə tutulur.

Əlillərin reabilitasiyası

Əlillərin reabilitasiyası - əlilin orqanizminin pozulmuş və ya itirilmiş funksiyalarının, müəyyən fəaliyyət növünün bərpası və ya kompensasiyasına yönəlmiş tibbi, peşə və digər tədbirlərin ayrı-ayrı növlərini, formalarını, qaydalarını, yerinə yetirilmə müddətlərini əhatə edən fərdi reabilitasiya tədbirləri proqramıdır.

Əmək haqqı

Əmək haqqı - iş qüvvəsinin dəyəri, yaxud görülmüş işin müqabilində işəgötürənlər tərəfindən işçilərə pul şəklində ödənilən haqdır. Əmək haqqı əmək müqaviləsi əsasında nizamlanır. İşəgötürənin kimliyindən və ya görülmüş işin xarakterindən asılı olaraq əmək haqqı müxtəlif cür adlandırılı bilər: maaş (məmurlarda), pul məvacibi (hərbi qulluqçularda), vəzifə maaşı (rəhbər işçilərdə), qazanc yaxud muzzd (ev qulluqçusunda) və s. Əmək ya görülmüş işin həcminə, ya da sərf edilən vaxta əsasən qiymətləndirilir. Buna uyğun olaraq əmək haqqının hesablanması iki forması mövcuddur: işəməzzd və vaxtamuzzd. Əmək haqqına bəzi əlavələr edilə bilər: daimi mükafatlar, həvəsləndirici ödənişlər, onüçüncü maaş, xəstəliyə görə müavinət və s.

Hər hansı bir ölkənin iqtisadi vəziyyəti araşdırılarkən minimum əmək haqqı və orta aylıq əmək haqqı kimi göstəricilərdən istifadə olunur. Hökumət tərəfindən sosial normativ kimi minimum əmək haqqı həddi müəyyənləşdirilir. Azərbaycanda minimum əmək

haqqının səviyyəsi 2004-cü ilin yanvarın 1-dən 60000 manat müəyyənləşdirilib.

Əmlak

Əmlak - hər hansı daşınar və daşınmaz əşyalar, habelə qeyri-maddi aktivlər və pul vəsaitləridir (yaxud bunların toplusudur). Torpaq sahələri, yer təkisi sahələri, ayrıca su obyektləri, meşələr, çoxillik əkmələr, binalar, qurğular və torpaqla möhkəm bağlı olan digər əşyalar, yəni təyinatına tənəsübsüz zərər vurulmadan yerinin dəyişdirilməsi mümkün olmayan obyektlər daşınmaz əmlakdır. Daşınmaz əşyalara aid edilə bilməyən bütün əşyalar daşınar əmlak sayılır. Başqa şəxslərə verilə bilən və ya sahibinə maddi fayda və ya başqa şəxslərdən nəyi isə tələb etmək hüququ vermək üçün nəzərdə tutulan tələblər və hüquqlar qeyri-maddi aktivlərdir.

Əmlakın qalıq dəyəri

Əmlakın qalıq dəyəri - müəssisənin balansında olan əsas vəsaitlərin ilkin dəyərinin həmin əsas vəsaitlərə hesablanmış köhnələmənin (amortizasiyanın) məbləği qədər azaldılan dəyəridir.

Ərazinin büdcə potensialı

Ərazinin büdcə potensialı - ərazinin büdcə imkanlarının dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının funksiya və vəzifələrinin maliyyə cəhətdən təmin olunması göstəricisidir.

Əsas borc məbləği

Əsas borc məbləği - borc müqaviləsinə (sazişə) uyğun olaraq alınmış (istifadə edilmiş) pul vəsaitinin ümumi məbləğidir.

Əsas vəsaitlər

Əsas vəsaitlər - istifadə müddəti bir ildən çox olan və Vergi Məcəlləsinin müvafiq maddəsinə uyğun olaraq amortizasiya edilməli olan maddi aktivlərdir. İqtisadi mahiyyətinə görə, əsas vəsaitlər istehsal prosesində uzun müddət (bir ildən çox) iştirak edən, öz

natural formasını saxlayan və öz dəyərini istehsal edilən məhsulun üzərinə köhnəlmə dərəcəsinə müvafiq olaraq hissə-hissə keçirən maddi aktivlərdir.

══════════ F ══════════

Faiz dərəcəsi

Faiz dərəcəsi - borc öhdəlikləri üzrə, o cümlədən kreditlərə (ssudalara) və ya depozitlərə (hesablara) görə ödənilən haqdır. Başqa sözlə, kreditin qiymətidir.

Filial

Filial - hüquqi şəxsin olduğu yerdən kənarında yerləşən və onun funksiyalarının hamısını və ya bir hissəsini, o cümlədən nümayəndəlik funksiyalarını həyata keçirən ayrıca bölməsidir. Filial hüquqi şəxs deyil və hüquqi şəxsin təsdiq etdiyi əsasnamələr üzrə fəaliyyət göstərir. Filialın rəhbəri hüquqi şəxs tərəfindən təyin edilir və onun etibarnaməsi əsasında fəaliyyət göstərir.

Fiskal inhisar

Fiskal inhisar - müəyyən malların istehsalının və (və ya) satışının bilavasitə dövlət inhisarında saxlanması üçün təyin edilən vasitəli verginin bir növüdür. Dövlət müəyyən məqsədlərlə kütləvi istehlak mallarının ayrı-ayrı növlərinin istehsalını və satışını öz inhisarında saxlaya bilər. Fiskal inhisar tam və ya qismən ola bilər. Tam inhisarçılıq şəraitində dövlət müəyyən məhsulun həm istehsalını və həm də satışını inhisarda saxlayır. Qismən inhisarçılıq şəraitində isə dövlət hər hansı bir məhsulun ya istehsalını, ya da satışını öz inhisarında saxlayır. Dövlət fiskal inhisarı çox sərt vasitəli vergidir. Belə ki, onun tətbiqi nəticəsində kütləvi istehlak malları bahalaşa bilər ki, bu da əhəlinin həyat səviyyəsinə mənfi təsir göstərir. Bu növ vergi Azərbaycan Respublikasında tətbiq edilmir.

Fiziki şəxs

Fiziki şəxs - hüquq münasibətlərində öz adından iştirak edən insan fəridir. Azərbaycan Respublikasında bütün vətəndaşlar, ölkə ərazisində daimi yaşayan və ya müvəqqəti qalan əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər fiziki şəxslərdir.

Fiziki şəxslərdən əmlak vergisi

Fiziki şəxslərdən əmlak vergisi - vətəndaşların əmlakına görə Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən edilən qaydada hesablanan və yerli (bələdiyyə) büdcəyə ödənilən vergilərdir. Vergi vaxtında ödənilmədikdə Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada faiz hesablanır.

F

Fond

Fond - qeyri-kommersiya təşkilatı olub üzvlüyü olmayan, fiziki və (və ya) hüquqi şəxslərin könüllü əmlak haqları əsasında təsis etdikləri, sosial, xeyriyyə, mədəni, təhsil və ya digər ictimai faydalı məqsədlər güdən təşkilatdır. Fondun təsisçisinin verdiyi əmlak fondun mülkiyyətidir. Fond həmin əmlakdan onun nizamnaməsində müəyyənləşdirilmiş məqsədlər üçün istifadə edir. Fond öz əmlakından istifadə haqqında hesabatları hər il dərc etməyə borcludur.

Fond birjası

Fond birjası - müstəsna olaraq fəaliyyət predmeti qiymətli kağızların normal tədavülü üçün zəruri şəraitin yaradılması, onların bazar qiymətlərinin müəyyən edilməsi (qiymətli kağızlara olan tələb və təklif arasında tarazlığı əks etdirən qiymət), həmçinin onlar haqqında lazımi informasiyanın yayılması, qiymətli kağızlar bazarı iştirakçılarının yüksək peşəkarlıq səviyyəsini nümayiş etdirmək üçün şərait yaradılması olan təşkilatdır. Fond birjası qapalı səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılır. Fond birjası öz fəaliyyətini müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən verilən xüsusi razılıq əsasında həyata keçirir. Fond birjası qiymətli kağızlar bazarında ticarətin təşkilatçısı kimi, depozitar fəaliyyəti və qarşılıqlı öhdə-

liklərin müəyyən edilməsi (klirinq) fəaliyyəti istisna olmaqla, digər fəaliyyət növləri ilə məşğul ola bilməz.

Forvard kontraktı

Forvard kontraktı - şəxsin qiymətli kağızları, malları və ya pul vəsaitlərini gələcəkdə müəyyən vaxtda və müəyyən şərtlərlə bu cür forvard kontraktının bağlandığı anda təsbit edilmiş qiymətlə əldə etməyə (satmağa) öhdəliyini təsdiq edən müqavilədir.

Gömrük rüsumları

Gömrük rüsumları - ölkənin gömrük orqanları tərəfindən həmin ölkənin gömrük ərazisində idxal, tranzit və ixrac məhsullarından, əmlakdan və qiymətli əşyalardan alınan ödənişlərdir.

Gömrük tarifi

Gömrük tarifi - gömrük sərhədindən keçirilən mallara tətbiq edilən və xarici iqtisadi fəaliyyətin əmtəə nomenklaturasına uyğun olaraq sistemləşdirilmiş gömrük rüsumu dərəcələrinin məcmusudur. Gömrük tarifi məhsulun kodunu, malın qısa adını, gömrük rüsumu və rüsum dərəcələri ilə tətbiqi vahidini özündə əks etdirir.

Hesaba yazılış sistemi

Hesaba yazılış sistemi - ölkənin mərkəzi bankı tərəfindən baş agent kimi qiymətli kağızların sənədləşdirilmiş formasının qeydiyyat və uçotunun aparılması sistemidir.

Hesablama Palatası

Hesablama Palatası - ölkədə ali büdcə-maliyyə nəzarətini həyata keçirən dövlət orqanıdır. "Hesablama Palatası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu 1999-cu ildə qəbul olunub və 2001-ci ildə ona müəyyən dəyişikliklər edilib. Qanuna müvafiq olaraq Hesablama Palatasının əsas funksiyaları əsasən bunlardır: dövlət büdcəsinin büdcədənkenar dövlət fondlarının təsisatlarının, büdcələrinin layihələrinə rəy vermək; dövlət büdcəsi və icmal büdcənin auditini aparmaq; dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi və idarə olunmasından vəsaitlərin dövlət büdcəsinə daxil olmasının təmin edilməsinə nəzarəti həyata keçirmək; dövlət büdcəsinin, büdcədənkenar dövlət fondlarının büdcələrinin gəlir və xərc maddələrinin strukturu və təyinatı üzrə vaxtında icrasına nəzarəti həyata keçirmək; dövlət büdcəsinin icrası barədə Milli Məclisə rüblük məlumatlar hazırlamaq və illik icra hesabatı haqda müvafiq qanun layihələrinə rəy vermək; dövlət büdcəsindən maliyyələşmələrin təsdiq olunmuş büdcədə müəyyən edildiyi kimi aparılmasını təhlil edib kənarlaşmaların aradan qaldırılmasına nail olmaq və s. Nəzarət tədbirlərinin həyata keçirilməsinin nəticəsi olaraq Hesablama Palatası özünün yekun rəylərini hazırlayır və sonra Milli Məclisə təqdim edir.

Həyat səviyyəsi

Həyat səviyyəsi - insanların fiziki, mənəvi və sosial tələbatlarının ödənilməsi səviyyəsinin inteqral xarakteristikasıdır. Əhalinin həyat fəaliyyətinin müxtəlif tərəflərini əks etdirən göstəricilər sistemi ilə ifadə olunur: əhalinin hər nəfəri (adambaşı) hesabı ilə istehlak edilən mal və xidmətlərin həcmi, ən mühüm məhsulların natural istehlakının həcmələri, adambaşına real gəlir, mənzil təminatı, habelə kommunal, nəqliyyat və rabitə xidmətləri ilə təmin edilmə səviyyəsi, təhsil, səhiyyə və mədəniyyət xidmətlərinin əldə edilə bilməsi və s. Beynəlxalq standartlara uyğun olaraq buraya həmçinin məşğulluq, əmək şəraiti, iş gününün uzunluğu, şəxsiyyət hüquqlarının sosial təminatları, onun təhlükəsizlik şərtləri, demoqrafiya, ekoloqiya, sağlamlıq, ərzaq təminatı göstəriciləri,

maddi və maliyyə yığımları, sosial diferensasiya (təbəqələşmə), cinayətkarlığın yayılması və s. kimi göstəricilər də daxildir.

Hüquqi şəxs

Hüquqi şəxs - qanunla müəyyənləşdirilən qaydada dövlət mülkiyyətində ayrıca əmlakı vardır, öz öhdəlikləri üçün bu əmlakla cavabdehdir, öz adından əmlak və şəxsi qeyri-əmlak hüquqları əldə etmək və həyata keçirmək, vəzifələr daşımaq, məhkəmədə iddiaçı və ya cavabdeh olmaq hüququna malikdir. Hüquqi şəxsin müstəqil balansı olmalıdır. Hüquqi şəxslər bir fiziki və ya hüquqi şəxs tərəfindən, yaxud fiziki və hüquqi şəxslərin toplusu tərəfindən yaradıla bilər, üzvlüyə əsaslanıla bilər, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul ola bilər və ya olmaya bilər.

Xalis mənfəət

Xalis mənfəət - mənfəət vergisi çıxıldıqdan sonra müəssisə və təşkilatların sərəncamında qalan mənfəətdir.

Xarici borc

Xarici borc - xarici mənbələrdən (xarici dövlətlərdən, xarici hüquqi şəxslərdən və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından) cəlb edilmiş və xarici valyutada ortaya çıxan öhdəlikdir. (**Bax:** dövlət xarici borcu)

Xarici borcların restrukturizasiyası

Xarici borcların restrukturizasiyası - xarici borcların ödənilməsi müddətinin artırılması və onun üçün faizlərin verilməsində dəyişikliklərin edilməsidir. Restrukturizasiya, bir qayda olaraq, dövlət özünün xarici borclarını müqavilələrin tələblərinə uyğun vaxtında ödəmək iqtidarında olmadıqda kreditorlarla razılaşdırılaraq həyata keçirilir.

Xarici investisiya

Xarici investisiya - xarici investorların mənfəət əldə etmək məqsədilə sahibkarlıq fəaliyyəti və başqa növ fəaliyyət obyektlərinə qoyduqları əmlakın və əmlak hüquqlarının bütün növləri, o cümlədən intellektual fəaliyyətin nəticələrinə hüquqlar və əşya hüquqlarına aid olmayan digər hüquqlardır. Xarici investorlar Azərbaycan Respublikası ərazisində aşağıdakı yolla investisiya qoya bilərlər: Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsləri və vətəndaşları ilə birlikdə yaradılan müəssisələrdə, təşkilatlarda payçılıq iştirakı; tamamilə xarici investorlara məxsus olan müəssisələr yaradılması; müəssisələrin, əmlak komplekslərinin, binaların, qurğuların, müəssisələrdə iştirak payının, səhmlərin, istiqrazların və digər qiymətli kağızların, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq surətdə xarici investorlara məxsus ola bilən başqa əmlakın əldə edilməsi; torpaqdan və başqa təbii ehtiyatlardan istifadə hüquqlarının, habelə digər əmlak hüquqlarının əldə edilməsi; Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsləri və vətəndaşları ilə xarici investisiya qoyuluşunun başqa formalarını nəzərdə tutan müqavilələrin bağlanması.

X

Xarici kreditlər üzrə dövlət zəmanətləri

Xarici kreditlər üzrə dövlət zəmanətləri - Azərbaycan Respublikasının kreditlər üzrə dövlət zəmanətlərinin tərkib hissəsi olaraq, zəmanət müqaviləsinə uyğun olaraq xarici valyutada ifadə olunmuş məbləğin kreditor təşkilatlarına ödənişi üzrə Maliyyə Nazirliyinin Azərbaycan Respublikası adından üzərinə götürdüyü bütün şərti öhdəliklərin məbləğini özündə əks etdirir.

Xarici valyuta

Xarici valyuta - müvafiq xarici dövlətin və ya dövlətlər qrupunun ərazisində tədavüldə olan və qanuni ödəniş vasitəsi sayılan banknotlar, xəzinə biletləri və sikkələr şəklində pul nişanlarıdır. Tədavüldən çıxarılmış və ya çıxarılan, lakin həmin ərazidə tədavüldə olan pul nişanlarına dəyişdirilə bilən pul nişanları da xarici valyuta adlanır.

Xeyriyyə təşkilatı

Xeyriyyə təşkilatı - xeyriyyəçilik fəaliyyətini həyata keçirən qeyri-kommersiya təşkilatıdır.

Xeyriyyəçilik fəaliyyəti

Xeyriyyəçilik fəaliyyəti - fiziki şəxs və (və ya) xeyriyyə təşkilatı tərəfindən həyata keçirilən, maddi və ya digər köməyə ehtiyacı olan fiziki şəxslərə və təşkilatlara təmännəsiz kömək göstərməkdən, o cümlədən əvəzsiz pul köçürməkdən ibarət olan, ictimai mənafeələr naminə həyata keçirilən elmi, təhsil və ya başqa növ fəaliyyətdir.

Xərclərin siyahı təsnifatı

Xərclərin siyahı təsnifatı - vəsaitlərin baş sərəncamçısı tərəfindən büdcə vəsaitlərinin bölüşdürülməsini əks etdirən xərclərin qruplaşmasıdır.

Xəzinədarlıq

Xəzinədarlıq - rüsumların, vergilərin və s. toplandığı və dövlət büdcəsinin kassa icrası əməliyyatları ilə məşğul olan xüsusi dövlət maliyyə orqanıdır.

Xəzinədarlıq hesabı

Xəzinədarlıq hesabı - dövlətin gəlirlərinin toplandığı və büdcə xərclərinin həyata keçirildiyi hesabdır.

Xəzinədarlıq sistemi

Xəzinədarlıq sistemi - dövlətin malik olduğu maliyyə resurslarının optimal idarə edilməsinə zəmin yaratmaq və onu təmin etmək məqsədilə yaradılmış idarəetmə sistemidir. Xəzinədarlıq, maliyyələşmə xərclərini minimuma endirməklə və dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların fəaliyyətini tənzimləməklə həmin təşkilatlara vaxtında və zəruri resurslar əldə etməyə imkan verir.

Xüsusi vergi rejimi

Xüsusi vergi rejimi - müəyyən dövr ərzində vergilərin hesablanması və ödənilməsinin xüsusi qaydasıdır. Qanunla təsdiq olunmuş hasilatın pay bölgüsü haqqında, Əsas İxrac Boru kəməri haqqında və digər bu qəbildən olan sənədlər və ya qanunlar çərçivəsində Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən müəssisə və şirkətlər üçün xüsusi vergi rejimi tətbiq edilir və belə müəssisələr "Xüsusi vergi rejimli müəssisələr" hesab olunur. Azərbaycanda karbohidrogen fəaliyyəti ilə məşğul olan əməliyyat şirkətlərinin vergiyə cəlb olunması prinsipləri ayrıca razılaşma protokolu ilə tənzimlənir. Bu fəaliyyət növü ilə məşğul olan şirkətlər bütün növ dolaylı vergilərdən azaddırlar.

Xüsusi vergilər

Xüsusi vergilər - vergi ödəyicilərinin maliyyə vəziyyətindən asılı olan və gəlir mənbəyindən və ya bəyannaməyə görə ödənilən vergilərdir.

İcmal büdcə

İcmal büdcə - dövlət büdcəsinin, Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinin, büdcə təşkilatlarının büdcədənkənar əməliyyatlarının, büdcədənkənar dövlət fondlarının gəlir və xərclərinin funksional və iqtisadi təsnifata uyğun paraqraflar səviyyəsində icmalındır.

İctimai dinləmə

İctimai dinləmə - büdcə prosesində (habelə digər ictimai proseslərdə) geniş əhali təbəqələrinin iştirak formalarından biridir. Bu, qərar qəbulu zamanı ictimaiyyətin müxtəlif təbəqələrinin mövqeyinin öyrənilməsi zəruri olan məsələlərin müzakirəsi üçün hakimiyyət orqanları nümayəndələrinin, əhəlinin ayrı-ayrı qruplarının,

QHT və KİV nümayəndələrinin iştirakı ilə təşkil olunmuş vətəndaş yığıncağıdır. Burada faktlar əsasında müzakirə olunan problem barədə mövqelər ortaya qoyulur və onun həlli üçün hakimiyyət orqanlarına təqdim etmək məqsədilə tövsiyə xarakterli təkliflər hazırlanır. Məsələn, dövlət yaxud bələdiyyə büdcəsinin qəbulu zamanı ictimai dinləmələr təşkil oluna bilər.

İctimai istehlak fondları

İctimai istehlak fondları - bütün səviyyəli büdcələrdən, büdcə-dənkənar fondlardan və müəssisələrin vəsaitindən sosial infrastrukturaya, daha doğrusu, cəmiyyətin sosial inkişafına və əhalinin sosial müdafiəsinə yönəldilən vəsaitlərdir. İctimai istehlak fondlarının vəsaitləri əhaliyə pensiyaların, müavinətlərin verilməsinə, təhsilin, səhiyyənin, sosial təminat xidmətlərinin həyata keçirilməsinə və s. xidmət edir.

İctimai iştirak

İctimai iştirak - vətəndaşların və ayrı-ayrı sosial qrupların büdcədə və büdcə prosesində qanuni hüquqlarının və mənafələrinin reallaşdırılması ilə əlaqədar vətəndaş cəmiyyəti ilə hakimiyyət orqanları arasında qarşılıqlı fəaliyyətin fasiləsiz prosesidir.

İctimai iştirak formaları aşağıdakılardır:

- mətbuatda (o cümlədən, elektron KİV-də) müzakirələr;
- ictimai dinləmələr;
- ictimai ekspertizalar;
- şuralar;
- danışıq meydançaları;
- dəyirmi masalar;
- internet-müzakirələr (forum)

İdarə

İdarə - hüquqi şəxsin idarəetmə, sosial-mədəni və ya digər qeyri-kommersiya xarakterli funksiyalarının həyata keçirilməsi üçün yaratdığı təşkilatdır. İdarə hüquqi şəxs deyildir və hüquqi şəxsin təsdiq etdiyi əsasnamə üzrə fəaliyyət göstərir.

İdxal gömrük rüsumları

İdxal gömrük rüsumları - idxal edilən xarici malların ölkənin bazarına daxil olması zamanı gömrük orqanları tərəfindən alınan rüsumlardır. Belə rüsumlar həmin malların dəyərinə əlavə edildiyindən onların qiymətini artırır. İdxal rüsumları əsasən daxili bazarı qorumaq, yerli istehsalı himayə etmək məqsədi ilə tətbiq edilir.

İxrac gömrük rüsumları

İxrac gömrük rüsumları - ölkə ərazisindən çıxarılan və məhdud mal qrupuna tətbiq olunan dövlət rüsumudur. İxrac rüsumu bir qayda olaraq, ölkənin ticarət və tədiyə balansını tənzimləmək məqsədilə müvəqqəti dövr üçün tətbiq edilir. Belə rüsumların geniş tətbiqi ixracın inkişafına mane ola bilər. Bir qayda olaraq, ixrac rüsumları incəsənət əsərlərinin və qədim əşyaların ölkədən aparılması zamanı daha geniş tətbiq olunur.

İqtisadiyyatın real sektoru

İqtisadiyyatın real sektoru - iqtisadiyyatın strukturunun yenidən qurulması və iqtisadi artım proseslərini kapitalın spekulyativ hərəkətinə qarşı qoymaq üçün iqtisadi ədəbiyyatda, publisistikada, kütləvi informasiya vasitələrində geniş istifadə edilən anlayışdır. İqtisadiyyatın real sektoruna həm maddi istehsal sahələri, həm də qeyri-maddi nemətlər və xidmətlər istehsalı sahələri aiddir. Texniki-texnoloji yenidənqurmaya və başqa innovasiyalara yönəldilən və bununla da iqtisadi artımı stimullaşdıran birbaşa kapital qoyuluşları (investisiyalar) real sektorun inkişafının hərəkətvericisi ("mühərriki") rolunda çıxış edir. (**Bax:** kapitalın spekulyativ hərəkəti)

İlkin büdcə kəsiri

İlkin büdcə kəsiri - dövlət borcuna xidmət üzrə xərclər nəzərə alınmadan büdcə xərclərinin büdcə gəlirlərindən çox olan hissəsidir.

İlkin bütçə profisiti

İlkin bütçə profisiti - dövlət borclarına çəkilən xərclərin hesabata nəzərə alınmadan bütçə gəlirlərinin xərcləri üstələməsidir.

İndeksləşdirmə

İndeksləşdirmə - inflyasiya zamanı pul tələbatının və gəlirlərin real həcmələrinin qorunub saxlanması üsuludur. Bu zaman pul gəlirləri inflyasiya səviyyəsinə uyğun olaraq indeksləşdirilir (artırılır yaxud azaldılır).

İnflyasiya

İnflyasiya - pul vahidinin qiymətdən düşməsinə əks etdirir. Bu, əmtəə (satılmaq üçün nəzərdə tutulan mal və xidmətlər) həcmi- nin adekvat artımı olmadığı halda tədavül kanallarının izafi pul kütləsi ilə həddindən artıq doldurulması nəticəsində baş verir. İnflyasiya mal və xidmətlərin qiymətlərinin, onların keyfiyyətinin yüksəlməsi ilə əlaqədar olmayan, ümumi qalxmasında ifadə olunur.

İnflyasiya spirali

İnflyasiya spirali - qiymətlərin və əmək haqqının biri-birindən qarşılıqlı asılılıqda artması prosesini xarakterizə edir. Bu zaman qiymətlərin qalxması əmək haqlarının artırılmasını zəruri edir, əmək haqlarının artırılması isə öz növbəsində qiymətlərin yenidən qalxmasına gətirib çıxarır.

İnformasiya kampaniyası

İnformasiya kampaniyası - konkret sosial qrupların, eləcə də geniş əhali kütləsinin əvvəlcədən qarşıya qoyulmuş məqsədlərə çatmalarını təmin etmək üçün onlara ünvanlanan məqsədyönlü informasiyaların bütün mümkün üsul və kanallarla kütləvi informasiya vasitələrində yayılmasını nəzərdə tutan kompleks tədbirlər toplusudur.

Inkişaf büdcəsi

Inkişaf büdcəsi - dövlət büdcəsi vəsaitlərinin kapital xərclərinin formalaşması, investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi və ya kreditləşdirilməsi məqsədlərinə istifadə olunan hissəsidir. (**Bax:** büdcənin əsaslı xərcləri)

Investisiya

Investisiya - gəlir (mənfəət) və ya sosial səmərə əldə etmək məqsədi ilə sahibkarlıq və digər fəaliyyət növləri obyektlərinə qoyulan maliyyə vəsaitindən, habelə maddi və intellektual sərvətlərdən ibarətdir. Bunlara pul vəsaiti, məqsədli bank əmanətləri, kreditlər, paylar, səhmlər və digər qiymətli kağızlar və s. aiddir.

Investisiya fəaliyyəti

Investisiya fəaliyyəti - investorların investisiya qoyuluşu və onun həyata keçirilməsi ilə əlaqədar bütün hərəkətlərinin məcmusudur.

İstehlak büdcəsi

İstehlak büdcəsi - ailənin gəlir və xərclərinin balansı, yaxud ev təsərrüfatının orta statistik büdcəsidir. O, ayrı-ayrı sosial qrupların həyat səviyyəsini xarakterizə edir. Ev təsərrüfatı büdcələrinin seçmə müayinəsi əhalinin həyat səviyyəsinin öyrənilməsi üzrə dövlət statistik müşahidəsi metodu hesab olunur və dövlət statistika orqanları tərəfindən həyata keçirilir. İstehlak büdcəsini xarakterizə edən göstəricilərdən ayrı-ayrı sosial normativlərin (məsələn, mövcud sosial standartlar nəzərə alınmaqla minimum istehlak büdcəsi, bir nəfərin yaşayış minimumu və s.) hesablanmasında istifadə olunur. Ev təsərrüfatının gəlirlərinin hesablanması zamanı ailənin bütün gəlir mənbələri - həm pul formasında gəlirləri (əmək haqqı, sosial transfertlər, sahibkarlıq fəaliyyətindən və mülkiyyətdən gəlirlər və s.) və həm də natura şəklində (güzəştlər, yardımlar, məhsullar və s.) daxilolmalarının dəyəri - nəzərə alınır. Ailənin son istehlakına çəkilən xərclər ev təsərrüfatının natural gəlirləri məbləğində istehlak xərcləridir. Ev təsərrüfatının bütün

pul xərcləri özündə istehlak xərclərini və istehlakla bağlı olmayan xərcləri əks etdirir. İstehlak xərcləri ərzaq məhsullarının, alkoqollu içkilərin, qeyri-ərzaq məhsullarının alınması, habelə əməyin ödənilməsinə çəkilən xərcləri əhatə edir. İstehlakla bağlı olmayan xərclər məcburi ödənişlərdən və müxtəlif üzvlük haqlarından (vergi və yığımlar, sığorta üzrə ödənişlər, ictimai təşkilatlara ödənilən üzvlük haqqı, pul köçürmələri, hədiyyələr və s.) ibarətdir. İstehlak büdcəsi xərclərinə investisiya, xarici valyutaların və qiymətli kağızların alınması xərcləri, bank hesabındakı vəsaitlər daxil deyil.

İstiqraz vərəqəsi

İstiqraz vərəqəsi - onun sahibinin emitentdən istiqraz vərəqəsində nəzərdə tutulan müddətdə onun nominal dəyərini və bu dəyərdən müəyyən edilmiş faizi və ya başqa əmlak ekvivalentini almaq hüququnu təsbit edən emissiya qiymətli kağızıdır.

İşsizlik

İşsizlik - iqtisadi fəal əhalinin müəyyən hissəsinin öz iş qüvvəsini tətbiq edə bilmədiyini əks etdirən sosial-iqtisadi hadisədir. İşsizliyin yüksək səviyyəsi iş qüvvəsi resursundan dövlətin səmərəli istifadə qabiliyyətinin olmamasını göstərir. İşsizliyi doğuran amillər: iqtisadi böhran, yüksək inflyasiya, iqtisadiyyatın struktur yenidən qurulması, texniki tərəqqi, dövlətin demoqrafik siyasəti və s. İşsizlik özünü müxtəlif formalarda - təbii, mövsümi, struktur, friksion - büruzə verir. İşsizlik ölkədə iqtisadi və sosial mühitə mənfi təsir göstərir, yüksək peşəkar əməyi devalvasiya edir, iqtisadi artım tempini azaldır, sosial gərginlik yaradır, şəxsiyyəti deformasiyaya uğradır. Ölkədə işsizliyin səviyyəsinin xarakteristikası üçün müxtəlif göstəricilərdən istifadə olunur: işsizlərin ümumi sayı, iqtisadi fəal əhalinin ümumi sayında işsizlərin xüsusi çəkisi, işsizliyin orta davamlılığı, uzunmüddətli işsizlərin iqtisadi fəal əhəlidə payı və s. İşsizliyin real miqyasının müəyyənləşdirilməsində gizli işsizlik amili çətinlik yaradır.

Kameral vergi yoxlaması

Kameral vergi yoxlaması - vergi yoxlaması növü olub vergi orqanı tərəfindən yerlərə getmədən vergi orqanında olan, vergi ödəyicisi tərəfindən təqdim edilən vergi hesabatları, habelə vergilərin hesablanması və ödənilməsinə özündə əks etdirən sənədlər əsasında keçirilir. Kameral vergi yoxlaması vergi ödəyicisi tərəfindən verginin hesablanması və ödənilməsi üçün əsas olan sənədlərin vergi orqanına təqdim edildiyi gündən 30 gün müddətində keçirilir.

Kapital

Kapital - iqtisadi nəzəriyyəyə görə gəlirin iki funksiyası var: istehlak və yığım. Yığım kapitalın mənbəyini təşkil edir. Gəlirin istehlak edilməyib investisiyaya yönəldilən hissəsi kapitalı yaradır. Görkəmli iqtisadçı B.Baverk hesab edir ki, texniki baxımdan istehsal amili olan kapital, hüquqi baxımdan mülkiyyət hüququndan faydalanaraq gəlir gətirən daşınar və daşınmaz varidatı (əmlakı) təşkil edir. İqtisad elmində kapital dedikdə yığımın istehsala ayrılan hissəsi başa düşülür.

K

Kapitalın hərəkəti ilə bağlı valyuta əməliyyatları

Kapitalın hərəkəti ilə bağlı valyuta əməliyyatları - belə əməliyyatlara aşağıdakılar aiddir: birbaşa investisiyalar, yəni gəlir əldə etmək və müəssisənin idarə edilməsində iştirak etmək hüququna malik olmaq məqsədi ilə müəssisənin nizamnamə kapitalına qoyulan sərmayə; qiymətli kağızların əldə edilməsi; torpaq və yerin tək də daxil olmaqla binalar, qurğular, eləcə də yerləşdiyi ölkənin qanunvericiliyi ilə daşınmaz əmlaka aid edilən digər əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun, habelə daşınmaz əmlak üzərində başqa hüquqların ödənilməsi üzrə köçürmələr; malların, işlərin və xidmətlərin ixracı və idxalı üzrə 180 gündən artıq müddətə ödəniş möhlətinin verilməsi və alınması; müvəkkil banklar tərəfindən valyuta vəsaitlərinin 180 gündən artıq müddətə

tə depozitə cəlb edilməsi; cari valyuta əməliyyatları olmayan bütün digər valyuta əməliyyatları.

Kapitalın spekulyativ hərəkəti

Kapitalın spekulyativ hərəkəti - iri həcmlərdə kapitalın tez və asan qazanc (mənfəət) əldə etmək məqsədilə müxtəlif növ əmtəələrin alınıb satılmasına yönəldilməsidir. Belə spekulyativ hərəkətlər əsasən birjalarda baş verir. Məsələn, qiymət (kurs) dəyişmələrinin müxtəlif zaman anlarındakı fərqi hesabına mənfəət götürmək məqsədilə fond birjalarında səhmlər, istiqrazlar, bondlar və başqa qiymətli kağızlar, valyuta birjalarında müxtəlif valyutalar, əmtəə birjalarında birja malları (qızıl, neft, taxıl və s. kimi) alınıb qısa müddətdə satılır. Bu zaman alış və satış arasında zaman müddəti dəqiqələr, saatlar və ya günlər (az-az hallarda aylar) təşkil edir. Bunları birja spekulyasiyaları da adlandırırlar.

Kasıblıq

Kasıblıq - insanın (yaxud sosial-demoqrafik qrupun) müəyyən dövrdə əldə etdiyi yaşayış vasitələrinin onun sağlamlığının qorunması və həyat fəaliyyətinin normal təmin edilməsi üçün zəruri tələblərə uyğun gəlməməsidir. Daha doğrusu, həmin vəsaitlərin insanların normal yaşayış səviyyəsi üçün tələb ediləndən, yaşayış minimumundan aşağı səviyyədə olmasıdır. (**Bax:** yaşayış minimumu)

Kompensasiya rüsumları

Kompensasiya rüsumları - ölkənin gömrük ərazisinə gətirilən malların istehsalı və ya ixracı zamanı birbaşa və dolayı subsidiyalardan istifadə olunduqda və belə bir idxal bu qəbildən olan malların yerli istehsalçılara ziyan vurduqda və ya bu hal istisna edilmədikdə, ölkədə bu malların istehsalının təşkilinə və genişləndirilməsinə maneçilik törədildikdə tətbiq edilir.

Kooperativ

Kooperativ - fiziki və (və ya) hüquqi şəxslərin birgə fəaliyyət göstərmək üçün üzvlüyə əsaslanan könüllü birliyi olub iştirakçıla-

rının maddi və başqa tələbatının onun üzvlərinin əmlak pay haqlarını birləşdirməsi yolu ilə ödənilməsi məqsədi ilə yaradılır.

Korrupsiya

Korrupsiya - (latınca “corruption” sözündən olub “ələalma”, “özünə tərəf çəkmə” mənalarını verir) dövlət qulluqçularının (istər siyasətçilərin, istərsə də məmurların) və xüsusi səlahiyyətlərə malik digər şəxslərin qanun və mənəviyyat normalarına zidd olaraq özünün və yaxud yaxın adamlarının mənfəət (yaxud müxtəlif təzahürlərdə fayda) əldə etməsi məqsədilə vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə etməsidir. Korrupsiyanın daha geniş yayılmış təzahür formaları aşağıdakılardır: dövlət məmurlarının və ictimai-siyasi xadimlərin ələ alınması; qanuni (yeni, vəzifə borcu olan) və qeyri-qanuni xidmətlərə görə rüşvətin alınması; işçilərin irəli çəkilməsi zamanı qohumluq, yerliçilik, şəxsi sadiqlik, yaxınlıq münasibətləri və s. kimi əlamətlər üzrə himayədarlıq göstərilməsi; siyasi korrupsiya - siyasi kampaniyalara (məsələn, seçkilərə) maliyyə yardımları; vəzifə fırıldaqçılığı. Korrupsiyaya daha çox məruz qalınan fəaliyyət sahələri aşağıdakılardır: büdcə vəsaitlərinin xərclənməsi, dövlət satınalmaları, vergilərin yığılması, torpaq sahələri ilə əməliyyatlar, hakimiyyət orqanlarında məsul vəzifələrə təyin edilmə, dövlət təhsil və səhiyyə sahələri, sahibkarlıq fəaliyyətinə lisenziyaların və başqa növ icazələrin verilməsi, yerli özünüidarə və s. Korrupsiya, nəzarət altına alınmazsa, demokratik institutlar və bazar iqtisadiyyatı üçün təhlükə yarada bilər. Korrupsiyaya qurşanmış cəmiyyətdə dövlət resurslarının əsas hissəsini güc strukturlarının saxlanılmasına yönəldir.

Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, korrupsiyanın səviyyəsi yüksək olan ölkələrdə yoxsulluq səviyyəsi də yüksək olur.

Könüllü (əlavə) sosial sığorta

Könüllü (əlavə) sosial sığorta - sosial sığortanın bir formasıdır. Ölkənin bütün vətəndaşları, vətəndaşlığı olmayan şəxslər, ecnəbilər, bütün idarə, müəssisə və təşkilatlar könüllü (əlavə) sosial sığorta hüququna malikdirlər. Könüllü (əlavə) sosial sığorta tərəflərin seçdiyi sığorta hadisələri (pensiya yaşına çatmaq, əlil olmaq,

K

ailə başçısını itirmək, əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirmək, uşağa qulluq, ölüm və s.) üzrə aparılır.

Kölgə (gizli) iqtisadiyyatı

Kölgə (gizli) iqtisadiyyatı - gəlir (mənfəət) yaxud başqa formada fayda götürmək məqsədilə müəyyən iqtisadi fəaliyyət növü ilə qanuna zidd olaraq məşğul olmaqdır. Buraya aşağıdakı hallar aiddir:

- qanunla qadağan edilən fəaliyyət növləri (məsələn, narkotika satışı, silah alveri, reket, saxta pul buraxılışı, “çirkli” pulların “yuyulması”, korrupsiya və s.) ilə məşğul olma;

- qanunla qadağan edilməyən iqtisadi fəaliyyəti (məsələn, repetitorluq etmək, bağ evlərinin tikintisi, texnika təmiri, ailə həkimi və s.) dövlət qeydiyyatında durmadan həyata keçirmə;

- dövlət qeydiyyatında olan hüquqi və ya fiziki şəxsin gəlirlərini uçotdan gizlətməsi və vergidən yayındırması.

Kölgə (gizli) iqtisadiyyatı dünyanın demək olar bütün ölkələrində mövcuddur. Xarici ekspertlərin tədqiqatlarına görə, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində ölkənin ümumi daxili məhsulunun (ÜDM) 10-12 faizi, keçid iqtisadiyyatına malik ölkələrdə 23-25 faizi, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə 39-40 faizi qədər kölgə (gizli) iqtisadiyyatı mövcuddur. Ölkədə kölgə (gizli) iqtisadiyyatının mövcudluğu bir çox amillərlə bağlıdır: təsərrüfat mexanizmindəki çətinliklər, iqtisadi maraqların düzgün nəzərə alınmaması, vergi yükünün ağırlığı, sahibkarlıq fəaliyyətinə süni maneələrin çoxluğu, qanunvericilik bazasında boşluqların və ziddiyyətlərin olması, cəmiyyətdə qanunlara əməl edilməsi səviyyəsinin aşağı olması, müstəqil məhkəmə sisteminin olmaması, cinayətkarlığa qarşı mübarizənin zəif aparılması və s.

Kredit

Kredit - (latın mənşəli sözdür: creditum - ssuda, borc, credere - inanmaq). Borcalana qaytarılmaq, müddətlik, təminatlılıq və ödənişlilik şərtləri ilə pul və ya əmtəə formasında verilən borcdur. Kreditin əsası kapitalın dövriyyəsi prosesində müvəqqəti sərbəst

pul vəsaitinin olmasıdır. Kredit bazar iqtisadiyatında bir sıra vacib funksiyaları yerinə yetirir: a) pul təklifinin mövcud nəğd miqdarının müəyyən etdiyi miqyaslarla müqayisədə ictimai istehsalın çərçivələrini genişləndirir; b) şəxsi əmanətləri, müəssisənin mənfəətini, dövlətin gəlirlərini ssuda kapitalına çevirərək iqtisadiyyatın gəlirli sahələrinə yönəltməklə yenidən bölgü funksiyasını yerinə yetirir; c) tədavül xərclərinə qənaət etməyə, nəğdsiz dövriyyənin artmasına şərait yaradır; d) pul axınlarının hərəkətinin sürətlənməsinə, kapitalın təmərküzləşməsinə və mərkəzləşməsinə gətirib çıxarır. Təyinatından asılı olaraq kreditin müxtəlif növləri var. Kommersiya krediti əmtəə formasında təqdim olunur. Bu, bir qayda olaraq, müəssisə və təşkilatların bir-birinə satdıqları malların haqqının ödənilməsi müddətlərinin uzadılması şəklində baş verir. Bank krediti maliyyə-kredit idarələri tərəfindən pul ssudaları şəklində verilir. Belə kreditlər qısamüddətli (1 ilədək), ortamüddətli (1 ildən 5 ilədək) və uzunmüddətli (5 ildən yuxarı) olur. İstehlak krediti vətəndaşlara uzun müddət istifadə edilən istehlak mallarının alınması üçün təqdim olunur. Belə kredit həm mağazalar tərəfindən satılan malların haqqının ödənilməsi müddətinin uzadılması formasında, həm də istehlak məqsədlərinə bank ssudasının təqdim edilməsi formasında ola bilər. İpoteka krediti daşınmaz əmlakın (torpaq, bina) girov qoyulması şərti ilə uzunmüddətli ssuda şəklində təqdim olunur. Belə kreditdən əsasən mənzil tikintisinin maliyyələşdirilməsində, yaxud kənd təsərrüfatında əsas fondların yeniləşdirilməsində istifadə edilir. Dövlət krediti - kredit münasibətlərinin elə sistemidir ki, bu zaman dövlət eyni zamanda həm borcalan, həm də kreditor kimi çıxış edə bilər. Belə kredit vəsaitlərinin mənbəyi dövlət borc istiqrazlarıdır. Əsasən dövlət büdcəsi kəsinin örtülməsi üçün istifadə olunur. Beynəlxalq kredit - beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sferasında ssuda kapitalının hərəkət formasını əks etdirir. Burada kreditor və borcalan rolunda banklar, özəl firmalar, dövlətlər, beynəlxalq maliyyə təşkilatları (BVF, Dünya Bankı, AYİB və s.) çıxış edir. Kreditin inkişafı prosesində bank hesablarının və əmanətlərinin istifadəsinin yeni-yeni alətləri (kredit kartları, depozit sertifikatları və s. kimi) meydana çıxır. (**Bax:** büdcə krediti)

Kredit ittifaqı

Kredit ittifaqı - mənafə ümumiliyi əsasında könüllü birləşən fiziki şəxslərin və (və ya) kiçik sahibkarlıq subyekti olan hüquqi şəxslərin sərbəst pul vəsaitlərini cəmləşdirmək yolu ilə özlərinin qarşılıqlı kreditləşdirilməsi üçün yaratdıqları bank olmayan kredit təşkilatıdır. Kredit ittifaqı öz əmlakına malikdir, öz adından əmlak və qeyri-əmlak hüquqları əldə edə bilər, məhkəmədə iddiaçı və cavabdeh ola bilər.

Kredit müqaviləsi

Kredit müqaviləsi - debitorun kredit təşkilatından pul vəsaitləri alması, əsas borc və müvafiq faizlərin müəyyən vaxtdan sonra ödənilməsinə dair razılığı haqqında müqavilədir.

Kredit təşkilatı

Kredit təşkilatı - öz fəaliyyətinin əsas məqsədi kimi mənfəət götürmək üçün müvafiq lisenziya (xüsusi icazə) əsasında qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş bank əməliyyatlarını aparmaq hüququna malik olan hüquqi şəxsdir. Kredit təşkilatının ölkə ərazisində və xaricdə filialları və nümayəndəlikləri açıla bilər. Kredit təşkilatı lisenziyanı ölkənin mərkəzi bankından alır. Siyasi partiyalar, ictimai fondlar (o cümlədən xeyriyyə cəmiyyətləri) istisna edilməklə, bir və ya bir neçə hüquqi və (və ya) fiziki şəxs kredit təşkilatları yarada bilər. Kredit təşkilatının və dövlətin müvafiq öhdəlik götürdüyü hallardan başqa, bütün hallarda kredit təşkilatı dövlətin, dövlət isə kredit təşkilatının öhdəlikləri üçün məsuliyyət daşımır.

Kreditlər üzrə dövlət zəmanətləri

Kreditlər üzrə dövlət zəmanətləri - hökumətin müvafiq səlahiyyətli qurumunun (bir qayda olaraq, Maliyyə Nazirliyinin) kreditlər üzrə dövlətin adından təqdim etdiyi bütün dövlət zəmanətləridir.

Qapalı ictimai dinləmələr

Qapalı ictimai dinləmələr - ictimai dinləmənin bir növü olub, təşkilatçılar tərəfindən təsdiq olunmuş fərdi siyahı əsasında təşkil olunur. Bu zaman dinləməyə dəvət olunan şəxslərin "qapalı dairəsi"nin siyahısı və ya binaya giriş üçün buraxılış sisteminin mövcud olması və burada çıxış edənlərin əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi dinləmənin qapalı təşkilinə əsas verir.

Qapalı səhmdar cəmiyyəti

Qapalı səhmdar cəmiyyəti - səhmdar cəmiyyətinin bir forması olub səhmləri yalnız onun təsisçiləri arasında və ya qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş digər şəxslər dairəsində yayılan səhmdar cəmiyyətidir. Bu cür cəmiyyət buraxdığı səhmlərə açıq abunə yazılışı apara bilməz və ya başqa şəkildə onları əldə edilmək üçün şəxslərin qeyri-məhdud dairəsinə təklif edə bilməz.

Q

Qeyri-emissiya qiymətli kağızları

Qeyri-emissiya qiymətli kağızları - buraxılışlarla yerləşdirilən və qiymətli kağızlar üzrə hüquqların keçməsinin həcmi və müddəti müxtəlif olan qiymətli kağızlardır. Qeyri-emissiya qiymətli kağızlarına veksəl, çek, depozit sertifikatları, opsiya, varrant, fyuçers, özəlləşdirmə payları və bu anlayışa cavab verən qiymətli kağızların digər növləri aiddir.

Qeyri-kommersiya fəaliyyəti

Qeyri-kommersiya fəaliyyəti - mənfəət qazanmaq məqsədi güdməyən, əldə etdiyi gəliri yalnız qeyri-kommersiya məqsədləri, o cümlədən öz nizamnamə məqsədləri üçün istifadə etməyi nəzərdə tutan və qanunla qadağan edilməyən fəaliyyətin həyata keçirilməsidir. Əks halda bu fəaliyyət kommersiya fəaliyyəti sayılır.

Qeyri-kommersiya təşkilatı

Qeyri-kommersiya təşkilatı - qeyri-kommersiya fəaliyyətini həyata keçirən əldə etdiyi mənfəəti təsisçilər (payçılar, iştirakçılar) arasında bölüşdürməyən və onu kommersiya məqsədləri üçün sərf etməyən hüquqi şəxsdir. Əks halda bu təşkilat kommersiya təşkilatı sayılır.

Qeyri-maddi aktivlər

Qeyri-maddi aktivlər - intellektual, o cümlədən ticarət nişanları, digər sənaye mülkiyyəti obyektləri, habelə müvafiq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada vergi ödəyicisinin mülkiyyət hüququnun obyektini kimi tanınan digər oxşar hüquqlardır. (**Bax:** əmlak)

Qeyri-rezidentlər

Qeyri-rezidentlər - ölkə hüdudlarından kənarında daimi yaşayış yeri olan və ya yerləşən, o cümlədən ölkədə müvəqqəti qalan fiziki və ya hüquqi şəxslərdir. Xarici dövlətlərin qanunvericiliyinə müvafiq surətdə yaradılmış ölkə hüdudlarından kənarında yerləşən hüquqi şəxslər və hüquqi şəxs olmayan müəssisə və təşkilatlar, ölkə ərazisində yerləşən xarici diplomatik və digər rəsmi nümayəndəliklər, habelə beynəlxalq təşkilatlar, onların nümayəndəlikləri və filialları qeyri-rezident sayılır.

Qeyri-vergi gəlirləri

Qeyri-vergi gəlirləri - büdcəyə köçürülən və vergi ilə əlaqəsi olmayan gəlirlərdir. Büdcə təsnifatına uyğun olaraq qeyri-vergi gəlirlərinə dövlət və bələdiyyə mülkiyyətində olan və ya dövlət və bələdiyyə təşkilatlarının istifadəsində olan əmlakın icarəyə verilməsindən daxilolmalar, dövlət (habelə bələdiyyə) mülkiyyətində olan əmlakın satışından (yəni özəlləşdirmədən) gəlirlər, torpaq və qeyri-material aktivlərin satışından gəlirlər, inzibati ödəmələr və yığımlar, qeyri-dövlət mənbələrindən kapital transfertləri, cərimə sanksiyaları, ziyanın ödənilməsi və s. aiddir.

Qiymətli kağız

Qiymətli kağız - onun sahibinin əmlak və qeyri-əmlak hüquqlarını və bu hüquqların verilməsi imkanını müəyyən edilmiş formaya və məcburi rekvizitlərə riayət etməklə təsdiqləyən sənəddir. Qiymətli kağızlar emissiya və qeyri-emissiya qiymətli kağızlarına bölünür. Qiymətli kağız müəyyənləşdirilmiş formaya riayət olunmaqla hər hansı hüququ təsdiqləyən elə bir sənəddir ki, həmin hüquq bu sənəd olmadan nə həyata keçirilə bilər, nə də başqa şəxsə verilə bilər. Qiymətli kağız başqasına verildikdə onun təsdiqlədiyi bütün hüquqlar da həmin şəxsə keçir.

Qiymətli kağızlar bazarı

Qiymətli kağızlar bazarı - ölkənin maliyyə bazarının ayrılmaz hissəsidir. Bu bazar müəssisələrə, təşkilatlara və ayrı-ayrı şəxslərə onların sərbəst pul vəsaitlərinə görə gəlir əldə etməyə imkan verir.

Qrant

Qrant - daxili və xarici mənbələr hesabına əvəzsiz verilən məqsədli maliyyə yardımındır.

M

Maddi yardım

Maddi yardım - əhalinin gəlirinin tam və ya qismən indeksləşdirilməsi, yaxud qiymətlərin artması ilə bağlı yaranan əlavə xərclərin kompensasiya edilməsi formasıdır.

Maliyyə bazarı

Maliyyə bazarı - qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli kreditlər və fond qiymətliləri, yeni səhm, istiqraz və digər növ qiymətli kağızlar bazarıdır. İlkin bazara yeni buraxılmış qiymətli ka-

ğızlar çıxarılır, təkrar bazarda isə əvvəllər buraxılmış qiymətli kağızların yenidən satışı həyata keçirilir.

Maliyyə nəzarəti

Maliyyə nəzarəti - iqtisadi həyatın müxtəlif sahələrində və səviyyələrində vəziyyəti qiymətləndirmək məqsədilə həyata keçirilən nəzarət formasıdır. (**Bax:** büdcə nəzarəti, dövlət maliyyə nəzarəti)

Maliyyə resurslarının balansı

Maliyyə resurslarının balansı - ümumilikdə ölkə ərazisində və ya onun hər hansı bölgəsində səfərbər edilən maliyyə resurslarının cəmidir.

Maliyyə-büdcə siyasəti

Maliyyə-büdcə siyasəti - hər bir konkret tarixdə iqtisadi-sosial və siyasi vəzifələrin həyata keçirilməsi məqsədilə dövlətin mərkəzləşdirilmiş və qeyri-mərkəzləşdirilmiş pul vəsaiti fondlarının yaradılması və məqsəduyğun istifadəsi ilə əlaqədar olaraq həyata keçirdiyi tədbirlər sistemindən ibarətdir.

Maliyyələşdirmə limiti

Maliyyələşdirmə limiti - müəyyən müddət ərzində büdcədən verilə biləcək pul vəsaitlərinin son həddidir.

Malların idxalı

Malların idxalı - gömrük qanunvericiliyinə uyğun olaraq xarici mənşəli malların ikinci ölkə ərazisinə gətirilməsini ifadə edir.

Malların ixracı

Malların ixracı - gömrük qanunvericiliyinə uyğun olaraq yerli malların ölkə ərazisindən çıxarılması istiqamətində qurulmuş əməliyyatdır.

Malların təkrar ixracı

Malların təkrar ixracı - gömrük qanunvericiliyinə uyğun olaraq, ikinci ölkədə idxal malları sayılan malların üçüncü ölkəyə ixracı əməliyyatıdır.

Malların təqdim edilməsi

Malların təqdim edilməsi - mallar üzərində mülkiyyət hüququnun başqasına verilməsidir. Lakin bununla məhdudlaşdırılmayan malların satışı, mübadiləsi, hədiyyə verilməsi, natura şəklində əmək haqqı ödənilməsi və natura şəklində digər ödəmələr, həmçinin girov qoyulmuş mallar üzrə mülkiyyət hüququnun girov saxlayana keçməsi vasitəsilə də mallar təqdim oluna bilər.

Malların təkrar idxalı

Malların təkrar idxalı - gömrük qanunvericiliyinə uyğun olaraq, təkrar ixrac malları sayılan malların üçüncü ölkəyə idxal əməliyyatıdır.

Məcburi dövlət sosial sığortası

Məcburi dövlət sosial sığortası - işəgötürənlər tərəfindən bütün əmək müqaviləsi (kontraktı) üzrə işləyənlər barəsində həyata keçirilir. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda digər şəxslər də məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb oluna bilərlər. Pensiya yaşına çatmaq, əlil olmaq, ailə başçısını itirmək, əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi, hamiləlik və doğum, uşağın anadan olması, uşağa qulluq, ölüm, sanatoriya-kurort müalicəsi zərurəti kimi hallar üzrə məcburi dövlət sosial sığortası aparılır.

Məcburi ödənişlər

Məcburi ödənişlər - dövlət büdcəsinə, yerli büdcələrə və dövlətin büdcədən kənar fondlarına hüquqi şəxslərdən və fərdi sahibkarlardan məcburi qaydada daxil olan pul vəsaitləridir.

Mədən vergisi

Mədən vergisi - hasilatçıdan yerin təkindəki faydalı qazıntını hasil etdiyinə görə tutulur. Ölkə ərazisində mövcud faydalı qazıntıların (məsələn, neft, qaz, filiz ehtiyatları və s.) çıxarılmasına görə mədən vergisi tətbiq olunur. Mədən vergisinin vergitutma bazası faydalı qazıntıların topdansatış qiymətidir.

Məhdud məsuliyyətli cəmiyyət

Məhdud məsuliyyətli cəmiyyət (MMC) - bir və ya bir neçə şəxs tərəfindən təsis edilən, nizamnamə kapitalı nizamnamə ilə müəyyənləşdirilmiş miqdarda paylara bölünən cəmiyyətdir. MMC-nin iştirakçıları onun öhdəliklərinə və cəmiyyətin fəaliyyəti ilə bağlı zərərə görə məsuliyyət daşımır. Onlar cəmiyyətin fəaliyyəti ilə bağlı qoyduqları payların dəyəri həddində risk daşıyırlar.

Məqsədli büdcə fondları

Məqsədli büdcə fondları - müxtəlif səviyyəli büdcələrin tərkibində konkret tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün formalaşan və istifadə edilən pul vəsaitidir. Məqsədli büdcə fondları üzrə daxilolmalar və xərclər büdcələrin gəlir və xərc hissələrində ayrıca göstərilir. Bu fondların vəsaiti təyinatı üzrə istifadə olunmalıdır və onların başqa məqsədlər üçün xərclənməsinə yol verilmir. İlin sonuna məqsədli büdcə fondlarının hesablarında olan vəsait qalığı növbəti ilin gəlirlərinə daxil edilir.

Milli gəlir

Milli gəlir - ölkənin iqtisadi inkişafının ümumiləşdirici göstəricilərindən biri olmaqla, il ərzində yeni yaradılan məcmu məhsulun pulla ifadəsidir. Bu məcmu məhsul bütün istehsal amillərinin (torpağın, əməyin, kapitalın və sahibkarlıq qabiliyyətinin) il ərzində gətirdiyi gəliri əks etdirir. Ölkənin ümumi milli məhsulundan (ÜMM) amortizasiya ayırmaları (əsas vəsaitlərin köhnəlməsini) və dolayı vergilər çıxıldıqda milli gəlir alınır. Həmçinin, milli gəliri il ərzində əmək haqqı, sənaye və ticarət mənfəəti, qoyulan kapitalla

görə faiz və torpaq rentası kimi bütün növ gəlirlərin cəmi kimi də müəyyən etmək olar.

Milli hesablar sistemi

Milli hesablar sistemi - bazar iqtisadiyyatı şəraitində makroiqtisadi prosesləri özündə əks etdirən, bir-birilə qarşılıqlı sıx əlaqəsi olan və 150-dən çox ölkədə tətbiq edilən ikitərəfli göstəricilər sistemidir. Bu sistemin metodoloji əsasları tədiyə balansının və sahələrarası balansın metodoloji əsasları ilə sıx bağlıdır. Milli hesablar sistemi (MHS) istehsal, ilkin və təkrar bölgü və son istifadə proseslərini bir-birilə qarşılıqlı əlaqəsi olan ayrı-ayrı hesablarda (sahələr və institusional bölmələr üzrə) qruplaşdırır. Toplu MHS-ə aşağıdakı hesablar daxildir: məhsul və xidmətlər hesabı; istehsal hesabı; ilkin gəlirlərin yaranması hesabı; gəlirlərin ilkin bölüşdürülməsi hesabı; gəlirlərin təkrar bölüşdürülməsi hesabı; gəlirlərin istifadəsi hesabı; kapitalla əməliyyatlar hesabı.

Milli valyuta

Milli valyuta - hər bir ölkənin mərkəzi bankının bank biletləri (banknotları) şəklində emissiya etdiyi və tədavülə buraxdığı kağız pullar və sikkələrdir. Azərbaycan Respublikasının milli valyutası Azərbaycan Respublikası Milli Bankının emissiya etdiyi və tədavülə buraxdığı manatdır.

Milli valyutada qiymətli kağızlar

Milli valyutada qiymətli kağızlar - ölkənin milli valyutasında ifadə edilmiş ödəniş sənədləri (çeklər, veksellər, akkreditivlər və s.), fond sərvətləri (səhmlər, istiqrazlar) və digər borc öhdəlikləridir.

Minimal büdcə öhdəliyi normativi

Minimal büdcə öhdəliyi normativi - büdcə vəsaitlərində bir şəxsin minimal zəruri ehtiyacının cari qiymətlərlə hesablanmış göstəricisidir.

M

Minimal büdcə təminatı

Minimal büdcə təminatı - büdcə vəsaitləri hesabına dövlət və ya yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən adambaşına pul şəklində verilən minimal dəyəri ifadə edir.

Muxtar respublika vergiləri

Muxtar respublika vergiləri - Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə müvafiq olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasının qanunları ilə müəyyən edilən və Naxçıvan MR-də ödənilən vergilər nəzərdə tutulur.

Muzdlu iş

Muzdlu iş - əmək qanunvericiliyinə uyğun olaraq müqavilə (kontrakt) əsasında haqqı ödənilməklə yerinə yetirilən əmək fəaliyyətidir.

Müdafiə olunan xərc maddələri

Müdafiə olunan xərc maddələri - büdcə ili ərzində maliyyələşdirilməsinə sekvestr tətbiq olunmayan, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş büdcə xərcləridir. Bu xərclərə əmək haqqı və ona üstəliklər, sosial müavinətlər və ödənişlər, dövlətin daxili və xarici borclarına xidmətlə bağlı xərclər aiddir.

Müddətli büdcədənkənar fondlar

Müddətli büdcədənkənar fondlar - büdcədən kənar konkret problemin həlli məqsədləri ilə yaradılır və həmin problemlərin həlli başa çatdıqdan sonra fəaliyyətinə xitam verilir.

Müddətsiz büdcədənkənar fondlar

Müddətsiz büdcədənkənar fondlar - büdcədənkənar fondların növlərindən olub əsasən yerli sosial müdafiə və sosial inkişaf məsələlərinin müəyyən istiqaməti üçün nəzərdə tutulur (məsələn, yerli büdcədənkənar su fondu və s.).

Müəssisənin maliyyəsi

Müəssisənin maliyyəsi - ölkənin maliyyə sisteminin tərkib hissəsi olmaqla müəssisələrin pul fondlarının yaradılması və bunların təkrar istehsal, stimullaşdırma və sosial ehtiyacların ödənilməsi məqsədlərinə istifadə edilməsi prosesində meydana çıxan pul münasibətlərinin məcmusudur.

Mülk

Mülk - hər hansı bir şəxsin sahib olduğu və pul ilə ifadə edilə bilən mal, haqq və borcların məcmusudur. Sərvət və mülk oxşar olsalar da fərqli anlayışlardır. Sərvət iqtisadi, mülk isə həmin sərvəti mülkiyyət baxımdan şəxsə bağlayan hüquqi anlayışdır. Mülkdə borc nəzərə alınır, sərvətdə isə alınmır. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində mülkiyyət hüququ aydınlaşdırılarkən əmlak, əşya, daşınar və daşınmaz əmlak anlayışlarından geniş istifadə edilir.

Müvəkkil banklar

Müvəkkil banklar - müəyyən konkret əməliyyatların (məsələn, valyuta əməliyyatlarının, güzəştli büdcə kreditləri verilməsinin və s.) aparılması üçün ölkənin mərkəzi bankının lisenziyasını almış banklar və digər kredit təşkilatlarıdır.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsi

Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsi - Azərbaycan Respublikasının və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Konstitusiyaları ilə, "Büdcə sistemi haqqında" qanunla və digər qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilir. Naxçıvan MR büdcəsi Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən olunmuş dövlət vergiləri, digər ödənişlər, həmin vergi və ödənişlərə görə hesablanmış faiz və sanksiyalar, habelə digər daxilolmalar hesabına formala-

şir. Naxçıvan MR büdcəsinin vəsaiti Muxtar Respublikanın sosial və iqtisadi inkişafı, əhalinin rifahının yaxşılaşdırılması ilə bağlı tədbirlərin maliyyələşdirilməsində istifadə edilir.

Neft fondları

Neft fondları - ayrı-ayrı ölkələrdə müəyyən dövrlərdə yüksək əlavə gəlirlər əldə etməyə imkan verən mənbələr (məsələn, neft və başqa xammal satışından gəlirlər və s.) hesabına formalaşdırılan dövlət fondudur. Belə fondların yaradılmasında məqsəd ölkənin valyuta bazarını tənzimləmək və ya tükənəcək sərvətlərdən gələcək nəsillər üçün ehtiyat saxlamaqdır. Hazırda dünyanın 15-dək ölkəsində belə fondlar fəaliyyət göstərir ki, bunları təyinatından asılı olaraq şərti olaraq 3 qrupa ayırmaq olar: sabitləşdirmə fondları (Alyaska, Venesuela, Kolumbiya, Nigeriya, Norveç, Küveyt), gələcək nəsillər fondları (Kiribati, Alberta, Alyaska, Oman, Küveyt, Papua-Yeni Qvineya) və büdcə-rezerv fondları (Honkonq, Sinqapur, Estoniya, CAR). 1999-cu ildə Azərbaycan Respublikasında da Dövlət Neft Fondu yaradılıb. (**Bax:** Dövlət Neft Fondu)

Nümayəndəlik

Nümayəndəlik - hüquqi şəxsin olduğu yerdən kənarında yerləşən və onun mənafeələrini təmsil və müdafiə edən ayrıca bölməsidir. Nümayəndəlik hüquqi şəxs sayılmır, sərbəst nizamnaməyə malik deyil, hüquqi şəxsin təsdiq etdiyi əsasnamə üzrə fəaliyyət göstərir. Nümayəndəliyin rəhbəri hüquqi şəxs tərəfindən təyin edilir və onun etibarnaməsi əsasında fəaliyyət göstərir.

Orderli kağızlar

Orderli kağızlar - qiymətli kağız üzrə ixtiyarlı şəxs öz sərəncamı ilə öz əvəzinə başqa ixtiyarlı şəxsi təyin edə bilərsə, qiymətli kağız orderli kağız sayılır.

Pensiya

Pensiya - qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatan, əlil olan, ailə başçısını itirən vətəndaşların, habelə uzun müddətli müəyyən peşə fəaliyyəti ilə bağlı olaraq əmək qabiliyyətsiz şəxslərin maddi təminatı üçün dövlət büdcəsindən və büdcədən kənar xüsusi fondlardan verilən aylıq pul ödəməsidir.

Perspektiv maliyyə planı

Perspektiv maliyyə planı - ölkənin, bələdiyyələrin sosial-iqtisadi inkişafının orta müddətli proqnozuna əsaslanan, büdcə layihəsi ilə birlikdə formalaşdırılan və özündə büdcə gəlirlərinin səfərbər edilməsi üzrə imkanları, dövlət və bələdiyyə borc götürmənin cəlb edilməsini və büdcənin əsas xərclərinin maliyyələşdirilməsini əks etdirən sənəddir.

Preferensiya

Preferensiya - müəyyən ölkələrdən gətirilən bütün və ya ayrı-ayrı növ məhsullara gömrük rüsumları üzrə tətbiq edilən güzəştlərdir. Bu güzəşt digər ölkələrin məhsullarına aid edilmir. Belə güzəştlər minimal dərəcələr və yaxud rüsum ödəməkdən tamamilə azad olunma formasında çıxış edir.

Preventiv təbliğət

Preventiv təbliğət - ictimai rəyi formalaşdırmaq və bu yolla gələcəkdə gözlənilən hücumları neytrallaşdırmaq məqsədilə kampaniyaöünü qurulan təbliğətdir. Məsələn, konkret faktlara söykənən kütləvi materiallar dövriyyəyə buraxılanadək ardıcıl anonslar dərc olunur və problemə daha geniş ictimai maraq formalaşdırılır.

Proteksionist rüsumlar

Proteksionist rüsumlar - yerli istehsalçıları dəstəkləmək məqsədi ilə xarici məhsulların ölkəyə idxalına tətbiq edilən rüsumlardır.

Reabilitasiya

Reabilitasiya - xəstə və əlillərin orqanizmlərinin və əmək qabiliyyətlərinin pozulmuş funksiyalarının bərpasına yönəlmiş tibbi, sosial-iqtisadi, peşə və hüquqi tədbirlərin kompleksidir.

Real vergilər

Real vergilər - tədiyəçilərin maliyyə vəziyyətindən asılı olmaya-raq əmlakın, məhsulların və ya fəaliyyətin ayrı-ayrı növlərinə görə ödənilir.

Rezidentlər

Rezidentlər - qanunvericiliklə aşağıdakılar sayılır:

a) ölkədə daimi yaşayış yeri olan, o cümlədən həmin ölkə hüdudlarından kənarında müvəqqəti qalan fiziki şəxslər;

b) ölkənin qanunvericiliyinə müvafiq surətdə yaradılmış hüquqi şəxslər və onların ölkə hüdudlarından kənarında yerləşən filialları və nümayəndəlikləri;

v) ölkədə yerləşən və həmin ölkə qanunvericiliyinə müvafiq surətdə yaradılmış, lakin hüquqi şəxs olmayan müəssisə və təşkilatlar;

q) ölkə hüdudlarından kənarında yerləşən həmin ölkənin diplomatik və digər rəsmi nümayəndəlikləridir.

Rifah səviyyəsi

Rifah səviyyəsi - əhəlinin həyat şəraitinin və tələbatlarının ödənilməsinin sosial-iqtisadi xarakteristikasıdır. BMT-nin tövsiyələrinə əsasən rifah səviyyəsi aşağıdakı elementlərin sistemini əks etdirir: sağlamlıq, o cümlədən demografik şərait, qidalanma, geyim, istehlak və yığım fondları; əmək şəraiti, məşğulluq, əməyin təşkili; təhsil, o cümlədən savadlılıq; mənzil təminatı; sosial təminat; insan azadlıqları. Rifah səviyyəsinin beynəlxalq (ölkələrarası) müqayisəsi üçün BMT "İnsan İnkişafı İndeksi" adlanan göstəricidən istifadə edir.

Royalti

Royalti - ədəbiyyat, incəsənət, yaxud elm əsərləri, proqram təminatı, kinematoqrafik filmlər üzərində müəllif hüquqlarından istifadə olunması yaxud istifadə hüquqlarının verilməsinə görə tətbiq edilir. İstənilən patentə, ticarət markasına, dizayn yaxud modelə, plana, məxfi düstura yaxud prosesə, sənaye, kommersiya, yaxud elmi təcrübəyə aid olan informasiyaya və ya elmi avadanlıqdan istifadə yaxud istifadə hüquqlarının verilməsinə görə mükafat şəklində alınan ödənişlərdir.

Rüsumlar

Rüsumlar - qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və hallarda dövlət orqanları tərəfindən müəyyən həcmdə və qaydada toplanan pul vəsaitləridir.

Rüşvət

Rüşvət - rüşvətverənin xeyrinə etdiyi hər hansı hərəkətin (və ya hərəkətsizliyin) müqabilində məmurun (səlahiyyətli şəxsin) şəxsən və ya vasitəçiliklə aldığı pul, qiymətli kağız, digər əmlak və ya əmlak xarakterli faydadır. Qanunvericiliyə görə, rüşvət almaq cinayət əməli sayılır və dövlət maraqlarına, yerli özünüidarəetmə orqanlarının maraqlarına zidd fəaliyyət hesab olunur.

S

Sahibkarlıq fəaliyyəti

Sahibkarlıq fəaliyyəti - hər hansı şəxsin müstəqil surətdə, öz riski ilə həyata keçirdiyi, əsas məqsədi əmlak istifadəsindən, əmtəə satışından, işlər görülməsindən və ya xidmətlər göstərilməsindən mənfəət götürmək olan və qanunla qadağan edilməyən fəaliyyət növüdür. Belə fəaliyyətlə məşğul olanları sahibkar adlandırırlar. Sahibkarlıq gəlir və mənfəət əldə etmək məqsədi ilə iqtisadi fəaliyyətin qanunla qadağan olunmayan hər hansı bir növünün təşkili və həyata keçirilməsi prosesidir. Sahibkarlıq fəaliyyəti

gəlir, mənfəət əldə edilməsini təmin etmək üçün mühüm təsərrüfat qərarlarının qəbul edilməsi ilə və fəaliyyətin nəticələrinə görə məsuliyyət daşımaqla bağlıdır. Sahibkar qərar qəbul edən və bu qərar üçün məsuliyyət daşıyan şəxsdir. Sahibkar bazar iqtisadiyyatının hərəkətverici qüvvəsidir. Sahibkarlıq fəaliyyəti “nə istehsal etməli?”, “necə istehsal etməli?” və “kimin üçün istehsal etməli?” suallarının həllini təmin edir. Sahibkarın daima gəlir (mənfəət) götürməsi üçün onun vaxtında düzgün qərarlar qəbul etməsi, kapital qoymaq üçün yeni sahələr axtarması, resurslardan istifadənin yeni və daha səmərəli üsullarını tapması, keyfiyyətli məhsul buraxması, xidmətin yeni üsullarını tapması, istehsalın, əməyin və satışın səmərəli təşkilinə nail olması, bazarı və rəqiblərini hərtərəfli öyrənməsi lazımdır.

Sekvestr

Sekvestr - büdcə gəlirləri yerinə yetirilmədikdə, müdafiə olunmuş xərc maddələri istisna olmaqla, qalan bütün xərc maddələrinin büdcə ilinin qalan dövrü üzrə müəyyən olunmuş qaydada (adətən proporsional) ixtisardır.

Səhm

Səhm - qiymətli kağız olub, onun sahibinə səhmdar cəmiyyətinin mənfəətinin bir hissəsini dividendlər şəkilində almaq, idarə etmədə iştirak və cəmiyyətin ləğvindən sonra qalan əmlakın bir hissəsinə malik olmaq hüququ verir.

Səhmdar cəmiyyəti

Səhmdar cəmiyyəti - nizamnamə kapitalı müəyyən sayda səhmlərə bölünmüş cəmiyyətdir. Səhmlər buraxmağa yalnız səhmdar cəmiyyətlərinin hüququ vardır. Səhmdar cəmiyyətinin iştirakçıları (səhmdarlar) onun öhdəlikləri üçün cavabdeh deyildirlər və cəmiyyətin fəaliyyəti ilə bağlı zərər üçün onlara mənsub səhmlərin dəyəri həddində risk daşıyırlar.

Sərvət

Sərvət - kapitaldan daha geniş anlayışdır və müəyyən bir vaxtda bir şəxsə aid olan daşınar və daşınmaz əmlakın məcmu-

sunu əhatə edir. Lakin, sərvət dedikdə onun istehsalda iştirak və gəlir gətirmək keyfiyyəti nəzərə alınmır. Məsələn, qiymətli rəsm əsəri, ləl-cəvahirat sərvət ünsürləridir, iqtisadi baxımdan isə sərvət deyillər. Buna baxmayaraq gəlir gətirən kapitaldan vergi alındığı kimi, istisna olaraq, rəsm əsəri, ləl-cəvahirat və s. kimi sərvət ünsürlərinin bəziləri və ya hamısı vergiyə cəlb oluna bilərlər.

Səyyar vergi yoxlaması

Səyyar vergi yoxlaması - vergi yoxlamalarının bir növü olub vergi orqanının qərarına əsasən həyata keçirilir. Səyyar vergi yoxlaması növbəti və növbədənkenar ola bilər. Növbəti səyyar vergi yoxlaması keçirildikdə, vergi orqanı tərəfindən vergi ödəyicisinə vergi yoxlamasının başlanmasından azı 15 gün əvvəl yazılı bildiriş göndərilir. Növbəti səyyar vergi yoxlaması ildə bir dəfədən çox olmayaraq keçirilir və bir aydan artıq davam edə bilməz. Növbədənkenar vergi yoxlaması vergi ödəyicisi tərəfindən bilərəkdən hesabat sənədləri aparılmadıqda, qanuni ödənilməli olan vergilərin 25 və daha çox faizinin vergidən yayındırılması halları aşkar edildikdə, vergi yoxlamasının nəticələri üzrə tərtib edilmiş aktda dürüst olmayan və təhrif olunmuş məlumatlar aşkar edildikdə və s. hallarda keçirilə bilər. Səyyar vergi yoxlaması iş günü və vergi ödəyicisinin iş vaxtı ərzində keçirilir. (**Bax:** vergi yoxlamaları)

Sosial güzəştlər

Sosial güzəştlər - ictimai istehlak fondlarından istifadə ilə əlaqədar vətəndaşların ayrı-ayrı kateqoriyalarına verilmiş üstünlüklər, yaxud qanunla müəyyənləşdirilmiş normaların yerinə yetirilməsindən ayrı-ayrı əhali qruplarının qismən azad olunması, yaxud həmin normaların yerinə yetirilməsinin yüngülləşdirilməsidir. Sosial güzəştlər qanunla müəyyənləşdirilir, məqsədli və ünvanlı olur. Qanunda sosial güzəştdən istifadə edə biləcək vətəndaşların kateqoriyası dəqiq göstərilir. Sosial güzəştlər sistemi vergitutma, müavinətlərin verilməsi, mənzil təminatı, səhiyyə xidmətlərinin göstərilməsi, təhsil və s. sahələrdə tətbiq olunur. Müharibə iştirakçıları, təbii və ekoloji fəlakətə məruz qalanlar, əlillər, çoxuşaqlı ailələr və başqa sosial qruplar üçün sosial güzəştlər nəzərdə tutula bilər.

Sosial qruplar

Sosial qruplar - ümumi maraqlara, dəyərlərə və davranış normalarına malik insanların nisbətən sabit birliyidir. Məsələn, siyasi partiyalar, peşə birlikləri, əlillər, qaçqın və məcburi köçkünlər və s. Ayrı-ayrı sosial qrupların formalaşması və sabitliyi cəmiyyətin inkişafının tarixi şəraitii və mövcud durumu ilə şərtlənir.

Sosial müdafiə

Sosial müdafiə - əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, cəmiyyətin həyatında vətəndaşlara bərabər imkanlar yaradılmasını nəzərdə tutan iqtisadi, sosial və hüquqi dövlət təminatı sistemidir.

Sosial Müdafiə Fondu

Sosial Müdafiə Fondu (tam adı: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sosial Müdafiə Fondu - ARDSMF) - büdcədənkenar dövlət fondudur. Əhalinin ayrı-ayrı təbəqələrinin sosial müdafiəsini təşkil etmək məqsədi ilə mərkəzləşdirilmiş pul fondunun yaradılması və istifadəsi formasıdır. Fondun gəlirləri məcburi dövlət sosial sığorta haqları və dövlət büdcəsindən ayrımlar (transfərtlər) hesabına formalaşır. Fondun başlıca xərc istiqamətləri aşağıdakılardır:

1. Əhaliyə ödənişlər (pensiyaların ödənilməsi; sosial pensiyacıların və onlara bərabər tutulanların pensiyalarının ödənilməsi; müavinətlərin ödənilməsi);
2. Sığortaolunanların sanatoriya-kurort müalicəsi və sağlamlaşdırma tədbirlərinin həyata keçirilməsi üzrə Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı Konfederasiyası vasitəsilə maliyyələşdirilən xərclər;
3. Pensiya və müavinətlərin əhaliyə çatdırılması, bank əməliyyatlarının aparılması üzrə xidmət haqqı xərcləri;
4. Məşğulluq tədbirlərinin həyata keçirilməsi, məşğulluq orqanlarının saxlanılması xərcləri;
5. Əlillərin sosial müdafiəsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi və əlillərin sosial müdafiəsi orqanlarının saxlanılması xərcləri;
6. Sığortaolunanların fərdi uçot sisteminin tətbiqi ilə bağlı xərclər və s.

Sosial müdafiə xərcləri

Sosial müdafiə xərcləri - büdcə xərclərinin funksional təsnifləşdirilməsində tətbiq edilən köməkçi bölmələrdən biridir. Büdcədən əhalinin sosial müdafiəsinə yönəldilən xərcləri əks etdirir. Belə xərclərə aiddir: uşaqlı ailələrə dövlət müavinətləri; yaşa, əlilliyə, ailə başçısını itirməyə görə pensiyalar; sair müavinət və kompensasiyalar; Çernobil AES-də baş vermiş qəzanın nəticələrinin aradan qaldırılması iştirakçılarında müavinətlərin ödənilməsi; işsizliyə görə müavinətlər.

Sosial normalar

Sosial normalar - əhalinin zəruri mənzil-kommunal, sosial-mədəni və digər xidmət növləri ilə natural və pul şəklində təmin olunması göstəricisidir.

Sosial siyasət

Sosial siyasət - dövlətin, onun institutlarının, yerli özünüidarə orqanlarının, bütün mülkiyyət formalarından olan yerli və xarici müəssisə, idarə və təşkilatların, onların birlik və assosiasiyalarının, yerli və xarici ictimai fondların, ictimai və dini birliklərin, vətəndaşların cəmiyyətin sosial sferasının inkişafı və idarə olunması ilə bağlı fəaliyyətidir. Sosial siyasətin əsas məqsədi adamların sosial tələblərinin və maraqlarının ödənilməsi üçün şərait yaratmaq, ayrı-ayrı vətəndaşlara, sosial qruplara sosial yardım göstərmək, onların sosial müdafiəsini, korreksiya və reabilitasiyasını təşkil etməkdir. Sosial siyasətin əsas vəzifələri cəmiyyətin ümumi rifahını, humanistləşdirmə səviyyəsini yüksəltmək, insan hüquqlarına əməl olunmasını təmin etmək, vətəndaşların əmək şəraitini və yaşayışını yaxşılaşdırmaq, əhalinin zəif müdafiə olunan təbəqələrinə (uşaqlara, yetimlərə, əlillərə, yaşlılara, işsizlərə və s.) yardım göstərməkdir.

Sosial sığorta

Sosial sığorta - qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda vətəndaşların itirilmiş əmək haqlarının, gəlirlərinin və ya əlavə

xərclərinin kompensasiya edilməsinə, habelə itirilməsinin qarşısının alınmasına yönəldilmiş təminat formasıdır. Sosial sığorta məcburi dövlət sığortası və könüllü (əlavə) sığorta formalarında olur.

Sosial sığorta hadisəsi

Sosial sığorta hadisəsi - sığorta olunanın sığorta təşkilatından sığorta ödəməsi almaq hüququnu doğuran haldır. Sosial sığorta hadisəsinə aşağıdakılar aid edilir: pensiya yaşına çatmaq, əlil olmaq, ailə başçısını itirmək, əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi, hamiləlik və doğum, uşağın anadan olması, uşağa qulluq, ölüm, sanatoriya-kurort müalicəsi zərurəti.

Sosial təminat xərcləri

Sosial təminat xərcləri - büdcə xərclərinin funksional təsnifləşdirilməsində tətbiq edilən köməkçi bölmələrdən biridir. Büdcədən ayrı-ayrı əhali qruplarının sosial təminat ehtiyaclarının ödənilməsinə yönəldilən xərcləri əks etdirir. Belə xərclərə aiddir: qocalar üçün internat evləri; əlillər üçün internat evləri; əmək və əhalinin sosial müdafiəsi mərkəzləri; tibbi əmək-ekspert komissiyaları; sosial təminat üzrə sair idarə və tədbirlər; pulsuz nəqliyyat vasitələrini almağa hüququ olan və bu vasitələrlə təmin olunmayan əlillərə xərclərin ödənilməsi; bəraət qazanmış vətəndaşlara (onların birbaşa varislərinə) zərərin ödənilməsi; şəhid ailələrinə birdəfəlik maddi yardım; qaçqınların və məcburi köçkünlərin məskunlaşması və onlara yardım göstərilməsi; vətəndaşlara dəymiş zərərin ödənilməsi; humanitar yardımla əlaqədar xərclər.

Sosial transfertlər

Sosial transfertlər - müxtəlif səviyyəli büdcələrdən, büdcədən-kənar fondlardan, ictimai təşkilatların vəsaitlərindən əhaliyə edilən əvəzsiz ödənişlərdir. Sosial transfertlərə aiddir: bütün növ pensiyalar (qocalığa, əlilliyə, ailə başçısının itirilməsinə və xidmət müddətinə görə, sosial pensiyalar və s.); bütün növ təqaüdlər; bütün növ müavinətlər; kompensasiya ödənişləri və güzəştlər, habelə sanatoriyalara, istirahət evlərinə göndərişlərin (putyovkala-

rın) dəyərinin ödənilməsi formasında maddi yardımlar. Bundan başqa, əhaliyə natural formada transfertlər - haqqı ödənilmədən və ya güzəştli qiymətlərlə əmtəə və xidmətlər təqdim olunur. Bunlara təhsil, mədəniyyət, idman, sosial təminat, mənzil-kommunal və s. sahələrdə xidmətlər aiddir.

Ssuda

Ssuda - dövlət büdcəsindən aşağı səviyyəli büdcələrə və hüquqi şəxslərə, yerli büdcələrdən bələdiyyə təşkilatlarına qaytarılmaq şərti ilə il ərzində müəyyən müddətə verilən maliyyə vəsaitidir.

Subsidiya

Subsidiya - dövlət büdcəsindən aşağı səviyyəli büdcələrə, o cümlədən yerli büdcələrə və hüquqi şəxslərə əvəzsiz verilən maliyyə vəsaitidir.

Subvensiya

Subvensiya - məqsədli maliyyələşdirmənin həyata keçirilməsi üçün dövlət büdcəsindən aşağı səviyyəli büdcələrə, o cümlədən yerli büdcələrə məqsədli şəkildə verilən, lakin həmin məqsəd üçün və ya müəyyən edilmiş müddətdə istifadə edilmədikdə geri qaytarılan maliyyə vəsaitidir.

T

Tarif güzəştləri (tarif preferensiyaları)

Tarif güzəştləri (tarif preferensiyaları) - ölkənin ticarət siyasəti həyata keçirilərkən qarşılıqlı və ya birtərəfli qaydada həmin ölkənin gömrük sərhədindən keçirilən mallar üzrə əvvəl ödənilmiş rüsumun qaytarılması, rüsum ödənişindən azad etmə, rüsum dərəcələrinin aşağı salınması, malın preferensial gətirilməsi (çıxarılması) üçün tarif kvotaları şəklində verilən güzəştlər başa düşülür.

Tədiyə balansı

Tədiyə balansı - müəyyən dövr (ay, rüb və ya il) ərzində ölkənin vətəndaşlarının, müəssisə və təşkilatlarının ölkədən kənara (xaricə) həyata keçirdikləri ödənişlərlə onların xaricdən daxilolmaları arasındakı qarşılıqlı münasibətdir. Ölkənin ümumi tədiyə balansı cari əməliyyatlar balansından (bu, malların idxal və ixrac nisbətlərini əks etdirən ticarət balansını, xidmətlər və qeyri-kommersiya ödənişləri balansını birləşdirir) və kapitalın və kreditlərin hərəkəti balansından (o cümlədən qızıl və valyuta rezervlərinin hərəkəti balansından) ibarətdir.

Təxsisat

Təxsisat - dövlət və ya digər mənbələrdən müəyyən ehtiyaclarə və ya konkret təşkilata, şəxsə ayrılmış məqsədli pul vəsaitidir.

Təqaüd

Təqaüd - tələbələr, aspirantlara və bu kateqoriyadan olan digər şəxslərə (məsələn, mədəniyyət işçilərinə və s.) dövlət tərəfindən verilən maddi yardımdır.

Təminat hesabı

Təminat hesabı - Maliyyə Nazirliyi tərəfindən dövlət zəmanətləri üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsi məqsədi ilə benefisiar təşkilatların verilmiş zəmanətlərə görə ödədiyi haqq və büdcə vəsaiti hesabına yaradılan büdcədən kənar hesabdır.

Təminat müqaviləsi

Təminat müqaviləsi - Maliyyə Nazirliyi ilə kreditor arasında ödənişlərin müəyyən edilmiş şərtlərə uyğun olaraq həyata keçiriləcəyi haqqında bağlanan müqavilədir.

Təsdiq olunan büdcə ayırmaları

Təsdiq olunan büdcə ayırmaları - qanunvericiliklə təsdiq olunan və müxtəlif səviyyəli büdcələrdə maddələr üzrə xərclənə biləcək vəsaitin yuxarı həddidir.

Tətbiqi büdcə təhlili

Tətbiqi büdcə təhlili - büdcə prosesində, xüsusilə onun müzakirələrində iştiraka marağı olan şəxslərin, ayrı-ayrı sosial qrupların, qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrinin, büdcə məlumatlarının qiymətləndirilməsi üçün zəruri olan məlumatlarla təmin etmək məqsədilə aparılır. Belə təhlil habelə büdcə prosesində ictimai iştirakın peşəkarlığının yüksəldilməsi və büdcə şəffaflığının artırılması məqsədlərinə xidmət edir. Tətbiqi büdcə təhlili büdcənin başlıca parametrlərinin və büdcə prosesinin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi, ölkənin (ərazinin və ya bölgənin) sosial-iqtisadi inkişafına onun təsirinin öyrənilməsi məqsədi ilə aparılır. Təhlilin nəticələri əhalinin və QHT-lərin başa düşəcəyi (anlayacağı) formada təqdim edilir.

Bu zaman təhlilin predmeti ölkənin (yaxud ərazinin) sosial-iqtisadi inkişafında büdcənin rolu, büdcə prosesinin vəziyyəti, büdcənin şəffaflıq, aşkarlıq, sosial yönümlülük (əhalinin sosial xidmətlərlə təmin edilməsi hüququna əməl olunması) prinsiplərinə uyğunluğu sayılır.

Tətbiqi büdcə təhlilin obyektini kimi aşağıdakılar çıxış edir: bütövlükdə büdcə prosesi və onun ayrı-ayrı mərhələləri (formalaşması; baxılması və təsdiqi; icrası; icrasının təhlili və hesabat); büdcə prosesinin iştirakçıları; büdcənin gəlir və xərclər hissələri, onların strukturu; büdcə göstəriciləri (daxili və xarici borc, borclara xidmət, büdcə kəsiri; əhalinin həyat səviyyəsinin keyfiyyət göstəriciləri və s.), əhalinin ayrı-ayrı təbəqələrinə büdcə siyasətinin təsiri; büdcələrarası münasibətlər və s.

Toplu maliyyə balansı

Toplu maliyyə balansı - konkret dövr üçün ölkədə maliyyə vəsaitlərinin yaranma mənbələri və istifadə istiqamətləri barədə məlumatları özündə əks etdirən maliyyə sənədidir. Toplu maliyyə balansı müvafiq ərazidə yerləşən büdcələri və məqsədli büdcə-dənkənar fondları əhatə edir.

Torpaq vergisi

Torpaq vergisi - torpaq mülkiyyətçilərinin və ya istifadəçilərinin təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrindən asılı olmayaraq torpaq sahəsinə görə hər il sabit tədiyə şəklində hesablanır. Rezident və qeyri-rezident fiziki şəxslər, habelə rezident və qeyri-rezident müəssisələr torpaq sahələri barədə özlərinin mülkiyyət və istifadə hüquqlarını təsdiq edən sənədləri aldıqdan sonra fiziki şəxslər və bələdiyyə müəssisələri bələdiyyələrdə, digər müəssisələr isə vergi orqanında 1 ay ərzində uçota durmalıdırlar. Hazırda torpaq vergisinin dərəcəsi kənd təsərrüfatı torpaqları üzrə 1 şərti bal üçün aylıq gəlirin vergi tutulmayan məbləğinin 0,3 faizi qədərdir.

Tranzit

Tranzit - gömrük qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada ölkə sərhədindəki iki məntəqə arasında yüklərin həmin ölkə ərazisi ilə daşınmasıdır. Məsələn, Rusiyadan İrana aparılan yüklər Azərbaycan ərazisindən tranzit qaydasında keçə bilər.

Tranzit gömrük rüsumları

Tranzit gömrük rüsumları - gömrük tarifi əsasında ölkədən malların keçirilməsi zamanı tətbiq olunur.

Ümumi daxili məhsul (ÜDM)

Ümumi daxili məhsul (ÜDM) - milli hesablar sisteminin ən mühüm göstəricilərindən biridir. ÜDM istər istehsal, istərsə də xidmət sahələrində ölkənin rezidenti sayılan iqtisadi vahidlərin istehsal fəaliyyətinin son nəticəsini xarakterizə edir və bu vahidlərin son istehlakı üçün məhsul və xidmətlər istehsalı üzrə yaratdığı əlavə dəyərin həcmi ilə ölçülür. ÜDM ölkənin rezidenti sayılan iqtisadi vahidlərin məhsul və xidmətlərin istehsalçıları arasında bölüşdürüldüyü ilkin gəlirlərin, yəni muzzlu işçilərin əmək haqqının, istehsala və idxala görə xalis vergilərin, ümumi mənfəətin və

ümumi qarışıq gəlirlərin məbləği kimi - yəni gəlirlər üsulu ilə də müəyyənləşdirilə bilər.

Ümumi daxili məhsuldan istifadə edilməsi (xərclər üsulu) məhsul və xidmətlərin son istehlakını, əsas kapitalın ümumi yığılmasını, maddi dövriyyə vəsaitləri ehtiyatlarının dəyişməsinə, qiymətlilərin (sərvətlərin) xalis əldə edilməsinə və məhsul və xidmətlərin ixrac və idxal saldosunu özündə birləşdirir.

Ümumi milli məhsul (ÜMM)

Ümumi milli məhsul (ÜMM) - ölkənin milli iqtisadi vahidləri tərəfindən həmin ölkə daxilində və xaricində il ərzində istehsal olunmuş son (hazır) məhsulun bazar qiymətləri ilə ümumi dəyərini göstərir.

Valyuta əməliyyatları

Valyuta əməliyyatları - qanunvericiliyə uyğun olaraq valyuta əməliyyatlarına aiddir: a) valyuta sərvətlərinə mülkiyyət hüququnun və digər hüquqların keçməsi ilə əlaqədar əməliyyatlar, o cümlədən ödəniş vasitəsi kimi xarici valyutadan və xarici valyutada ödəniş sənədlərindən istifadə edilməsi; b) valyuta sərvətlərinin ölkəyə gətirilməsi və göndərilməsi, eləcə də ölkədən çıxarılması və göndərilməsi; v) beynəlxalq pul köçürmələrinin həyata keçirilməsi.

Valyuta sərvətləri

Valyuta sərvətləri - qanunvericiliyə uyğun olaraq belə şərtlərə aiddir: a) xarici valyuta; b) xarici valyutada qiymətli kağızlar - xarici valyutada ifadə edilmiş ödəniş sənədləri (çeklər, veksellər, akreditivlər və s.), fond sərvətləri (səhmlər, istiqrazlar) və digər borc öhdəlikləri; v) qiymətli metallar - zərgərlik, digər məişət məmulatı və bu məmulatın qırıntıları istisna olmaqla, hər hansı növdə və halda olan qızıl, gümüş, platin və platin qrupundan olan

metallar (paladium, iridium, rodium, rutenium və osmium); q) xam və emal edilmiş (zərgərlik, digər məişət məmulatı və bu məmulatın qırıntıları istisna olmaqla) təbii daş-qaş (almaz, yaqut, zümrüd, safir, aleksandrit, mirvari) daxildir.

Vasitəli vergilər

Vasitəli vergilər - məhsulların qiymətinə, məhsul satışı dövriyyəsinə, iş və xidmətlərə əlavə kimi tətbiq edilir. Bunlara aksizlər, ƏDV, gömrük rüsumları aiddir. (**Bax:** dolayı vergilər)

Veksel

Veksel - borc öhdəliklərini təsdiq edən orderli qiymətli kağız növüdür. Veksellərin ən geniş yayılmış növləri köçürmə və sadə veksel hesab olunur. Veksel verən müəyyən şəxsə müəyyən məbləğ ödəmək barəsində başqa şəxsə göstəriş verirsə bu köçürmə veksel, hər hansı müəyyən şəxsə müəyyən məbləğ ödəməyi öhdəsinə götürürsə bu sadə veksel sayılır.

Vergi

Vergi - dövlətin və ya yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyətinin maliyyə təminatı məqsədi ilə vergi ödəyicilərinin mülkiyyətində olan pul vəsaitlərinin özgəninkiləşdirilməsi şəklində dövlət büdcəsinə və yerli büdcələrə, habelə məqsədli dövlət fondlarına köçürülən məcburi, fərdi, əvəzsiz ödənişdir.

Vergi agenti

Vergi agenti - qanunvericiliyə uyğun olaraq vergini hesablamğa, onu vergi ödəyicisindən tutmağa və təyinatı üzrə köçürməyə borclu olan şəxsdir.

Vergi amnistiyası

Vergi amnistiyası - vergitutulan obyektin gizlədilməsi və ya digər vergi pozuntuları nəticəsində əvvəllər ödənilməmiş vergi və ya məcburi ödənişlərin müəyyən dövr ərzində könüllü ödənilmə-

si müqabilində vergiödəyicisinin məsuliyyətdən azad edilməsidir.

Vergi antipasiyası

Vergi antipasiyası - dövlət tərəfindən vergilərin vaxtından əvvəl məcburi yığılı və ya onların qısamüddətli istiqrazla ödənilməyə məcbur edilməsidir. Müəyyən verginin ödənilməsi üçün qabaqcadan tətbiq edilən istiqrazlar da bura daxil edilir.

Vergi bazası

Vergi bazası - vergitutma obyektinin dəyər, fiziki yaxud başqa xarakteristikasıdır. Hər bir vergi növü üzrə vergi bazasının müəyyən edilməsi və hesablanması qaydası qanunvericilikdə göstərilir.

Vergi cinayəti

Vergi cinayəti - iri və xüsusilə iri həcmli vergilərin və ya məcburi ödənişlərin bilərəkdən ödənilməməsidir. Xüsusilə iri həcm dedikdə, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş həddən çox olan vergini əhatə edən gəlirlərin və ya digər vergitutulma obyektlərinin gizlədilməsi başa düşülür.

Vergi dərəcəsi

Vergi dərəcəsi - vergi tarifinin ən əsaslı ünsürüdür. Vergi dərəcəsi vergitutma vahidinə (məsələn, gəlir vahidinə, torpaq sahəsi vahidinə, mal ölçüsünə və s.) düşən vergi məbləğini əks etdirir. Vergi dərəcələri sərt (gəlirlərin məbləğindən asılı olmayaraq vergitutma vahidinə görə mütləq məbləğdə təyin edilir), proporsional (gəlirlərin səviyyəsi nəzərə alınmadan sabit faizlə hesablanır) və progressiv (vergi tutulan gəlir artdıqca vergi dərəcəsi də artır) ola bilər.

Vergi gəlirləri

Vergi gəlirləri - büdcəyə ödənilən məcburi, əvəzsiz ödənişlərdir. Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsində vergi gəlirlərinin payı 65-70 faiz-təşkil edir.

Vergi ili

Vergi ili - Azərbaycan Respublikasında vergi ili təqvim ili hesab edilir və yanvarın 1-dən dekabrın 31-dək olan dövrü əhatə edir.

Vergi mənbəyi

Vergi mənbəyi - verginin tutulması ehtiyatları nəzərdə tutulur. İqtisadi baxımdan vergilərin yalnız iki mənbəyi mövcuddur: vergi ödəyicilərinin gəlirləri və kapitalı.

Vergi nəzarəti

Vergi nəzarəti - vergi orqanlarının vergilərin tam və vaxtında yığılmasını təmin etmək məqsədi ilə həyata keçirdikləri fəaliyyətdir. Vergi nəzarəti vergi ödəyicilərinin və vergitutma obyektlərinin uçotuna, habelə vergi qanunvericiliyinə riayət olunmasına vahid nəzarət sistemidir. Vergi nəzarətini qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada müvafiq dövlət orqanları (Vergilər Nazirliyi və Gömrük Komitəsi) həyata keçirirlər.

Vergi nizamlanması

Vergi nizamlanması - vergi dərəcələrini aşağı salmaq və ya qaldırmaqla gəlirlərin büdcəyə alınması normalarının dəyişdirilməsi yolu ilə istehsalın inkişafına dolayı təsir edən tədbirlərin məcmusudur.

Vergi ödənişləri

Vergi ödənişləri - vergi ödəyicisi tərəfindən ödənilən vergilərin, yığımların və qanunla müəyyən olunan digər ödənişlərin məcmusudur.

Vergi ödəyicisi

Vergi ödəyicisi - qanunvericiliyə uyğun olaraq müəyyən edilmiş vergitutma obyektlərindən vergi ödəyən istənilən fiziki və hüquqi şəxsdir. Vergi ödəyiciləri vergilərin hesablanması, ödənilməsi və

büdcəyə köçürülməsi üzrə vəzifələrlə əlaqədar vergi hüquq münasibətləri subyektlərinin əsas və ən geniş kateqoriyasıdır.

Vergi ödəyicilərinin uçotu

Vergi ödəyicilərinin uçotu - vergi ödəyiciləri vergi nəzarətinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə aparılır. Bu zaman vergi ödəyicisi olan hüquqi şəxsin, onun filial və nümayəndəliklərinin olduğu, fiziki şəxsin yaşadığı yer üzrə vergi orqanlarında uçot sistemi təşkil olunur.

Vergi potensialı

Vergi potensialı - mövcud vergi sistemi çərçivəsində hər hansı ərazidə yerləşən vergitutma obyektlərinin məcmusudur. Vergi potensialının ümumi həcmi ərazinin büdcəsinin gəlir hissəsinin formalaşdırılması üzrə imkanları müəyyənləşdirir.

Vergi pozuntusu

Vergi pozuntusu - vergi ödəyicilərin, vergi və maliyyə orqanlarının səlahiyyətli şəxslərin normativ aktların və qərarların yerinə yetirməməsi və ya natamam yerinə yetirməsinə gətirib çıxaran, cinayət əlamətlərini təşkil etməyən qanuna zidd fəaliyyəti və ya fəaliyyətsizliyidir.

Vergi prosesi

Vergi prosesi - hər hansı bir vergi borcunun yaranması üçün ilkin şərt qanunilik prinsipinə uyğun olaraq vergi haqqında qanun hökmünün olmasıdır. Bu ilkin şərt mövcud olduqda qanun hökmü daxilində vergini doğuran hadisə yarandıqdan sonra mükəlləf (vergi öhdəliyi daşıyan şəxs) ilə dövlət arasında konkret vergi münasibəti yaranır.

Vergi siyasəti

Vergi siyasəti - dövlət maliyyə siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla, vergi sahəsində dövlət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər sisteminin məcmusudur.

Vergi tarifi

Vergi tarifi - vergi məbləğini hesablamaq üçün vergi bazasına tətbiq edilən ölçülərə deyilir. Başqa sözlə, vergi məbləğinin hesablanması üçün istifadə edilən vergi dərəcələrinin növləri və miqdarının məcmusu vergi tarifini təşkil edir.

Vergi yoxlamaları

Vergi yoxlamaları - vergi orqanları tərəfindən vergiödəyicilərinin fəaliyyətini yoxlamaq məqsədilə həyata keçirilən tədbirlərdir. Vergi orqanları tərəfindən keçirilən yoxlamalar kameral və ya səyyar ola bilər. (**Bax:** kameral vergi yoxlamaları, səyyar vergi yoxlamaları)

Vergilərin indeksləşdirilməsi

Vergilərin indeksləşdirilməsi - istehlak mallarının qiymətinin qalxmasının rəsmi indeksinə və ya əmək haqqı və digər şəxsi vergilərin indeksinə uyğun olaraq gəlir vergisinin bəzi elementlərinin (minimum vergi bazasının ailə vəziyyətinə görə güzəştin) avtomatik dəyişdirilməsidir.

Vergitutma bazası

Vergitutma bazası - vergitutma obyektinin vergi tutulan hissəsinin kəmiyyətə ifadəsidir.

Vətəndaş cəmiyyəti

Vətəndaş cəmiyyəti - siyasi bərabərliyə, vətəndaş mənafelərinə və hüquqi azadlıqlara əsaslanan cəmiyyətdir. Belə cəmiyyət iqtisadi və sosial (klan, silk) əlaqələrin qapalılığına əsaslanan, ayinlərin və adətlərin hökmranlıq etdiyi ənənəvi cəmiyyətlərdən prinsipial şəkildə fərqlənir. Vətəndaş cəmiyyəti bazar iqtisadiyyatı və sənayeləşmə bazasında formalaşır və inkişaf edir. Nəticədə istehsalçı üçün obyektiv zəruri olan siyasi və vətəndaş bərabərliyinin formalaşdığı yeni sosial-iqtisadi məkan yaranır. Belə cəmiyyətdə asılılıq ruhunda olan müti fərdlər əvəzində öz məqsədlərinin

də və tələbatında azad olan və sərbəst seçim iradəsini ortaya qoyan vətəndaşlar meydana çıxır. Vətəndaş cəmiyyətinin bazasında hərəkətlər, partiyalar, özünüidarəetmə orqanları kimi sosial özünütəşkil formaları müvəffəqiyyətlə inkişaf edir ki, bu da demokratiyanın təntənəsini təmin edir.

Yaşayış minimumu

Yaşayış minimumu - insanın həyat fəaliyyətini qoruyub saxlaması üçün fiziki baxımdan zəruri olan yaşayış vasitələrinin minimum qiymətidir. Adambaşına yaşayış minimumunun səviyyəsi, mütamadi olaraq, istehlak mallarının və xidmətlərin minimal dəsti (istehlak səbəti) və onların fəaliyyətdə olan qiymətləri əsasında təyin edilir. Yaşayış minimumu insanın iş qüvvəsinin normal təkrar istehsalını təmin etmir. Yaşayış minimumundan əhalinin yaşayış səviyyəsinin, minimal əmək haqqının, minimal pensiya, təqaüd və müavinətin, aztəminatlı vətəndaşlara sosial dövlət yardımının qiymətləndirilməsi zamanı istifadə olunur. Adətən yaşayış minimumunun səviyyəsi kasıblıq həddi kimi qəbul olunur. (**Bax:** kasıblıq)

Yerli büdcə

Yerli büdcə - bələdiyyə statusuna uyğun olaraq özünüidarəetmə prinsiplərini reallaşdırmaq, bələdiyyələrin ölkənin Konstitusiyası və qanunları ilə müəyyənləşdirilmiş səlahiyyətlərini həyata keçirmək üçün formalaşan və istifadə olunan maliyyə vəsaitidir. Bu, ayrıca bələdiyyə qurumunun mərkəzləşdirilmiş maliyyə resursları fondudur. Yerli büdcələrin formalaşdırılmasını, təsdiqini və istifadə istiqamətlərini, icrasına nəzarəti bələdiyyələr müstəqil həyata keçirirlər. (**Bax:** bələdiyyə büdcəsi)

Y

Yerli büdcənin gəlirləri

Yerli büdcənin gəlirləri - ölkənin müvafiq qanunları ilə yerli büdcələr üçün müəyyən edilmiş vergilər və digər ödənişlər, habelə həmin vergi və ödənişlərə görə hesablanmış faiz və sanksiyalar aid edilir. Yerli vergi və ödənişlərin hesablanması, ödənilməsi və güzəştlərin verilməsi qaydası, habelə onların dərəcələrinin yuxarı həddi qanunla müəyyən edilir, tətbiqi qaydaları isə bələdiyyələrin qərarları ilə müəyyənləşdirilir.

Yerli büdcənin gəlirlərinə aiddir: yerli vergilər və ödənişlər; ölkənin qanunvericilik və icra hakimiyyətləri tərəfindən yerli özünüidarəetmə qurumlarına verilmiş əlavə səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi üçün bələdiyyə üzrə ayrılmış müvafiq zəruri maliyyə vəsaiti; bələdiyyə əmlakının özəlləşdirilməsindən daxil olan vəsaitlər; bələdiyyə əmlakının, o cümlədən bələdiyyə torpaqlarının icarəyə verilməsindən daxil olan icarə haqları; yerli pul-şey lotereyalarının keçirilməsindən, habelə dövlət və bələdiyyə qiymətli kağızları ilə əməliyyatlardan əldə olunan vəsait; bələdiyyə ərazisində reklamların yerləşdirilməsindən alınan haqq; dövlət büdcəsindən verilən dotasiya, subvensiya, transfert ödənişləri, habelə dövlət əhəmiyyətli tədbirlərin və dövlət orqanlarının qərarları nəticəsində yaranan xərclərin ödənilməsi üçün maliyyə vəsaiti; fiziki və hüquqi şəxslərin, beynəlxalq təşkilatların və fondların maliyyə yardımları və qrantları; qanuna və bələdiyyələrin qərarlarına uyğun olaraq yerli büdcələrə keçirilən cərimələr və sair daxilolmalar; bələdiyyələrin fəaliyyətindən əldə edilən digər gəlirlər.

Yerli büdcənin xərcləri

Yerli büdcənin xərcləri - yerli özünüidarə prinsiplərini həyata keçirmək və müəyyən edilmiş tələbatları ödəmək üçün yerli büdcədən edilən maliyyələşdirilmələrdir. Belə xərclərin həcmi və istiqamətləri büdcə təsnifatına uyğun olaraq bələdiyyələr tərəfindən müəyyənləşdirilir. Yerli büdcə bələdiyyənin idarəetmə xərcləri, sosial-məişət, yaşayış, mədəniyyət və idman obyektlərinin, habelə əhalinin ümumi istifadəsində olan küçə, həyət və bağların saxlanması xərcləri nəzərə alınmaqla bələdiyyələrin müəy-

yən etdiyi xərc normativləri əsasında formalaşdırılır. Yerli büdcənin xərclər hissəsi aşağıdakı maddələrdən ibarət ola bilər: yerli əhəmiyyətli məsələlərin həlli ilə əlaqədar xərclər, o cümlədən yerli sosial müdafiə və sosial inkişaf, iqtisadi, ekoloji və s. proqramlarının maliyyələşdirilməsi üzrə xərclər; dövlət orqanları tərəfindən bələdiyyələrə verilmiş əlavə səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar xərclər; bələdiyyə qiymətli kağızları (istiqrazlar, lotereyalar və s.) üzrə borclara xidmət və onların ödənilməsi ilə əlaqədar xərclər; ssudalar üzrə bələdiyyə borclarına xidmət və onların ödənilməsi ilə əlaqədar xərclər; bələdiyyə orqanlarının və təşkilatlarının saxlanılması xərcləri, o cümlədən bələdiyyə qulluqçularının, bələdiyyə mülkiyyətinin obyektlərinin sığortalanmasına xərclər və s.

Yerli büdcənin icrası

Yerli büdcənin icrası - büdcənin gəlir və xərclərinin kassa icrasıdır. Yerli büdcənin kassa icrası bələdiyyənin müraciəti əsasında dövlət xəzinədarlığı vasitəsi ilə və ya qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər üsullarla həyata keçirilə bilər. Bələdiyyələrin gəlir və xərc əməliyyatları onların müraciətləri əsasında dövlət xəzinədarlığı vasitəsilə həyata keçirildikdə uçot-hesabatın təşkili üzrə texniki xidməti dövlət xəzinədarlığı təmin edir. Yerli büdcələrin icrası zamanı qəbul edilmiş öhdəliklər üzrə əməliyyatlar büdcə ili qurtarıqda başa çatır və istifadə olunmayan vəsait bələdiyyələrin sərəncamında qalır. Yerli büdcənin icrası haqqında illik hesabat bələdiyyələrin nizamnaməsində müəyyən edilmiş qaydada təsdiq edilir və bu barədə bələdiyyənin ərazisində yaşayan əhaliyə məlumat verilir.

Yerli büdcənin icrasına nəzarət

Yerli büdcənin icrasına nəzarət - yerli büdcənin icrası vəziyyətinin, o cümlədən sərf edilən vəsaitin təsdiq edilmiş büdcə göstəricilərinə uyğunluğunun yoxlanılması üzrə tədbirlərdir. Belə nəzarət bələdiyyə tərəfindən həyata keçirilir. Bələdiyyələr bu məqsədlə müstəqil auditorları cəlb etmək hüququna malikdir. Qa-

nunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının bələdiyyələrə verdikləri səlahiyyətlərin yerinə yetirilməsi üçün ayırdıqları maliyyə vəsaitinin istifadəsinə nəzarəti həmin orqanlar həyata keçirirlər.

Yerli büdcənin müstəqilliyi

Yerli büdcənin müstəqilliyi - yerli büdcənin öz mədaxil mənbələrinin və bələdiyyənin yerli büdcə vəsaiti barədə sərəncam vermək barəsində müstəsna hüququnun olmasını əks etdirir.

Yerli büdcənin tarazlaşdırılması

Yerli büdcənin tarazlaşdırılması - yerli büdcənin xərclərinin səviyyəsinin onun gəlirlərinə uyğunlaşdırılmasıdır. Yerli büdcələrin icrası prosesində mədaxil mənbələri üzrə daxil olan vəsait azalarsa və bu büdcə kəsrinin son həddinin aşmasına səbəb olarsa, müdafiə olunan xərc maddələri istisna olmaqla, digər xərclərə sekvestr tətbiq edilir.

Yerli maliyyə

Yerli maliyyə - **Bax:** bələdiyyə maliyyəsi

Yerli ödənişlər

Yerli ödənişlər - "Yerli (bələdiyyə) vergilər və ödənişlər haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən bələdiyyələr tərəfindən müəyyənləşdirilən, habelə yerli rəy sorğularının nəticələri əsasında həyata keçirilən məqsədli layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün hüquqi və fiziki şəxslərin ödədikləri könüllü birdəfəlik ödənişlərdir. Yerli ödənişlərə aşağıdakılar aid edilir: bələdiyyə mülkiyyətində olan torpaqlarda, binalarda və digər obyektlərdə küçə (divar) reklamının yerləşdirilməsi və yayımı üçün ödəniş; Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq bələdiyyə mülkiyyətinin özgenikləşdirilməsindən, icarəyə və istifadəyə verilməsindən daxil olan ödəniş; bələdiyyələr tərəfindən xüsusi ayrılmış torpaq sahələrində stasionar və ya səyyar ticarət, ictimai iaşə və digər xidmətlərə görə ödəniş; bələdiyyə ərazisində mehmanxana, sanatoriya-kurort və turizm xidmətləri göstərən

şəxslərdən alınan ödəniş (bu ödəniş hər bir şəxs üçün sutkada şərti maliyyə vahidinin 1 misindən çox olmamaqla müəyyən edilir); bələdiyyə ərazilərində hüquqi və fiziki şəxslərə məxsus olan ixtisaslaşdırılmış avtomobil dayanacaqları və ya bələdiyyələrin qərarına əsasın müəyyən edilmiş yerlərdə bütün növ nəqliyyat vasitələrinin daimi və ya müvəqqəti dayanacaqları üçün ödəniş (bu ödəniş hər bir nəqliyyat vasitəsi üçün sutkada şərti maliyyə vahidinin 0,1 misindən çox olmamaqla müəyyən edilir).

Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada bələdiyyələr yerli əhəmiyyətli proqramların maliyyələşdirilməsi üçün yerli rəy sorğusunun nəticəsinə əsasən hüquqi və fiziki şəxslərin sərəncamında qalan mənfəət və gəlirlər hesabına ödənilən könüllü birdəfəlik ödənişlər tətbiq edə bilər. Belə ödənişlər yalnız təyinatı üzrə istifadə olunmalıdır.

Yerli vergilər (bələdiyyə vergiləri)

Yerli vergilər (bələdiyyə vergiləri) - qanunvericiliyə müvafiq olaraq müəyyən edilən, bələdiyyələrin qərarlarına əsasən tətbiq edilən və bələdiyyələrin ərazilərində ödənilən vergilər nəzərdə tutulur. Bələdiyyələr tərəfindən tətbiq edilən digər məcburi ödənişlər müvafiq qanunla müəyyən edilir. Hazırda mövcud qanunvericiliyə görə yerli vergilərə aiddir: fiziki şəxslərin əmlak vergisi; fiziki şəxslərin torpaq vergisi; bələdiyyə müəssisələrinin mənfəət vergisi; yerli əhəmiyyətli tikinti materiallarının istismarından hasilat vergisi.

Yol vergisi

Yol vergisi - ölkə ərazisinə daxil olan və həmin ərazidən sənişin və yük daşınması üçün istifadə edən avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin sahibləri olan qeyri-rezident müəssisələr və qeyri-rezident fiziki şəxslər həmin ölkənin avtomobil yollarından istifadəyə görə ödədikləri vergilərdir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası
2. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi
4. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi
5. Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
6. Büdcə sistemi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
7. Dövlət rüsumu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
8. Hüquqi şəxslərin dövlət büdcəsinə borclarının güzəştli ödənişi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
9. Investisiya fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
10. Kredit ittifaqları haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
11. Qiymətli kağızlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
12. Sosial sığorta haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
13. Valyuta tənzimi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
14. Azərbaycan Respublikası Dövlət büdcəsi təsnifatının Tərkibi (Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 05 avqust 1996-cı il tarixli İ-54 №-li əmri ilə təsdiq edilmiş, 17 sentyabr 1997-ci il tarixli İ-66 №-li və 03 avqust 1998-ci il tarixli İ-63 №-li əmrlərlə edilən dəyişikliklər nəzərə alınmışdır).
15. Azərbaycanın statistik göstəriciləri - 2003. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistik Komitəsi, "Səda" nəşriyyatı, 2003
16. Ş.Ş.Bədəlov, R.B.Məhərrəmov, F.Ə.Qurbanov. Büdcə sistemi. Bakı, "Ədilov, Zeynalov və oğulları" nəşriyyatı, 2003.
17. Bələdiyyələr haqqında sənədlər toplusu, Bakı, "Qanun" jurnalı, 2003
18. Bələdiyyə bələdçisi. Bakı, "Yeni nəsil", 2002
19. "Ekspret" jurnalı № 2 (22), 2003, № 4 (24), 2003

20. Q.İbadoğlu, A.S.Mehtiyev, S.O.Əliyev. Bütçə bələdçisi. Bakı, "Elm və həyat" nəşriyyatı, 2003
21. Neft haqqında: 100 sual - 100 cavab. Azərbaycanın Neft Sənayesi üzrə İnformasiya və Resurs Mərkəzi, Bakı, 2003
22. H.Rəcəbli. Sosial terminlərin izahlı lüğəti. Himayədar Humanitar Təşkilatı, Bakı, 2000
23. D.Ə.Vəliyev, Y.N.Balakişiyeva, İ.R.Rəfibəyli, E.E.İmanov, E.M.Qarabalov "Vergi hüququ", Bakı, "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 2003
24. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. - М.: Книжный мир, 2001 г.
25. Бюджетный Кодекс Российской Федерации
26. Дробозина Л.А. Финансы. Москва, ЮНИТИ, 2002
27. Годин А. М., Подпорина И. В. Бюджет и бюджетная система Российской Федерации. М., Дашков и Ко, 2001 г.
28. Гражданское общество против коррупции в России. Санкт-Петербургский гуманитарно-политологический центр "Стратегия", Санкт-Петербург, 2002
29. Кураков Л.П., Кураков В.Л. Большой толковый словарь экономических и юридических терминов. - М.: Вуз и школа, 2001 г.
30. Прозрачный бюджет. Центр социальной журналистики, Мурманск, 2001
31. Современный финансово-кредитный словарь. Москва, ИНФРА, 2002

Redaktor:	Azər MEHTİYEV
Texniki redaktor:	Samir ƏLİYEV
Tərcüməçi:	Oqtay MƏMMƏDOV
Korrektor:	Rəcəb İMANOV
Operator:	Sona MƏMMƏDOVA

Yığılmağa verilib 10.09.2003

Çapa hazırlanıb 10.11.2003

Format 60x84 1/8

Həcmi 6 şərti ç.v.

Kağız 75 qr. Ofset

Tiraj 1000

Kitab “Nurlan” mətbəəsində çap olunub.